

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’NİN POTANSİYEL İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİNİN
BELİRLENMESİ VE PERFORMANS ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra GEZER

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Bölge Planlama Programı

KASIM 2018

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’NİN POTANSİYEL İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİNİN
BELİRLENMESİ VE PERFORMANS ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Büşra GEZER
(502151052)**

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Bölge Planlama Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ferhan GEZİCİ KORTEN

KASIM 2018

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502151052 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra GEZER, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "TÜRKİYE'NİN POTANSİYEL İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİNİN BELİRLENMESİ VE PERFORMANS ANALİZİ" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Ferhan GEZİCİ KORTEN**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Gülden ERKUT**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru SEÇKİN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : **13 Kasım 2018**
Savunma Tarihi : **19 Kasım 2018**



Sevgili Erhan ERTAŞ'a,



ÖNSÖZ

En büyük teşekkürü eğitim ve öğretim ile meslek hayatımda benden desteklerini esirgemeyen, beni her daim cesaretlendiren ve ‘Bölge Planlama’ disiplinine olan ilgi ve heyecanımın en büyük destekçileri sevgili hocalarım Prof. Dr. Ferhan GEZİCİ KORTEN (İTÜ) ile Prof. Dr. Yiğit EVREN’e (YTÜ) ederim. Bu tezin hazırlanmasında destek, katkı ve ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili hocam Prof. Dr. Ferhan GEZİCİ KORTEN’e tekrar teşekkür ederim. Bu süreçte umutsuzluğa düştüğüm her anda bana karşı anlayışını ve desteğini esirgemeyen YTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. İclal DİNÇER ile aynı bölümdeki hocalarım Prof. Dr. Zeynep ENLİL ve Doç. Dr. Oya AKIN’a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hem eğitim hem de meslek hayatımda bana büyük katkıları olan, desteğini ve güvenini her daim hissettiren, kendisine ve mesleki bilgisine çok saygı duyduğum hocam YTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Bölge Planlama Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Yiğit EVREN’e ayrıca teşekkür ederim.

İTÜ ‘Bölge Planlama Yüksek Lisans Programı’ kapsamında almış olduğum dersleri ile akademik anlamda ufkumu açan, her daim ‘daha iyilerini’ yapma yönünde öğrencilerini cesaretlendiren hocam Öğr. Gör. Dr. Mete Başar BAYPINAR’a çok teşekkür ederim.

Tezin özellikle analiz kısmında çok değerli katkıları olan ve bu anlamda desteğini esirgemeyen YTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü Öğr. Gör. Dr. Ömer BİLEN hocama teşekkürlerimi sunarım.

Hocalarım ile birlikte bu süreçte hep yanımda olan, bana sonsuz sabır ve anlayış gösteren sevgili annem Gül ŞANLISOY ile sevgili babam Kadir GEZER’e teşekkürü borç bilirim.

Tezin hazırlanma sürecinde ve diğer zamanlarda her daim yanımda olan, katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen, desteğini her zaman hissettiren sevgili Erhan ERTAŞ’a ayrıca teşekkür ederim.

Kasım 2018

Büşra GEZER
(Şehir ve Bölge Plancısı)



İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET.....	xvii
SUMMARY	xxi
1. GİRİŞ	1
1.1 Literatür Özeti	1
1.2 Çalışma Alanının Literatür Kapsamındaki Yeri.....	9
1.3 Amaç	10
1.4 Tezin Kurgusu	11
1.5 Yöntem	14
2. İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİN KAVRAMSAL DEĞERLENDİRMESİ. 17	17
2.1 İkinci Kademe Şehir Kavramı	17
2.2 İkinci Kademe Şehir Tipolojileri.....	21
2.3 İkinci Kademe Şehirlere Yönelik İlginin Artışında Etkili Faktörler	25
3. İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİN PERFORMANSI	31
3.1 Demografik Büyüme	36
3.2 Ekonomik Büyüme.....	39
3.3 Sosyal Yapının Gelişmesi	43
3.4 Kurumsal Yapının Gelişmesi	45
3.5 İkinci Kademe Şehirlere Yönelik Politikaların Değerlendirmesi.....	48
4. TÜRKİYE’DE İKİNCİ KADEME ŞEHİRLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	51
4.1 ‘İkinci Kademe Şehir’ Konseptini Kullanan Çalışmaların İncelenmesi	51
4.2 ‘İkinci Kademe Şehir’ Yerine Kullanılan Kavramlar	55
4.2.1 Yeni sanayi odakları ve Anadolu Kaplanları’nın ortaya çıkmasında etkili faktörler	57
5. TÜRKİYE’NİN POTANSİYEL İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİNİN BELİRLENMESİ VE PERFORMANS ANALİZİ	63
5.1 Araştırma Problemi	63
5.2 Araştırma Soruları ve Hipotezler	67
5.3 Yöntem	68
5.3.1 Veri setleri ve değişkenlerin açıklanması	71
5.3.2 Ölçüm periyodu ve dönemlerinin belirlenmesi	74
5.3.3 Küme sayısının belirlenmesi.....	74
5.4 Ölçüm Sonuçları.....	76
5.4.1 Ölçümün baz yılında (2010) gösterilen performansların açıklanması.....	77
5.4.2 Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin belirlenmesi	81
5.4.2.1 Kümeler arasında yapılan geçişler.....	82

5.4.2.2	2010-2014-2017 döneminde gösterilen performansın alt göstergeler üzerinden incelenmesi.....	84
5.4.2.3	Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri	86
5.4.3	Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin büyüme ve gelişme dinamiklerinin incelenmesi	94
5.4.4	İkinci kademe şehirlerin performansı	103
5.4.4.1	Kriz döneminde gösterilen performans	103
5.4.4.2	Kriz sonrası dönemde gösterilen performans	106
6.	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	109
	KAYNAKLAR.....	115
	EKLER.....	127
	ÖZGEÇMİŞ.....	145



KISALTMALAR

AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BGUS	: Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ESPON	: Avrupa Mekansal Planlama Gözlem Ağı
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TÜRKONFED	: Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu



ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : İkinci kademe şehirlerin tanımlanmasında/belirlenmesinde kullanılan gösterge ve gösterge grupları.....	22
Çizelge 2.2 : Fonksiyonel uzmanlaşmalarına göre ikinci kademe şehir tipolojileri..	23
Çizelge 2.3 : Fonksiyonel uzmanlaşmalarına göre ikinci kademe şehir örnekleri. ...	24
Çizelge 3.1 : İkinci kademe şehirlerin performanslarının ölçümünde kullanılan gösterge ve gösterge grupları.....	34
Çizelge 4.1 : Türkiye'nin ikinci kademe şehirlerine yönelik yapılan çalışmalarda söz konusu şehirlerin gelişme desenlerine göre sınıflandırılması.	52
Çizelge 4.2 : BGUS 2014-2023 Türkiye kentler sınıflandırması	53
Çizelge 4.3 : Türkiye'de 'ikinci kademe şehir' kavramının işaret ettiği şehirler yerine kullanılan kavramlar.	56
Çizelge 5.1 : Tez kapsamında yapılan kümeleme analizinde yararlanılan alt göstergeler.	72
Çizelge 5.2 : 8'li kümelenmede illerin kümelere dağılımı.	76
Çizelge 5.3 : Kümeler ve kapsadıkları iller.	77
Çizelge 5.4 : Ölçümün baz yılındaki (2010) küme profilleri.....	79
Çizelge 5.5 : İkinci kademe şehirlerin belirlenmesine konu olan yıllarda 6. kümeye yapılan geçişler.	82
Çizelge 5.6 : 2010, 2014, 2017 yıllarında şehirlerin alt gösterge değerlerinde gözlenen eğilim (artan +, azalan -).	84
Çizelge 5.7 : İkinci kademe şehirlerin tanımlanmasına yönelik yapılan çalışmalarda maksimum nüfus büyüklüğü değerinin değişimi	94
Çizelge 5.8 : Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin kriz döneminde (2007-2009) kümeler arasında yaptıkları geçişler.	104
Çizelge 5.9 : Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri tarafından kriz döneminde (2007-2009) alt göstergeler kapsamında gösterilen performans eğilimi.....	105
Çizelge 5.10 : Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin kriz sonrası dönemde (2007-2009) kümeler arasında yaptıkları geçişler.	107
Çizelge A.1 : 2007 yılında illerin kümelere dağılımı.	128
Çizelge A.2 : 2008 yılında illerin kümelere dağılımı.	129
Çizelge A.3 : 2009 yılında illerin kümelere dağılımı.	130
Çizelge A.4 : Ölçümün baz yılında (2010) illerin kümelere dağılımı.	131
Çizelge A.5 : 2011 yılında illerin kümelere dağılımı.	132
Çizelge A.6 : 2012 yılında illerin kümelere dağılımı.	133
Çizelge A.7 : 2013 yılında illerin kümelere dağılımı.	134
Çizelge A.8 : 2014 yılında illerin kümelere dağılımı.	135
Çizelge A.9 : 2015 yılında illerin kümelere dağılımı.	136
Çizelge A.10 : 2016 yılında illerin kümelere dağılımı.	137
Çizelge A.11 : 2017 yılında illerin kümelere dağılımı.	138

Çizelge B.1 : Literatürde yer alan çalışmalarda ikinci kademe şehirlerin performanslarının ölçülmesinde kullanılan göstergelerin sınıflandırılması	139
Çizelge C.1 : 9'lu kümelenmede kümelerin performanslarına göre sıralanması. ...	140
Çizelge C.2 : 9'lu kümelenmede illerin kümelere dağılımı.....	140
Çizelge C.3 : 10'lu kümelenmede kümelerin performanslarına göre sıralanması. .	141
Çizelge C.4 : 10'lu kümelenmede illerin kümelere dağılımı.....	141



ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : İkinci kademe şehirlere yönelik literatür kapsamı.	2
Şekil 1.2 : Kavramsal çerçeve ve kapsamı.	3
Şekil 1.3 : Ampirik çalışmalar kapsamı.....	7
Şekil 1.4 : İkinci kademe şehirlere yönelik üretilen politikalar kapsamı.	8
Şekil 1.5 : Türkiye’de ikinci kademe şehirlere yönelik literatür kapsamı.	10
Şekil 1.6 : Tez Kurgusu.	13
Şekil 3.1 : Performans izleme kategorileri (gösterge grupları).....	36
Şekil 4.1 : BGUS 2014-2023 mekansal gelişim şeması	54
Şekil 4.2 : Türkiye yerleşme merkezlerinin kademelenme durumları.....	55
Şekil 4.3 : Yeni sanayi odaklarının ortaya çıkış süreci.....	59
Şekil 5.1 : İstanbul, Ankara, İzmir ve seçili şehirlerde ülke toplam nüfus içinden alınan payın (%) değişimi.....	64
Şekil 5.2 : İstanbul, Ankara, İzmir ve seçili şehirlerde ülke toplam GSYİH içinden alınan payın (%) değişimi.....	64
Şekil 5.3 : Farklı literatürlerde ikinci kademe şehirler üzerine yapılmış çalışmalarda araştırma probleminin kapsamı	67
Şekil 5.4 : Çalışma yöntemi.....	70
Şekil 5.5 : 2010 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.	83
Şekil 5.6 : 2014 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.	83
Şekil 5.7 : 2017 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.	83
Şekil 5.8 : 2007 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.	105
Şekil 5.9 : 2008 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.	106
Şekil 5.10 : 2009 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.	106
Şekil D.1 : 2010-2014-2017 döneminde birinci kademe şehirlerin gösterdiği performans.	142
Şekil E.1 : Demografik Büyüme Göstergelerinde Gözlenen Eğilim.....	143
Şekil E.2 : Ekonomik ve Kurumsal Yapı Göstergelerinde Gözlenen Eğilim.....	144



TÜRKİYE’NİN POTANSİYEL İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİNİN BELİRLENMESİ VE PERFORMANS ANALİZİ

ÖZET

‘İkinci kademe şehir’ kavramının 1980’lerde Rondinelli (1982) tarafından popüler hale getirildiğini belirten Roberts (2014) ikinci kademe şehirleri, nüfusları birkaç yüz bin ile birkaç milyon arasında değişen ve kentsel hiyerarşinin ikinci düzeyini ifade eden şehirler olarak tanımlamıştır. İkinci kademe şehirlere yönelik nüfus büyüklüğü üzerinden yapılan bu ve benzeri tanımlar dışında, şehirlerin tanımlanmasında literatürde birbirinden farklı yaklaşımların ön plana çıktığı görülmüştür. İkinci kademe şehirlerin yalnız ‘nüfus büyüklüğü’ üzerinden tanımlanamayacağını, bu şehirlerin tanımlanmasında ‘fonksiyonel yaklaşım’ın da önemli olduğunu savunan bir grup araştırmacı, ikinci kademe şehirlerin kentsel sistem içinde üstlendikleri rol, sahip oldukları fonksiyonlar ve diğer şehirler ile aralarındaki sosyo-ekonomik ilişkilere göre tanımlanmaları gerektiğini öne sürmüşlerdir. Fonksiyonel yaklaşımın yanında Cardoso (2016a) ikinci kademe şehirlerin tanımlanmasında, bu şehirlerin politik bağlam içindeki konumlarını ve geçirdikleri tarihsel süreci ele alan ‘politik yaklaşım’ın önemini vurgulamıştır. İkinci kademe şehirler üzerine yapılan tanımlar ile birlikte, literatürde bu şehirlerin yerel, ulusal ya da küresel ilişkiler ağında üstlendikleri rol, gelişme desenleri (Roberts, 2014) ve fonksiyonel uzmanlıklarına (Song, 2013) göre birbirlerinden farklı tipolojiler gösterdikleri ifade edilmiştir.

İkinci kademe şehirler kapsamında öne çıkan konulardan bir diğeri bu şehirlerin ortaya çıkmalarında ya da büyüme ve gelişmelerinde etkili olan faktörlerdir. Yapılan literatür incelemesi sonucunda bu faktörleri, birinci kademe şehirlerde aşırı yığılma nedeniyle ortaya çıkan negatif dışsallıklar; metropol alana yakın olmaktan kaynaklı entegrasyon ile ilişkili ‘ödünç boyut (Alonso, 1973)’ ve ‘yerel, ulusal veya küresel ağsal bağlantısallık’ olmak üzere 3 temel kategoride sınıflandırmak mümkündür. Birinci kademe şehirler ya da literatürde çoğu yerde ifade edildiği üzere başkentler, zamanla aşırı büyümeden kaynaklı azalan getiriler sürecine girmektedir (Parkinson ve diğ., 2012). Bu noktada, birinci kademe şehirlerin gerilemesi ile ilişkilendirilen kent büyüklüğüne azalan getiriler, ikinci kademe şehirlerin büyümesinin bir yorumu (Camagni ve Capello, 2015) olarak ön plana çıkmaktadır.

İkinci kademe şehirlerin ortaya çıkmasında ya da büyümesinde ikinci önemli yorum olan ‘ödünç boyut’ ile ilgili, bu şehirlerin büyük metropollere olan yakınlıklarından kaynaklı dezavantajlardan kaçınarak, etki alanında buldukları metropollerden rol (yakınlıktan kaynaklı avantajlar) çalabildikleri ve bu şehirlerdeki ekonomik fonksiyonlar ile ağlara ulaşabildikleri (Yiğitcanlar ve diğ., 2015) belirtilmiştir. İkinci kademe şehirlerin gelişmesinde son yorum ise ‘yerel, ulusal ya da küresel düzlemde ilişkili oldukları ağlar’ ile ilgilidir. Capello (2000) tarafından ifade edildiği üzere, kentler arasındaki fonksiyonel ilişkiler sonucu ortaya çıkan ‘kentsel ağ dışsallıkları’ ile iyi bir şekilde eşleşen ‘ağsal bağlantılar’ (McCann ve Acs, 2011), yığılma faydalarının yerine geçebilmektedir (Derudder, 2017’de atıfta bulunulduğu gibi).

Dolayısıyla farklı düzlemdeki ağlara entegrasyon/bağlantı konusu ikinci kademe şehirlerin gelişmesinde yeni bir yorum olarak ortaya çıkmıştır.

İkinci kademe şehirlere yönelik literatürde ön plana çıkan son konu bu şehirlerin birinci kademe şehirlere göre ulusal demografik ve ekonomik büyüme ile sosyal ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterdikleri performanstır. Parkinson ve diğ. (2015) ikinci kademe şehirlerin küresel düzlemde daha az harekete geçebilmelerine rağmen, başkent dışındaki bölgeler için birer dinamizm kaynağı olduklarını ve ulusal büyümeye önemli katkılarda bulduklarını ifade etmiştir. Genel olarak ikinci kademe şehirlerin ulusal büyümeye bireysel olarak yaptıkları katkı birinci kademe şehirlerin gerisinde kalsa bile, bu şehirler biraraya geldiklerinde büyümeye yaptıkları katkı birinci kademe şehirlerin ötesinde olmuştur. İkinci kademe şehirlerin performansı gelişmiş ülkeler literatüründe başkentlerde yaşanan desantralizasyon süreci ile çok merkezli kentsel gelişmenin ulus bütününde dengeli kalkınmaya etkisi üzerinden incelenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bir performans incelemesinden ziyade birinci kademe şehirlerin aşırı büyümeleri sonucu girdikleri azalan getiriler sürecinde, ulusal büyümenin sürdürülmesi adına ikinci kademe şehirlerin üstlendikleri rol değerlendirilmektedir.

İkinci kademe şehirler kapsamında literatürde ön plana çıkan konular ışığında ulusal literatür incelendiğinde, bizzat ikinci kademe şehir kavramını kullanan sınırlı sayıda çalışmanın var olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmaların her biri ikinci kademe şehir konsepti kapsamında farklı şehirleri ele almıştır. Çalışmalarda şehirler genel olarak demografik ve ekonomik yapının değişimi kapsamında ele alınırken; ikinci kademe şehir konsepti kapsamında şehirlerin sosyal, fiziksel ve kurumsal yapılarındaki değişimleri ele alan boyutlara yönelik incelemeler geri planda kalmıştır.

Literatürde belirtilen konular ışığında bu tez kapsamında Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin 81 il içinde, demografik ve ekonomik büyüme ile sosyal, fiziksel ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterdikleri performansın yıllara bağlı değişimi üzerinden belirlenmesi amaçlanmıştır. Bahsedilen amacın gerçekleştirilmesinde araştırma probleminin ortaya konulup sırasıyla araştırma soruları ve hipotezlerin oluşturulduğu, sonrasında '2 aşamalı kümeleme analizi' ile hipotezlerin test edildiği ve elde edilen sonuçlar ile çeşitli genellemelerin yapıldığı tümevarımcı bir yöntem benimsenmiştir. Kümeleme analizinde küme sayısı, tezin ilgili bölümünde nedenleri daha detaylı açıklanacak olmakla birlikte '8' olarak belirlenmiştir. Böylece Türkiye'nin 81 ili yukarıda bahsedilen kategorilerde gösterdikleri performansın birbirlerine ve ilgili küme merkezlerine olan yakınlığı üzerinden, her yıl için 8 ayrı kümeye ayrılmıştır. Şehirlerin kümelere atanmasında 'benzerlik ve yakınlık ölçütlerini' esas alan 'Manhattan yöntemi' (Yılmaz ve Patır, 2011) kullanılmıştır. Bununla birlikte kümeleme analizi şehirlerin performans değişimlerinin incelenmesini, yıllara bağlı olarak 'kümeler arasında yaptıkları geçişlerin' izlenmesi ile mümkün kılmıştır.

Kümeleme analizinde, Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin yıllara bağlı olarak gösterdikleri performans değişimi üzerinden belirlenmesinde söz konusu yıllar 2007 ile 2017 arasındaki yılları kapsayan periyotta yer almaktadır. Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri 2010, 2014 ve 2017 yıllarında (yaklaşık olarak 4'er yılda birlik değişimler) gösterdikleri performansın değişimi üzerinden tespit edilmiştir. Sonrasında ikinci kademe şehirlerin performans değişimleri aynı periyot içinde, iki farklı dönem üzerinden incelenmiştir. Performans değişiminin incelenmesine konu olan dönemlerden ilki kriz dönemi (2007-2009) iken; ikincisi

kriz sonrası (2010-2017) dönemdir. Ayrıca kümeleme analizinde hem ikinci kademe şehirlerin belirlenmesinde hem de performans değişimlerinin incelenmesinde kriz yıllarının yanıltıcı etkisinden kaçınmak için, baz yılı olarak Türkiye ekonomisinin daha refah ve dengede olduğu 2010 yılı seçilmiştir. Böylece baz yıldan sonraki yıllara ilerleyerek ve önceki yıllara geçiş yapılarak şehirlerin performans değişimleri incelenmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri İstanbul metropolünün etkisinde gelişen metropoliten alt merkezlerden Bursa, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ ve İzmir metropolünün etkisinde gelişen metropoliten alt merkezlerinden Manisa ile literatürde Anadolu Kaplanları olarak tanımlanan Gaziantep ve Kayseri olarak belirlenmiştir. Gelişme nedenlerine göre birbirlerinden farklılaşan ikinci kademe şehirlerin, ölçüm periyodunda gösterdikleri performans üzerinden de birbirlerinden farklılaştığı tespit edilmiştir. Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinden metropoliten alt merkezler, ilgili periyotta genel olarak Anadolu Kaplanları'na göre daha iyi bir performans göstermiştir. Ayrıca Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri demografik ve ekonomik büyümede gösterilen performans ile diğer şehirler arasında ön plana çıkmış; sosyal, fiziksel ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performansta ise görece geri planda kalmıştır.

Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri belirlendikten ve performans değişimleri yorumlandıktan sonra, şehirlerin büyüme ve gelişme dinamikleri incelenmiştir. Son olarak tezin sonuç bölümünde ikinci kademe şehirlere yönelik bu tez kapsamında öne çıkan politikalar ile birlikte literatürde yer alan politikalar incelenmiştir. Bu kapsamda genel olarak Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin sosyal ve kurumsal yapılarının geliştirilmesine yönelik politikalar ön plana çıkmaktadır. İkinci kademe şehirlere yönelik politikalar incelendikten sonra, literatürde ön plana çıkan konuların tez kapsamında gerçekleştirilen kümeleme analizinde elde edilen sonuçlar ile ilişkili olarak değerlendirildiği bölüm ile tez sonlandırılmıştır.



DETERMINATION OF POTENTIAL SECOND-TIER CITIES IN TURKEY AND PERFORMANCE ANALYSIS

SUMMARY

Roberts (2014) who stated that the ‘concept of second-tier city’ was popularized by Rondinelli (1982) in the 1980s, describes the second-tier cities as cities with populations ranging from several hundred thousand to several million and expressing the second level of urban hierarchy. Apart from these and similar definitions made over population size for the second-tier cities, it has been observed that different approaches have come to the fore in the definition of second-tier cities. A group of researchers who point out that the second-tier cities cannot be defined only through ‘population size’ and the ‘functional approach’ is important in defining these cities, they suggest that the second-tier cities should be define according to their roles in urban system, their functions and socio-economic relations between them and other cities. In addition to the functional approach, Cardoso (2016a) emphasized the importance of political approach which considers the positions of cities within the political context and historical process to the identification of second-tier cities. In addition to these definitions, it is stated that second-tier cities show different typologies according to ‘their role in the local, national or global networks’, ‘development patterns (Roberts, 2014)’ and ‘their functional specializations (Song, 2013)’.

One of the prominent issues in the content of second-tier cities is the factors affecting the emergence of these cities or their growth and development. As a result of the literature review, it is possible to classify these factors in three basic categories as negative externalities caused by excessive accumulation in first-tier cities, ‘borrowed size (Alonso, 1973)’ related to proximity to metropolitan area and lastly ‘local, national or global network connectivity’. As expressed mostly ‘first-tier cities’ in the literature, the capitals enter the process of decreasing returns with time due to excessive growth (Parkinson et al., 2012). At this point, the decreasing returns to the size of the city associated with the decline of the first-tier cities is came to the fore an interpretation of growth of the second-tier cities (Camagni and Capello, 2015).

It is said that the second-tier cities avoid the disadvantages arising from the proximity to the big metropolises, they are able to borrow role (advantages from proximity) from the metropolises in which they are located in their influenced ares and lastly they are able to reach networks in these cities (Yiğitcanlar et al., 2015) about the second important comment in the emergence of the second-tier cities which is the ‘borrowed size’. The final comment in the development of the second-tier cities is related to the networks they are associated with at the local, national or global level. As stated by Capello (2000), ‘network connections’ (McCann and Acs, 2011) that match well with the ‘urban network externalities’ resulting from functional relations between cities can replace the agglomeration benefits (Derudder, as referred to in 2017). Therefore, the integration/connection to networks in different scales has emerged as a new comment in the development of second-tier cities.

The last issue in the literature for the second-tier cities is the performance of these cities in terms of ‘national demographic and economic growth’ and ‘development of social and institutional structure’ compared to the first-tier cities. Parkinson et al. (2015) stated that although the second-tier cities could act less on the global scale, they are a source of dynamism for the regions outside the capital and made significant contributions to national growth. In general, even if the individual contribution of the second-tier cities to the national growth is behind the first-tier cities, the contribution which is made together to the growth was beyond the first-tier cities. The performance of the second-tier cities is examined in the literature of developed countries through the decentralization process in the capitals and the impact of policentric development on balanced development in the nation-wide. In developing countries, the role of second-tier cities is evaluated in order to sustain national growth in the process of decreasing returns due to the excessive growth of first-tier cities rather than a performance review.

When the national literature is examined in the light of the issues that come into prominence in the literature in the context of the second-tier cities, it is seen that there are limited number of studies using the second-tier city concept. Each of the studies carried out the different cities in the context of the second-tier city concept. In the studies, cities are generally considered within the scope of the change of demographic and economic structure and the analyzes on the dimensions of the social, physical and institutional structures of the cities have remained in the background.

In light of the issues stated in the literature, determination of Turkey’s potential second-tier cities among 81 cities depending on the performance changes in ‘demographic and economic growth’ and ‘social, physical and institutional development’ is aimed. In the realization of the aim, an inductive method is adopted which depends on the respectively forming research problem, research questions and hypotheses and testing hypothesis with two-step cluster analysis. In cluster analysis, the number of cluster is defined as ‘8’. Thus Turkey's 81 cities are divided into eight separate cluster for each year according to the proximity of performance to each other and related cluster centers in the above-mentioned categories. The ‘Manhattan Method’ which is based on the similarity and proximity measures (Yılmaz and Patır, 2011) is used in the assignment of cities to clusters. However, cluster analysis made it possible to examine the performance changes of cities by monitoring the transitions between clusters depending on the years.

The cluster analysis which allowed the determination of Turkey’s potential second-tier cities through performance change depends was conducted between 2007 and 2017. Potential second-tier cities in Turkey have been identified through the change of their performance in 2010, 2014 and 2017 (approximately change in every four years). Afterwards, the performance changes of the second-tier cities were examined in two different periods in the same period. The first period subject to the examination of performance change was the crisis period (2007-2009), the second is the post-crisis period (2010-2017). In addition, in the cluster analysis both for the determination of second-tier cities and for the examination of their performance changes, year of 2010 when Turkey’s economy was in welfare and balance has been chosen base year. The reason for this is to avoid the misleading effects of the crisis years on the results. Thus, the performance changes of the cities were examined by going to the years after the base year and by going to the previous years.

As a result, Turkey's potential second-tier cities defined as metropolitan sub-centers which are 'Bursa, Kocaeli, Sakarya, Tekirdag' growing under the influence of Istanbul and 'Manisa' growing under the influence of Izmir and 'Gaziantep and Kayseri' defined as Anatolian Tigers in the literature. It has been determined that the second-tier cities, which are different from each other for development reasons, differ from each other in terms of performance in the measurement period. In general, metropolitan sub-centers which are among the potential second-tier cities in Turkey, showed a better performance than the Anatolian Tigers in the relevant period. Additionally Turkey's potential second-tier cities also came to the fore among other cities with performance in the demographic and economic growth and they remained relatively backward in the performance shown in development of the social, physical and institutional structure.

After Turkey's potential second-tier cities have been identified and potential changes in performance have been interpreted, growth and development dynamics of the cities have been investigated. Finally, in the conclusion section of the thesis, the policies for second-tier cities in the literature have been examined together with the prominent policies within the scope of this thesis. In this context, generally policies for the development of social and institutional structures of potential second-tier cities in Turkey has come to the fore. After examining the policies towards second-tier cities, the thesis was finalized with the section in which the topics that are prominent in the literature were evaluated in relation to the results obtained in the cluster analysis carried out within the scope of the thesis.

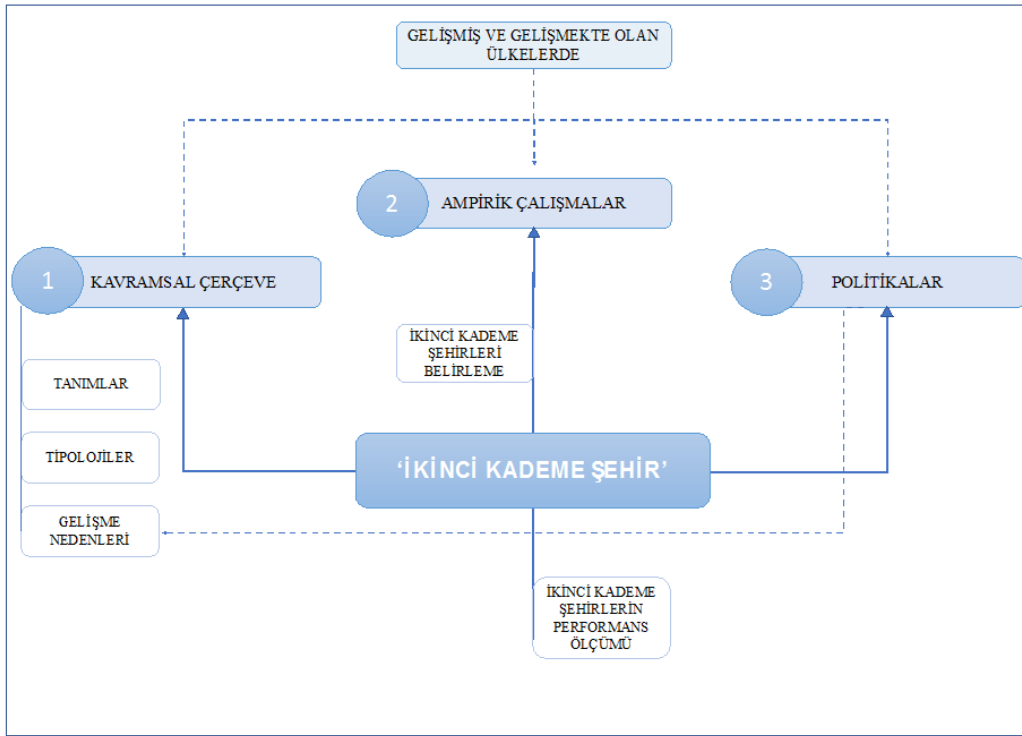


1. GİRİŞ

1.1 Literatür Özeti

İkinci kademe şehirler üzerine, özellikle gelişmiş ülkeler literatüründe olmak üzere genişçe bir literatür mevcuttur. Gelişmekte olan ülkeler literatüründe ise bu ülkelerdeki (özellikle Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde) büyük metropollerde ekonomik aktivitenin, gelirin, nüfusun ya da kaynakların aşırı yığılmasından kaynaklı negatif dışsallıklar nedeniyle, World Bank (2006) tarafından da belirtildiği üzere son yıllarda akademik çalışmalar ikinci kademe şehirler üzerine yönelmeye başlamıştır. Büyük metropollerdeki yığılma hem metropollerin kendisi hem de ülke kentsel sistemi içindeki diğer şehirler açısından birtakım problemler yaratmaktadır. Faydalarının sınırsız olmadığı yığılma ekonomileri, büyük metropoller üzerinde hızlı kentleşmeden kaynaklı düzensiz/plansız büyüme, altyapıda bozulma ve tıkanıklık, toprağın ya da arazinin sınırlı olmasından kaynaklı kentsel saçaklanma, yüksek yaşam maliyeti ve marjinalleştirilmiş beşeri sermaye (Evans, 2015) gibi negatif dışsallıklar meydana getirmektedir. Dolayısıyla büyük metropollerde meydana gelen negatif ölçek ekonomileri bu şehirlerin aynı zamanda sınırlarını oluşturmakta ve rekabet avantajlarını azaltmaktadır (Parkinson ve diğ, 2012; Parkinson ve diğ, 2015; Parkinson, 2016). Büyük metropollerin aşırı büyümesi veya ekonomik aktivitenin, istihdamın, gelirin ve yatırımların bu şehirlerde yoğunlaşması diğer kentlerin bahsedilen büyüme faktörlerden mahrum kalmasına, büyük metropoller ile aralarındaki farkın açılmasına neden olmaktadır. Ülke bütününde bu durum, dengesiz büyüme nedeniyle bölgeler arası eşitsizlikleri arttırıcı yönde bir etki yapmaktadır. Özetle son yıllarda gelişmekte olan ülkeler literatüründe ikinci kademe şehirler üzerine oluşmuş ilginin sebebi, birinci kademe şehirler ile aralarındaki farkın gittikçe açılmasının doğurduğu problemlerdir. İkinci kademe şehirlerin kendi dinamiklerine özgü politikalar ile desteklendiklerinde birinci kademe şehirlerdeki yığılma etkilerinin çoğunu yerine getirebilecekleri fikri (Camagni ve diğ, 2015), ilgiyi üzerlerine çekmelerinde etkili olan bir diğer sebeptir.

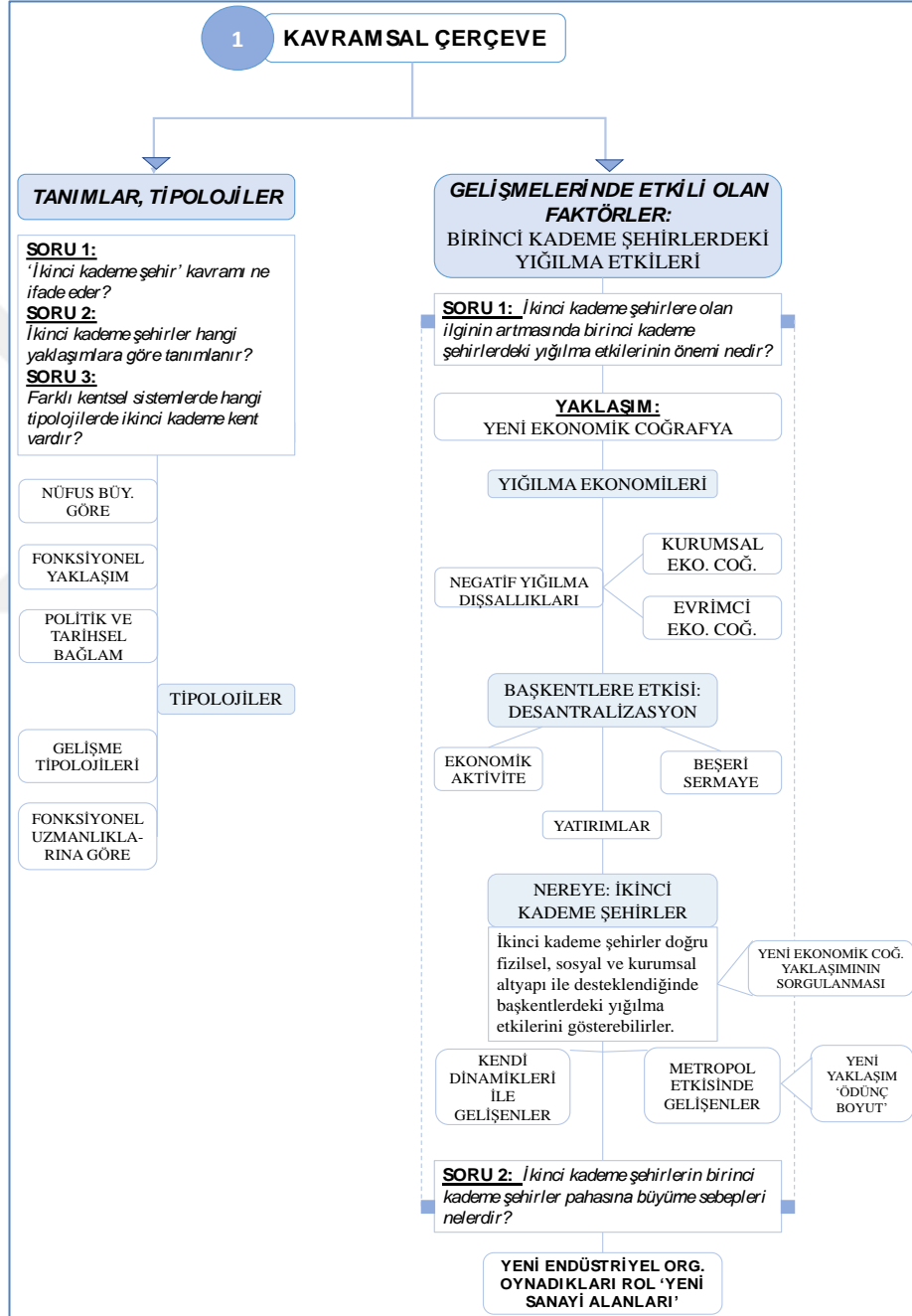
İkinci kademe şehirler literatürde farklı kapsamlarda ele alınmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde konu üzerine yapılan çalışmalar ile oluşmuş literatürü kavramsal çerçeve, ampirik çalışmalar ve üretilen politikalar olmak üzere üç temel kategoriye ayırmak mümkündür. Kavramsal çerçeve kısmında ikinci kademe şehirlerin tanımları, farklı kentsel sistemlerdeki tipolojileri, önemleri ve gelişme nedenleri araştırma konusu olmuştur (Şekil 1.1). Literatürün diğer kısmı ikinci kademe şehirleri belirleme/tespit etme ve performanslarını ölçmeye yönelik ampirik çalışmalardan oluşmaktadır. Literatürün üçüncü ve son kısmı ise ikinci kademe şehirlerin güçlendirilmesine yönelik üretilen politikaları kapsamaktadır. Ayrıca üretilen politikalar kavramsal çerçeve kısmında ikinci kademe şehirlerin gelişme nedenleri konusuna da girdi vermektedir (Şekil 1.1).



Şekil 1.1 : İkinci kademe şehirlere yönelik literatür kapsamı.

Kavramsal çerçeve kısmındaki ilk konu ikinci kademe şehirler üzerine yapılan tanımlar ve bu şehirlerin farklı kentsel sistemlerdeki tipolojilerini içermektedir. İkinci kademe şehirler üzerine hemen her çalışma farklı kapsamlarda ve farklı yaklaşımları kullanarak tanımlar üretmiştir. Bu şehirler üzerine yapılan tanımlar sadece belirli bir nüfus eşiği kullanılarak nüfus büyüklüğü üzerinden yapılan tanımlar ve nüfus büyüklüğü ile birlikte ekonomik, sosyal ya da fiziksel birtakım göstergeler kullanılarak yapılan tanımlar olmak üzere birbirlerinden

farklılaşmaktadır. Nüfus büyüklüğü üzerinden yapılan tanımlar dışında Cardoso (2016a) ikinci kademe şehirlerin tanımlanmasında literatürde fonksiyonel ve politik-tarihsel bağlam olmak üzere iki temel yaklaşımın esas alındığını belirtmiştir (Şekil 1.2). İkinci kademe şehirlerin tipolojilerini ise gelişme tipolojileri (Roberts, 2014) ve fonksiyonel uzmanlıklarına göre tipolojiler (Song, 2013) olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür (Şekil 1.2).



Şekil 1.2 : Kavramsal çerçeve ve kapsamı (Alonso1973; Amin ve Thrifith, 2000; Boschma ve Frenken, 2006; Cardoso, 2016a; Derudder, 2017; Krugman, 1991; Markusen ve diğ, 1999; Roberts, 2014; Song, 2013).

Kavramsal çerçeve kısmında önemli olan konulardan bir diğeri ikinci kademe şehirlerin gelişmesinde etkili faktörlerdir. Bu kapsamda yapılan çalışmaların (örneğin; Parkinson ve diğ, 2012; Hutchinson, 2011; Parkinson ve diğ, 2015; Agnoletti ve diğ, 2015; Camagni ve Capello, 2015) odak noktasını, birinci kademe şehirlerde aşırı yığılmadan kaynaklı negatif dışsallıklar oluşturmaktadır. Yığılma ekonomileri ve dışsallıkları (pozitif/negatif) konusunun arka planında kent büyüklüğüne artan getirileri vurgulayan; Krugman (1991) tarafından oluşturulan ve Fujita (1993), Venables (1996) ve Puga (1999) gibi iktisatçılar tarafından geliştirilen Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı yer almaktadır (Şekil 1.2). Aşırı yığılmadan kaynaklı negatif dışsallıklar konusunda ise özellikle Kurumsal Ekonomik Coğrafya (Amin ve Thrifft, 2000; Barnes, 2001) ve Evrimci Ekonomik Coğrafya (Boschma ve Frenken, 2006) yaklaşımlarının vurguları önemlidir. Yığılmanın kentler üzerindeki etkilerini araştıran çok fazla sayıda çalışmada OECD, bu etkilerin başkentleri (literatürde birinci kademe şehirleri ifade etmek üzere kullanılmakta) sınırlayan, rekabet avantajlarını azaltan, başkentleri zayıflatan yönlerine dikkat çekmekte; sonuç olarak büyümenin yalnızca başkentlerden gelmeyeceğini belirtmektedir. Dolayısıyla burada kentsel sistem içindeki diğer şehirlerin desteklenmesinden doğacak katkı önem taşımaktadır. Kaldı ki yapılan çalışmalarda özellikle gelişmiş ülkelerde ikinci kademe şehirlerin ulus ekonomisine birlikte ya da bireysel olarak yaptıkları katkı, başkentlerin yaptığı katkıdan bile fazla olmaktadır (Karecha ve diğ, 2012). Dolayısıyla üretilecek politikalar tüm kentleri kapsayacak şekilde olmalıdır.

Dijkstra ve diğ. (2013) ortaya çıkışlarında kent büyüklüğüne artan/azalan getirilere dayanan kentsel ekonomik teorinin var olduğunu belirttikleri ikinci kademe şehirlerin, artan getirilerden fayda sağlayarak büyüdüklerini; birinci kademe şehirlerin ise azalan getiriler sebebiyle düşüşte olduklarını (Camagni ve Capello, 2015'te atıfta bulunulduğu gibi) belirtmektedir. İkinci kademe şehirlerin optimum kent büyüklüğünden uzak olsalar da artan getirilerden fayda sağlamaları, ekonomik büyüme ile kent büyüklüğü arasındaki ilişkiyi vurgulayan Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı ile de çelişmektedir (Derudder, 2017). Dolayısıyla Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı ile öne sürülen 'kent büyüklüğüne artan getiriler' varsayımı eleştirilmektedir. Bu anlamda Camagni ve diğ. (2015) ekonomik büyümedeki performansın yığılma avantajlarına bağlı olduğu, bu avantajların ise yalnızca kent büyüklüğüne bağlı olduğu anlayışından vazgeçilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Rosenthal ve Strange (2003) ise yığılma ekonomilerinin farklı geometrilerinin olduğunu ve bu geometrilerin tartışmaya açılması gerektiğini (Derudder, 2017’de atıfta bulunduğu gibi) ifade etmektedir. Ayrıca ikinci kademe şehirlerin ortaya çıkışlarında ve gelişmelerinde ‘ödünç boyut’ (Alonso, 1973) ile ‘bölgesel, ulusal ve küresel ağsal bağlantısallık’ gibi yaklaşımlar da ön plana çıkmaktadır. Camagni ve diğ. (2015) daha küçük kentlerin başarısının, farklı ölçeklerdeki ağlara entegrasyon sonucunda ortaya çıkan artan getirilerden faydalanmalarında yattığını belirtmiştir.

Birinci kademe şehirlerde aşırı yığılmadan kaynaklanan negatif dışsallıklar nedeniyle ekonomik aktivite, yatırımlar ya da beşeri sermaye gibi büyüme faktörleri farklı yerlerde yer seçimi arayışına girmektedir. Dolayısıyla yapılacak yeni yatırımlarda ve beşeri sermayenin yer seçiminde ülke kentsel sisteminde bu faktörleri değerlendirecek, uygun fiziksel ve kurumsal altyapıya sahip ve bahsedilen faktörler için güçlü rekabet avantajları sunan ikinci kademe şehirlerin varlığı önem kazanmaktadır. Bu noktada ikinci kademe şehirlerin güçlendirilmesine yönelik politikalar, bir kez daha ön plana çıkmaktadır.

Büyük metropollerden desantralize olan/taşan ekonomik aktiviteler sayesinde, bu metropollerin yakın çevresinde ya da metropollerin etki alanlarında ‘metropol etkisinde gelişen ikinci kademe şehirler’ oluşmaktadır. Cardoso ve Meijers (2017) bu konuda, metropoliten alana entegrasyonun ikinci kademe şehirlerin büyümesi için büyük metropollerdeki yığılma avantajlarından yararlanacakları bir avantaj alanı mı yoksa dezavantaj alanı mı sundukları tartışmasını ortaya atmıştır. Derudder (2017) ise daha küçük şehirlerin, yakınlarındaki büyük metropollerin yığılma ekonomilerini özümserken bu ekonomilerden kaynaklanan maliyetlerden kaçabileceklerini ifade etmiştir.

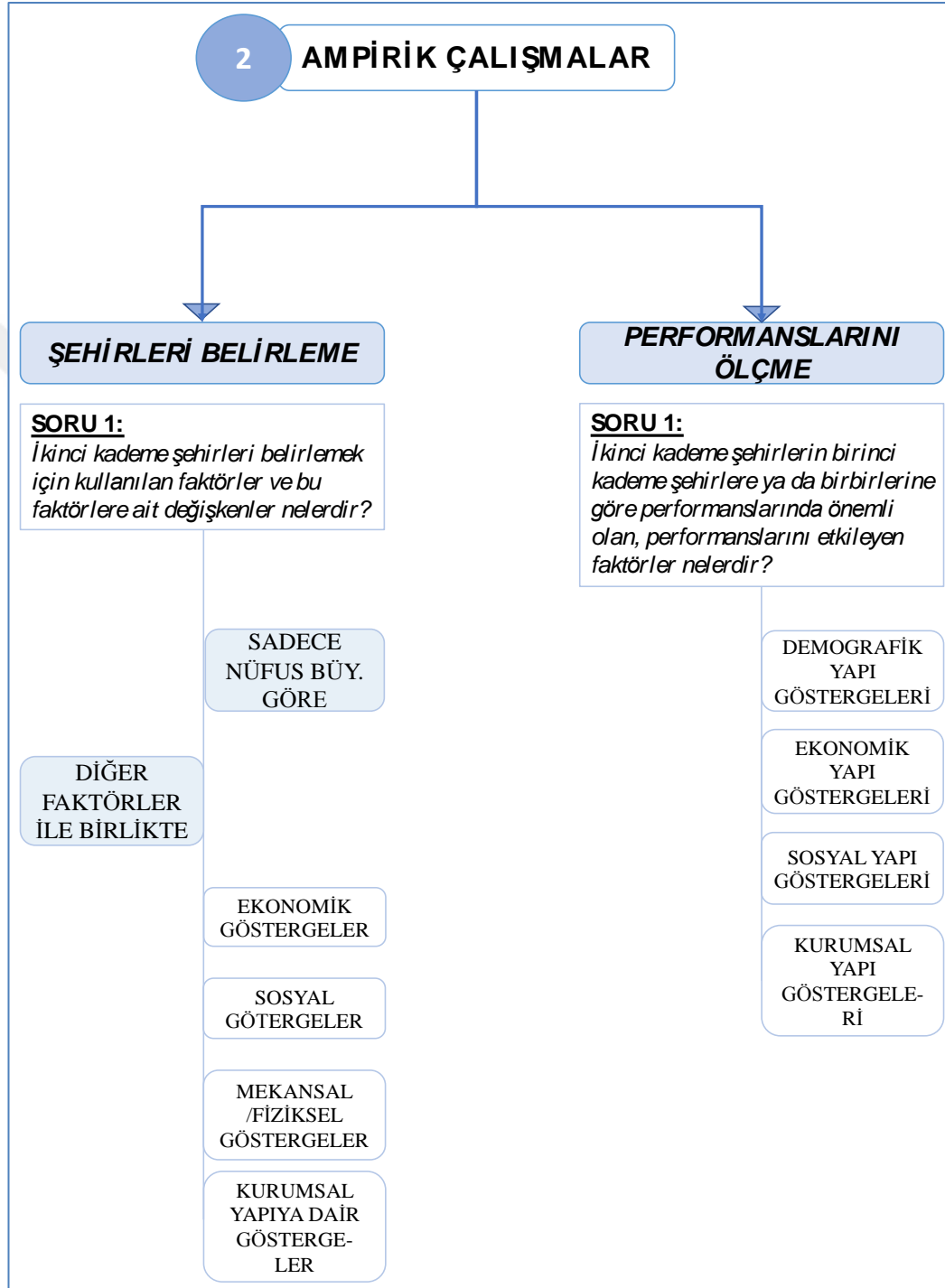
Literatürde başkentler dışında güçlü ikinci kademe şehirlerin ortaya çıkmasının, ülkelerin daha başarılı performans göstermelerinde kilit faktör olduğu belirtilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Parkinson ve Meegan (2013) çalışmalarında ikinci kademe şehir gibi farklı ölçeklerdeki kentlerin 2008 Küresel Finansal Krizi’nde gösterdikleri performans nedeniyle ülkelerin daha iyi bir performansa ulaşmasında yatırımların tek bir yerde yığılmasının mı, yoksa başkentler dışındaki şehirlere de yatırım yapılmasının mı avantajlı olacağını tartışmışlardır.

Son olarak ikinci kademe şehirlerin gelişmelerindeki bir başka nedeni Markusen ve diğ. (1999) bu şehirlerin ‘yeni endüstriyel organizasyon’da oynadıkları rolde bulmuşlar ve ikinci kademe şehirleri ‘yeni sanayi alanları’ olarak tanımlamışlardır (Şekil 1.2). ‘Yeni sanayi alanları’ tanımından yola çıkıldığında ‘ikinci kademe şehir’ konsepti üzerine farklı kapsam ve konularda yapılan çalışmaları içeren genişçe literatürde, bu konsept yerine başka çeşitli kavramların kullanıldığı görülecektir. Örneğin, Avrupa’nın ikinci kademe şehirleri üzerine oldukça kapsamlı bir şekilde hazırlanmış raporda, ikinci kademe şehirler ‘İkincil Büyüme Kutupları (ESPON, 2012)’ olarak da adlandırılmıştır. İkinci kademe şehir kavramı bazı çalışmalarda, ‘orta büyüklükteki şehir (intermediate cities-middle sized cities)’ kavramının yerine (Marais ve diğ, 2016) kullanılmıştır. Son olarak literatürde ikinci kademe şehirlerin bir ‘kent bölge’ kavramı üzerinden ifade edildiği çalışmalara (örneğin; Yiğitcanlar ve diğ., 2015; Cardoso, 2016b; Parkinson, 2016) rastlamak mümkündür.

İkinci kademe şehirler üzerine var olan literatürün ikinci kısmını, bu şehirler üzerine farklı kapsamlarda yapılan ampirik çalışmalar oluşturmaktadır. Bu çalışmalardan kentsel sistem içinde ikinci kademe şehirleri belirlemeye yönelik olanlarını, sadece nüfus kriterine göre şehirlerin belirlendiği çalışmalar (örneğin; ESPON, 2012) ve nüfus kriterinin yanında şehirlerin ekonomik, sosyal, fiziksel ve kurumsal yapılarına ait göstergelerin de kullanıldığı çalışmalar (örneğin; Marais ve diğ, 2016; Storey, 2014; Sweeney M. M. (2004) olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür (Şekil 1.3)

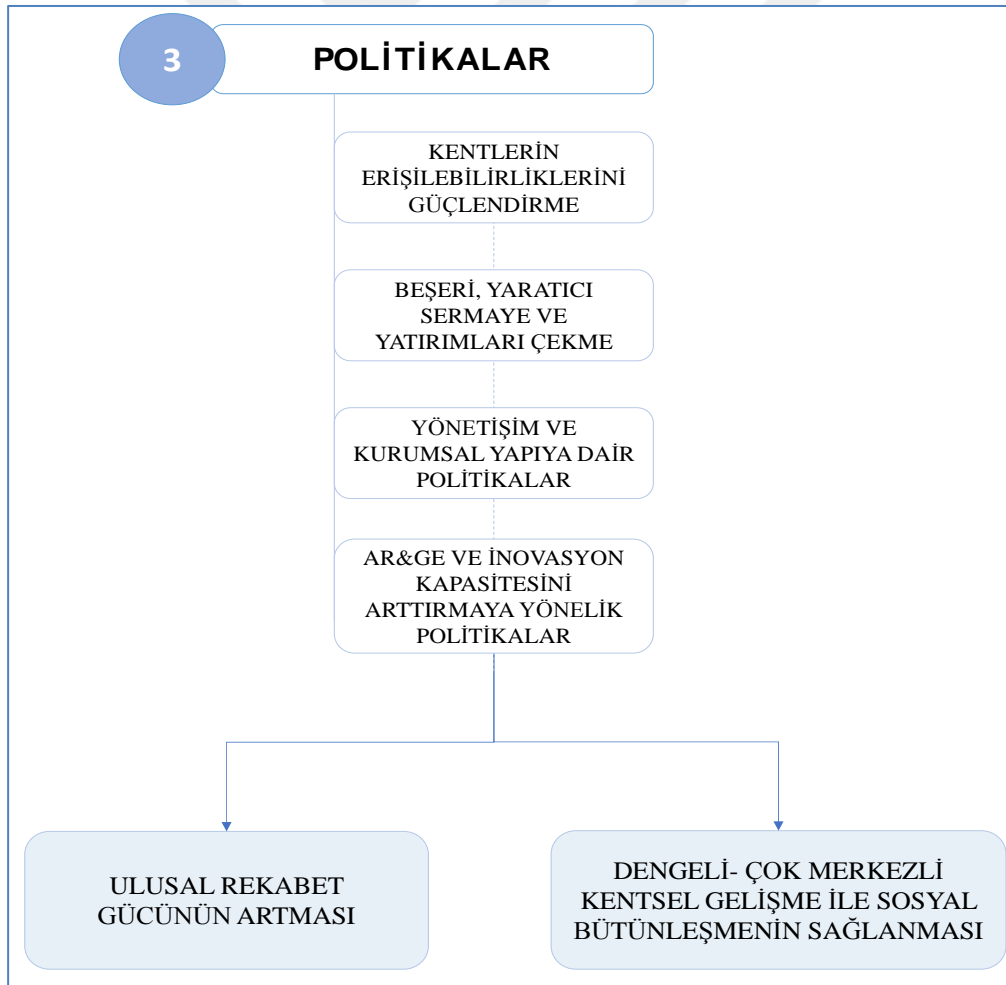
İkinci kademe şehirlerin performanslarını ölçmek amacıyla yapılan çalışmalarda (örneğin; Agnoletti ve diğ, 2015; Evans, 2015; Cardoso ve Meijers, 2016; Yiğitcanlar ve diğ, 2015; Wong ve diğ, 2016 ve Karecha ve diğ, 2012) ise demografik, ekonomik, sosyal, fiziksel ve kurumsal yapı olmak üzere çok boyutlu gösterge kümelerinin ele alındığı (Şekil 1.3) ve şehirlerin belirlenen göstergelerde çeşitli dönemlerde gösterdiği performansın incelendiği görülmektedir. Genel olarak performans sonuçlarına göre, ikinci kademe şehirlerin kentsel sistem içindeki rolü ve önemi tartışılmaktadır. Çalışmalarda kullanılan demografik yapı göstergelerini nüfus ve göçün eğilimlerini incelemeye yönelik göstergeler (nüfus büyü., nüfus artış hızı, net göç oranı gibi); ekonomik yapı göstergelerini ise ekonomik büyüme, verimlilik, teknolojik altyapı ve yenilik kapasitesini ifade eden göstergeler olarak sınıflandırmak mümkündür. Ayrıca şehirlerin ekonomik performansında katma değeri yüksek ürün ve hizmetlerin üretildiği sektörlerde uzmanlaşma ve çeşitlilik ekonomik büyümede

gösterilen performans adına önem taşımaktadır. Sosyal, fiziksel ve kurumsal yapıya dair göstergeler ile de, şehirlerin bu kapsamlarda sundukları imkanlar üzerinden 'beşeri sermaye' (Becker, 1964; Becker 1993) ya da 'yaratıcı sermaye' (Florida, 2002) ile yatırımları çekme performansları incelenmektedir.



Şekil 1.3 : Ampirik çalışmalar kapsamı (Agnoletti ve diğ, 2015; Evans, 2015; Cardoso ve Meijers, 2016; Yiğitcanlar ve diğ, 2015; Wong ve diğ, 2016 ve Karecha ve diğ, 2012).

Literatür kapsamında ele alınan konulardan bir diğeri ikinci kademe şehirlerin güçlendirilmelerine yönelik üretilen politikalar ve bu politikaların şehirleri nasıl etkilediğidir. Politika kapsamı Şekil 1.4’te ifade edildiği gibidir. Kentsel sistem içinde ikinci kademe şehirlerin farklı kapsamlarda/ boyutlarda güçlendirilmelerinin hedeflendiği politikalar ile dengeli ve çok merkezli bir kentsel büyüme ve sosyal bütünleşme sağlanmakta; böylece ulusal rekabet gücü arttırılmaktadır (Şekil 1.4). Bununla birlikte literatürde ikinci kademe şehirler ile çok merkezli kentsel gelişme arasındaki ilişkinin incelendiği ve sonunda çeşitli politikaların ortaya koyulduğu çalışmalar (örneğin; ESPON, 2012; Roberts, 2014; Parkinson ve diğ, 2012; Hutchinson, 2011) mevcuttur. Özellikle Avrupa şehirleri üzerinden yapılan çalışmalarda, Avrupa kentsel sisteminin daha dirençli olması ve ulus, bölge ve Avrupa düzeyinde daha ağsal-bağlantısal bir yapıya erişmesi beklenmektedir (ESPON, 2016).



Şekil 1.4 : İkinci kademe şehirlere yönelik üretilen politikalar kapsamı (ESPON, 2012; Roberts, 2014; Parkinson ve diğ, 2012; Hutchinson, 2011).

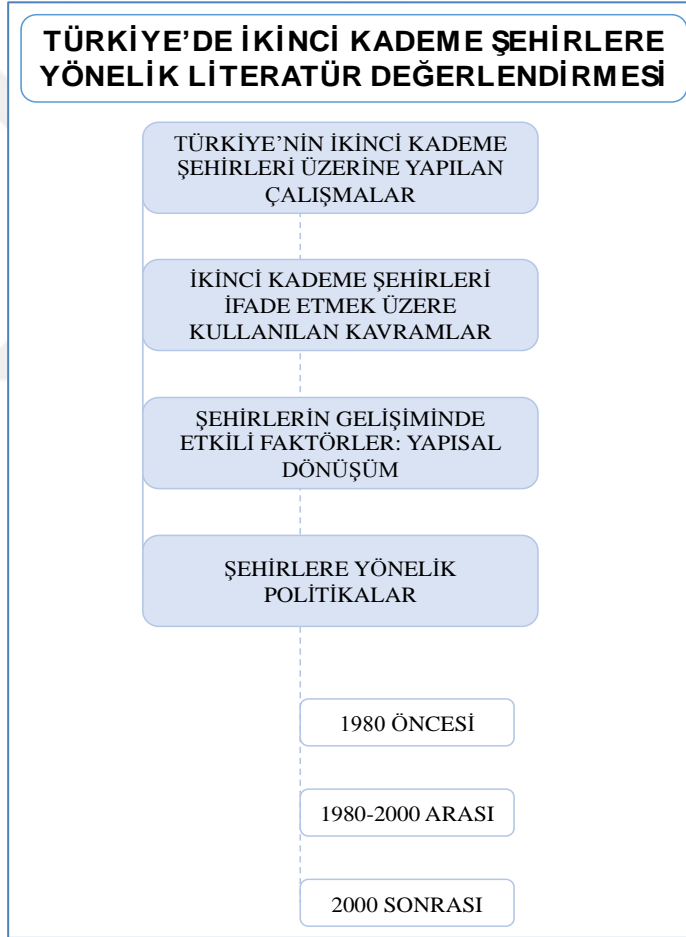
1.2 Çalışma Alanının Literatür Kapsamındaki Yeri

Tez kapsamında çalışma alanı olarak seçilen Türkiye, kentsel sistemi başta İstanbul ve İstanbul'a görece Ankara ile İzmir metropolleri tarafından domine edilen, gelişmekte olan bir ülkedir. Türkiye, istihdamın ve yatırımların birkaç büyük metropol üzerinde aşırı yığılması nedeniyle, hem bu metropoller hem de kentsel sistem içindeki diğer şehirler açısından çeşitli sorunlar ile mücadele etmektedir. Kentsel sisteminin çok merkezlilikten uzak yapısı ile büyüme ve gelişmede söz konusu kaynakların birkaç metropolde yığılmış olması nedeniyle, uzun yıllardır ülke bütününde dengesiz büyüme probleminden kaynaklı 'bölgeler arası eşitsizlikler sorunu' ile karşı karşıyadır. Dolayısıyla Türkiye'de kentsel sistem içindeki diğer şehirlerin güçlendirilmesine yönelik üretilecek politikalar demografik, ekonomik, sosyal ve mekansal farklılıkların azaltılması adına önem taşımaktadır. Literatür tarafından desteklendiği üzere, ulusal büyümeye yaptıkları katkılar ile ön plana çıkan ve 1980'lerde özellikle imalat sanayi içinde geçirdikleri 'yapısal dönüşüm' (Clark, 1940; Fisher, 1939) ile dinamizm yakalayan; çeşitli araştırmacılar tarafından 'Anadolu Kaplanları' (Eşiyok, 2001), 'Yeni Sanayi Odakları' (Eraydın, 2002), 'Yeni Kalkınma Kutupları' ya da 'Endüstriyel Büyüme Odakları' (Dinler, 2014) gibi kavramlar ile tanımlanan şehirler üretilecek politikalar kapsamında önem taşımaktadır. 1980-86 arasında sanayi sektörü lehine ve tarım sektörü aleyhine, 1980-2001 yılları arasında ise hizmetler sektörü lehine istihdamın sektörler arası değişimi ile gerçekleşen yapısal dönüşüm (Taymaz ve diğ, 2008) işgücü verimliliğini arttırarak (Rodrik, 2010) bahsedilen şehirlerde büyümeyi sağlamış ve bu şehirlerde ülke ekonomisine yapılan katkıyı arttırmıştır.

Ulusal ve uluslararası literatür birlikte incelendiğinde Türkiye'nin ikinci kademe şehirlerine yönelik bizzat bu konseptte yapılmış sınırlı sayıda çalışmanın mevcut olduğu görülmüştür. Bu çalışmalardan birinde Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri arasında Bursa, Kocaeli, Sakarya, Gaziantep, Kayseri, Mardin, Samsun, Trabzon, Konya, Mersin gibi şehirlerin yer aldığı belirtilmiştir (TEPAV ve Dünya Bankası, 2015). Bahsedilen çalışmada aynı zamanda Anadolu Kaplanları olarak tanımlanan Gaziantep, Kayseri, Mardin, Konya gibi şehirler, daha önceki yıllarda Eraydın (2002) tarafından 'yeni sanayi odakları' olarak tanımlanmış ve bu şehirlerin ortaya çıkışlarındaki ana neden 'üretim örgütlenmesindeki dönüşüm' olarak ifade edilmiştir. Dinler (2014) ise 'yeni kalkınma kutupları ya da endüstriyel büyüme odakları' olarak

ifade ettiği şehirlerin ortaya çıkmalarında genel olarak post-fordist üretim sistemi ve neoliberal iktisat politikalarının etkili olduğunu belirtmiştir.

İkinci kademe şehirler kapsamında yapılan sınırlı sayıdaki çalışma ve ikinci kademe şehir kavramının işaret ettiği şehirler yerine kullanılan farklı kavramlar ile birlikte; ulusal literatürde ön plana çıkan konulardan bir diğeri bu şehirlere yönelik üretilmiş politikalarıdır. Üretilen politikalar bizzat ikinci kademe şehir konsepti kapsamında olmasa bile; bu kavramın Türkiye’de işaret ettiği şehirler üzerine üretilmiş olmaları nedeniyle önem taşımaktadır. Politikalar genel olarak, 1980 öncesinde, 1980-2000 arasında ve 2000 sonrasında üretilmiş politikalar olmak üzere sınıflandırılabilir (Şekil 1.5).



Şekil 1.5 : Türkiye’de ikinci kademe şehirlere yönelik literatür kapsamı.

1.3 Amaç

Tezde üç temel amacın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçlardan ilki, ulusal literatürde yer alan sınırlı sayıda çalışmadan yola çıkarak Türkiye için yeni bir

kavram olduğu ifade edilebilecek ikinci kademe şehirlere yönelik; bu konsept kapsamında oldukça fazla sayıda çalışmanın yer aldığı uluslararası literatürün (öz. gelişmiş ülkeler literatürü) incelenmesi ile sırasıyla ikinci kademe şehirlerin nasıl ve hangi tipolojide şehirler oldukları, tanımlanmalarında hangi kriterlerin önemli olduğu, ortaya çıkışlarında ya da gelişmelerinde etkili faktörlerin ve son olarak ulusal ekonomik, demografik büyüme ile sosyal ya da kurumsal yapının gelişmesinde gösterdikleri performansın açıklanmasına dair iyi bir kavramsal değerlendirme yapmaktır. Böylece ikinci kademe şehirlerin ulusal kentsel sistemlerdeki rolleri ve önemleri ile literatürde neden gündemde olduklarıyla ilgili gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinden çıkarımlar yapılacaktır.

Tezin ikinci amacı, ulusal literatürde ikinci kademe şehirler kapsamında yapılan inceleme ile şu ana kadar Türkiye'nin ikinci kademe şehirlerinin neler olduklarına yönelik literatürde oluşmuş eğilimi keşfetmek ve bu şehirler yerine yapılan çalışmalarda başka hangi kavramların kullanıldığını tespit etmektir.

Bu tez kapsamında belirlenmiş üçüncü ve son amaç ise tezin uygulama kısmında belirlenmiş araştırma probleminin çözümüne yönelik, Türkiye'nin ikinci kademe şehirlerini belirlenen bir dönemde ulusal ekonomik ve demografik büyüme ile sosyal, fiziksel ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterdikleri performans üzerinden tespit etmektir. Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik ikinci kademe şehirlerin tanımlandığı ve performanslarının ölçüldüğü çalışmalar ve bu çalışmalarda kullanılan göstergeler detaylı olarak incelenmiş, yukarıda bahsedilen beş kategoride sınıflandırılmıştır. Performans ölçümünde şehirlerin yıllar itibarıyla gerçekleştirdikleri kümeler arası geçişler ile performanslarının incelenmesine olanak sağlayan 'kümeleme analizi'nden yararlanılmıştır.

1.4 Tezin Kurgusu

Tezin kurgusu; kavramsal çerçeve, ampirik çalışmalar ve ikinci kademe şehirler kapsamında üretilen politikalar olmak üzere üç kısma ayrılabilen literatür ışığında beş ana başlık çerçevesinde oluşturulmuştur (Şekil 1.6). İkinci kademe şehirlerin kavramsal değerlendirmesinin yapıldığı ilk bölüm bu şehirler ile ilgili iki temel konuyu kapsamaktadır. Konulardan ilki ikinci kademe şehirlerin birbirinden farklı büyüklüğe, farklı gelişmişlik düzeylerine ve farklı kentsel sistemlere sahip ülkelerde hangi tipolojide ve demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel özellikler anlamında

hangi özellikte şehirler olduğunu açıklayan kavramsal kısımdır. İkincisi bu şehirlerin gelişmelerinde/ortaya çıkmalarında ya da şehirlere yönelik ilginin artmasında birinci kademe şehirlerdeki yığılma etkileri ile birlikte yeni yaklaşımların incelendiği kısımdır. Dolayısıyla tezin ilk bölümü sırası ile aşağıdaki sorulara cevap verecek şekilde kurgulanmıştır:

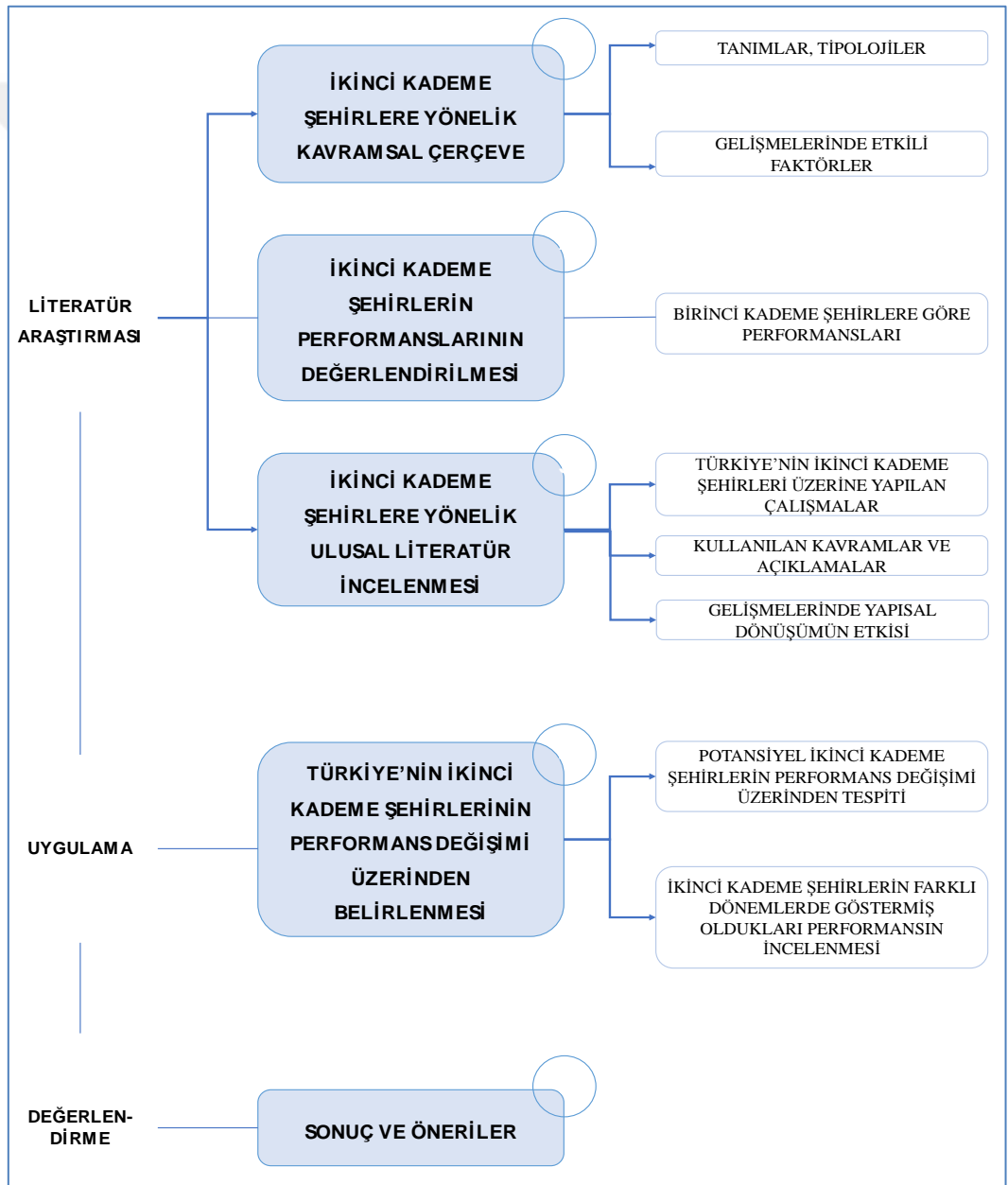
1. ‘İkinci kademe şehir’ ne demektir ve ikinci kademe şehirlerin tanımlanmasında hangi yaklaşımlar ön plana çıkar?
2. İkinci kademe şehirlerin farklı tipolojileri nelerdir?
3. İkinci kademe şehirlerin gelişiminde etkili faktörler nelerdir?

Tezin ikinci bölümünde ikinci kademe şehirlerin ulusal ekonomik ve demografik büyüme ile sosyal ve kurumsal kapasitenin gelişmesinde gösterdikleri performans gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler literatürü üzerinden incelenecektir (Şekil 1.6). Bu bölümde birinci kademe şehirler ile bir performans karşılaştırmasına gidilerek; ikinci kademe şehirlerin önemi, ülkenin farklı boyutlardaki gelişimine yaptıkları katkılar üzerinden anlatılacaktır. Tezin bu kısmı çalışma alanı olan Türkiye kapsamında araştırılan konu ve sorulara yönelik bir altyapı niteliğindedir.

Tezin üçüncü bölümünde, ikinci kademe şehirler ulusal literatür kapsamında incelenecektir (Şekil 1.6). İkinci kademe şehir konseptine yönelik henüz gelişmiş bir literatürün bulunmadığı Türkiye’de çeşitli kapsamlarda bu konsepti kullanan sınırlı sayıda çalışma ile ulusal literatürde ikinci kademe şehir kavramı yerine kullanılan farklı kavramlar incelenecektir.

Tez konusu kapsamında çalışma alanı Türkiye özelinde tespit edilen problemin çözümüne yönelik sorular bağlamında, hipotezlerin seçilen ölçüm yöntemine göre test edildiği ve sonuçların açıklandığı bölüm tezin dördüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde öncelikle Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirleri, seçilen bir dönemde birinci kademe şehirlere göre gösterdikleri performans üzerinden tespit edilecek; daha sonra şehirlerin kriz dönemi ve sonrasında gösterdikleri performans incelenecektir. Özellikle gelişmiş ülkeler literatüründe ikinci kademe şehirler üzerine yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde şehirlerin önce tespit edilip daha sonra performanslarının incelendiği gözlenmiştir. Şehirlerin tespitinde, çalışmaların büyük çoğunluğu ESPON’ un 2013 yılında yalnızca ‘belirli bir nüfus eşiği kriterine göre’ ikinci kademe şehirleri tespit ettiği listeyi kullanmıştır.

Geri kalan çalışmalar ise ESPON ile benzer şekilde ya kendi belirledikleri bir nüfus kriterine göre ikinci kademe şehirleri tespit etmişler ya da nüfus kriteri ile birlikte kullandıkları ekonomik, sosyal ve fiziksel göstergeler üzerinden ikinci kademe şehirleri belirlemişlerdir. Türkiye kapsamında yapılan çalışmada tek başına nüfus kriterinin şehirleri belirlemede yeterli olmayacağı; ikinci kademe şehirlerin ekonomik, sosyal, fiziksel ya da kurumsal gelişmede gösterdikleri performans ile diğer kentlerden farklılaştığı düşüncesi ışığında Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin, 81 il arasında gösterdikleri performans üzerinden tespit edilmesi kararlaştırılmıştır.



Şekil 1.6 : Tez Kurgusu.

Tezin beşinci ve son bölümü olan ‘sonuç ve öneriler’ kısmında ise, ikinci kademe şehirlere yönelik bir politika değerlendirmesi yapıldıktan sonra, tezin uygulama kısmında elde edilen sonuçlar literatür ile ilişkili bir biçimde değerlendirilecektir.

1.5 Yöntem

Giriş kısmı dışında beş temel bölümden oluşan bu tez kapsamında uluslararası literatürde (gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinden) ikinci kademe şehirlere yönelik tanımların, tipolojilerin ve gelişmelerinde etkili olan faktörlerin açıklandığı 1. bölüm; ikinci kademe şehirlerin demografik ve ekonomik büyüme ile sosyal ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterdikleri performansın incelendiği 2. bölüm ve çalışma alanı Türkiye’de ikinci kademde şehir konseptine yönelik incelemelerin yapıldığı 3. Bölüm, tezin kavramsal kısmını oluşturmaktadır. Kavramsal kısım ulusal ve uluslararası literatürün incelenmesi ile oluşturulmuştur.

Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin, belirlenen bir dönemde ülke kentsel sistemindeki diğer şehirlere göre gösterdikleri performans üzerinden tespit edildiği ve bu şehirlerin demografik ve ekonomik büyüme ile sosyal ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterdikleri performansın incelendiği 4. bölüm tezin uygulama kısmını oluşturmaktadır. Tezin uygulama kısmında çalışma alanı Türkiye kapsamında, sırasıyla araştırma probleminin belirlendiği, problemin çözümüne yönelik araştırma soruları ile hipotezlerin oluşturulduğu ve oluşturulan hipotezlerin ampirik bir yöntem ile test edilmesiyle çeşitli sonuçlara varıldığı tümevarımcı bir yöntem benimsenmiştir.

Hipotezlerin test edilmesinde kantitatif bir analiz yöntemi olan ‘iki aşamalı kümeleme analizi’nden yararlanılmıştır. Kümeleme analizinde örneklem büyüklüğü Türkiye’nin 81 ilinin tümünü içerecek şekilde belirlenmiştir (n=81). Kümeleme analizi kapsamındaki bağımsız değişkenler/göstergeler; şehirlerin demografik ve ekonomik büyüme ile sosyal, kurumsal ve fiziksel yapının gelişmesinde gösterdikleri performansı temsil etmek adına 5 kategoriye ayrılmıştır.

Tez kapsamında yapılacak kümeleme analizi için ölçüm periyodu 2007-2017 yılları ve arasındaki yılları kapsayacak şekilde belirlenmiştir. İkinci kademe şehirlerin belirlenmesi ve hem kriz döneminde hem de krizden sonraki dönemde performanslarının incelenmesine olanak sağlayan kümeleme analizinde baz yılı

olarak Türkiye ekonomisinin daha dengeli olduğu 2010 yılı seçilmiştir. Bunun sebebi kümeleme analizi gibi istatistiki yöntemlerde kriz yıllarının baz yılı olarak seçilmesinin, bu yıllarda yaşanan anlık değişimler nedeniyle yanlış sonuçların elde edilmesine neden olmasıdır. Dolayısıyla şehirlerin kriz döneminde gösterdikleri performans 2010 yılı baz alınarak kriz dönemi yıllarına yapılan geri dönüşler ile ölçülmüştür. Kriz sonrasında gösterilen performans ise 2010 yılından sonraki yıllara bakılarak yapılan ölçümlere dayanmaktadır.

Kümeleme analizi Türkiye'nin 81 ilini gösterdikleri performansın birbirlerine yakınlığı üzerinden ölçüm periyodundaki tüm yıllarda kümelere ayıracaktır. Tez kapsamında gerçekleştirilecek kümeleme analizinin, baz yılda (2010) gerçekleştirilen ölçümlerin sonucunda (3'lüden 10'luya tüm kümelenmelerde) kümeler arasındaki ayrışmanın kalitesinin en yüksek olduğu ya da şehirlerin performanslarına göre birbirlerinden en iyi ayrıştığı 8'li kümelenmede gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Bir diğer ifadeyle kümeleme analizi için küme sayısı '8' olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla analiz boyunca küme sayısı sabit kalacak, yalnızca şehirler kümeler arasında (yıllar itibariyle) geçişler yapacaktır. Sonuç olarak Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri 2010-2014-2017 yıllarında kümeler arasında yaptıkları geçişler üzerinden tespit edilecektir. Devamında Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin gösterdikleri performansta etkili dinamikler açıklanacaktır. İkinci kademe şehirlerin kriz dönemlerinde ve kriz sonrası dönemde; ekonomik ve demografik büyüme ile sosyal, fiziksel ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterdikleri performans incelendikten sonra 4. bölüm sonlandırılacaktır.

Uygulama kısmında elde edilen sonuçların, tezin kavramsal kısmında açıklananlar ile ilişkili bir şekilde değerlendirildiği sonuç bölümü (5. bölüm) ile tez sonlandırılacaktır.



2. İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİN KAVRAMSAL DEĞERLENDİRMESİ

İkinci kademe şehirlere yönelik kavramsal bir değerlendirmenin yapılacağı bu bölüm, 3 temel konu kapsamında ele alınacaktır. Konulardan ilki, 'ikinci kademe şehir' kavramının farklı literatürlerde, farklı araştırmacılar tarafından nasıl ve hangi yaklaşımların ele alınıp tanımlandığı ile ilgilidir. Konulardan ikincisi, ikinci kademe şehirlerin gelişme nedenleri (desenleri) ya da fonksiyonel uzmanlıkları nedeniyle gösterdikleri birbirinden farklı tipolojileri açıklamaya odaklanmıştır. Bu bölüm kapsamında ele alınacak son konuda ise, ikinci kademe şehirlere yönelik ilginin ortaya çıkmasında etkili olan ve literatürde ön plana çıkan faktörler açıklanacaktır.

2.1 İkinci Kademe Şehir Kavramı

'İkinci kademe şehir' kavramının 1980'lerde Rondinelli (1982) tarafından popüler hale getirildiğini belirten Roberts (2014) ikinci kademe şehirleri, nüfusları birkaç yüz bin ile birkaç milyon arasında değişen ve kentsel hiyerarşinin ikinci düzeyini ifade eden şehirler olarak tanımlamıştır. Rondinelli (1982) ise ikinci kademe şehirleri nüfusu en az 100.000 olan, ülkenin en büyük şehirlerinin dışındaki yerler olarak tanımlamıştır. Bir grup araştırmacı ikinci kademe şehirleri bu şekilde nüfus büyüklüğü üzerinden tanımlarken, başka bir grup araştırmacı bu şehirleri tanımlamada fonksiyonel yaklaşımın önemine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Cardoso (2016a) ikinci kademe şehirleri tanımlamada kullanılan nüfus büyüklüğü ve fonksiyonel yaklaşıma politik/tarihsel yaklaşımı da eklemiştir.

İkinci kademe şehirlere yönelik nüfus büyüklüğü üzerinden yapılan tanımlar için Song (2013) evrensel olarak kararlaştırılmış ortak bir tanımın olmadığından bahsetmiştir. Çünkü farklı kentsel sistemlerdeki ikinci kademe şehirlerin nüfusları ülke büyüklüğüne göre birbirlerinden oldukça farklılaşmaktadır. Ayrıca kentlerin değişen hiyerarşisi ve zamanla artan nüfus büyüklüğü nedeniyle farklı zamanlarda yapılan çalışmalarda dahi ikinci kademe şehirlerin nüfus büyüklükleri oldukça değişiklik göstermektedir. Örneğin; 1950'li yılların kentsel hiyerarşisine dayanan tanımında UN-Habitat (1996) ikinci kademe şehirleri nüfusu 100.000 ile 500.000

arasındaki şehirler olarak tanımlarken; Hamm ve Rosenfeld (2017) nüfusu 100.000 ile 500.000 arasında olan kentlerin bugün ancak üçüncü kademe şehirler olabileceklerini belirtmişlerdir. Benzer şekilde Roberts (2014) Çin'in 5 milyonun üzerinde nüfusa sahip ikinci kademe şehirlerinden yola çıkarak; günümüzde bir ikinci kademe şehrin nüfusu birkaç milyon olan bir şehir olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Çin'in ikinci kademe şehirleri nüfus büyüklüğü ile birlikte hem demografik olarak hem de ekonomik olarak farklı kentsel sistemlerdeki ikinci kademe şehirlerden oldukça farklılaşmaktadır. Song (2013) ise Güneydoğu Asya kentlerine ait çalışmasında buradaki ikinci kademe şehirlerin nüfuslarının 100.000 ile 3.000.000 arasında değişmekte olduğunu tespit etmiştir.

Goodall (1987)'in hiyerarşinin birinci düzeyinin ülkesinin ya da bulunduğu bölgenin lider şehir/şehirleri ya da diğerlerinden belirgin biçimde daha büyük olan şehri tarafından tanımlandığını belirttiği (Roberts, 2014'te atıfta bulunulduğu gibi) kentsel sistem içinde; Song (2013) ikinci kademe şehirlerin, birinci kademe şehirler ile nüfusu 100.000'den az olan şehirler arasındaki her şey olduklarını belirtmiştir. Bu tanıma göre ikinci kademe şehirler kentsel sistemin ortanca basamağını tanımlamaktadır. Bununla birlikte Sweeney M. M. (2004) ikinci kademe şehirlerin nüfusları 300.000 ile 1.000.000 arasında değişen şehirler olduğunu ifade eden alternatif bir tanıma yönelik, ikinci kademe şehirlerin hem küçük hem de daha büyük şehirler olabilecekleri yorumunu yapmıştır. Bahsedilen nüfus aralığının alt ve üst sınırları arasındaki fark bu yorumun yapılmasına izin vermektedir. Benzer nüfus aralığının kullanıldığı bir diğer çalışmada, ikinci kademe şehirlerin nüfusları 200.000 ile 1.000.000 arasında değişen 'büyük kentsel zonlar' oldukları (Camagni ve diğ., 2015) ifade edilmiştir.

İkinci kademe şehirlerin yalnızca nüfus büyüklüğü üzerinden tanımlanamayacağını, bu şehirlerin kentler arası ekonomik ilişkilerde üstlendikleri rol ve fonksiyonlar ile diğer şehirlerden farklılaştıklarını vurgulayan bir grup çalışmada ise ikinci kademe şehirleri tanımlamaya yönelik fonksiyonel yaklaşımdan yararlanılmıştır. Cardoso (2016a) fonksiyonel yaklaşım açısından ikinci kademe şehirlerin ekonomik rol, fonksiyonlar ve diğer şehirlerle arasındaki ilişkilere göre tanımlandıklarını belirtmiştir. Daha önceki yıllarda Christaller tarafından yapılan çalışmalardan yola çıkan Abdel Rahman ve Aras (2012) ise ikinci kademe şehirlerin yalnızca kentsel hiyerarşide nüfus büyüklüğüne göre belirlenmiş konumlarına göre değil, entegre

olmuş bir fonksiyonel sistemin parçaları olarak tanımlanmaları gerektiğini ifade etmişlerdir (Roberts, 2014'te atıfta bulunduğu gibi). Belirtildiği üzere, ikinci kademe kademe şehirleri yalnızca nüfus büyüklüğü üzerinden tanımlamak, bu şehirlerin fonksiyonel önemleri ile tarihsel ve politik bağlamdaki rollerinin görmezden gelinmesine neden olacaktır.

Markusen ve diğ. (1999) ikinci kademe şehirlere yönelik bu şehirlerin “ticaret odaklı endüstrilerin kök saldıği ve istihdam ve nüfus artışını sağlamak amacıyla geliştiği yeni sanayi alanları” (s. 3) olduğunu belirttikleri fonksiyonel bir tanım yapmışlardır. Başka bir çalışmada ikinci kademe şehirlerin kimi zaman çevresindeki diğer şehirler için bir ticari merkez olduklarını ifade eden Hutchinson (2011), şehirlerin bunun gibi özellikleri kazanmasında ekonomik yapılarının ve çevresindeki kentlerle olan ilişkilerinin egemen olduğunu belirtmiştir. Bahsedilen ifadelerin ikisinde birden, ikinci kademe şehirlerin yakınlarındaki diğer şehirler için bir büyüme ve gelişme süreci başlatma potansiyeline sahip oldukları belirtilmektedir. Diğer bir çalışmada ikinci kademe şehirler şirketlerin yatırım tercihleri açısından incelenip, sahip olmaları gereken özellikler üzerinden tanımlanmıştır. Sweeney M. M. (2004) çalışmalarında ikinci kademe şehirlerin, yer seçim karar vericilerinin beklentilerini karşılayacak düzeyde bir nüfusa, çalışanların gelişimi için ileri düzey eğitim ve öğretim kurumlarına, beşeri sermayeyi çekecek sektörel kümelenmelere ve ekonomik aktiviteleri destekleyecek ulaşım altyapısına sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Çalışmada ayrıca yaşam kalitesi açısından, bu şehirlerde nüfus yoğunluğunun ve kalabalıklaşmanın daha az olduğu; yaşam maliyeti açısından ise aynı şehirlerde konuta erişimde ve iş yolculuklarında maliyetlerin daha düşük olduğu vurgulanmıştır.

İkinci kademe şehirlerin tanımlanmasında kullanılan son yaklaşım olan ve bu şehirlerin tanımlanmasında siyasal bağlamlarını göz önüne alan politik ve tarihsel yaklaşımda, ikinci kademe şehirlerin birinci kademe şehirlere göre daha az da olsa taşıdıkları siyasi ve ekonomik önem (Cardoso, 2016a) vurgulanmaktadır.

İkinci kademe şehirleri tanımlamaya yönelik birbirinden farklı yaklaşımlar dışında, bu şehirlerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülke bağlamlarında birbirlerinden farklı anlam ve önem taşıdıkları görülmektedir. Gelişmiş ülkeler ikinci kademe şehirleri ulusal ekonomik büyümeye, demografik, sosyal ve fiziksel gelişmeye yaptıkları katkının önemi açısından birinci kademe şehirlere göre gösterdikleri performans

üzerinden tanımlarken; gelişmekte olan ülkelerde metropoller üzerine nüfusun, ekonomik aktivitenin ve sermayenin aşırı yığılması nedeniyle yaşanan negatif dışsallıklar nedeniyle ikinci kademe şehirlerin önemi son zamanlarda oldukça artmış durumdadır.

Hutchinson (2011) Güneydoğu Asya'nın gelişmekte olan ülkelerinde ticari merkezler olan başkentlerin, negatif ölçek ekonomileri ile karşı karşıya olmalarından dolayı; ekonomik faaliyetlerin ve sermayenin henüz kentleşme oranı ve nüfus yoğunluğunun yüksek olmadığı, buna karşın önemli piyasalara sahip (Taylor, 2014) ikinci kademe şehirler tarafından çekildiğini belirtmiştir. Başkentlerinin yaşadığı benzer problemler nedeniyle Latin Amerika ülkelerinden Brezilya'da günümüzde akademik çalışmalar ikinci kademe şehirlerin güçlendirilmesine yönelik politikaların üretilmesi üzerine odaklanmıştır.

Marais ve diğ. (2016) kırsal kalkınmada özellikle önemli olduklarını belirttiği Güney Afrika ikinci kademe şehirlerinin, nüfusları 200.000 ile 750.000 arasında değişen şehirler olduklarını ifade etmiştir. Gelişmekte olan ülkelere Güney Afrika'nın ikinci kademe şehirleri için belirlenen nüfus büyüklüğü, benzer gelişmişlik düzeyindeki Çin ve Güneydoğu Asya ülkeleri için tanımlanan nüfus büyüklüğüne göre daha dar bir aralığı kapsamaktadır. Güney Afrika ikinci kademe şehirlerinin kırsal kalkınmadaki önemleri John (2012) tarafından belirtildiği üzere, kırsal hinterlandlarında üretilen tarım ürünleri için pazar oluşturmaları ve bu alanlar için idare ve hizmet merkezi olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Güney Afrika'nın ikinci kademe şehirleri çevrelerindeki alanların büyümelerini desteklemektedir. Gelişmekte olan ülkelere Çin'de ise çeşitli fonksiyonlarda uzmanlaşmış ikinci kademe şehirler, ileri teknoloji imalat sektöründe hep birlikte, Amerikan piyasalarına yapılan ihracattan başkentlerden daha fazla pay almaktadır (Craig ve Qiang, 2010).

Sosyal bütünleşme ile dengeli ekonomik, sosyal ve mekânsal gelişmenin hedeflendiği Avrupa'daki gelişmiş ülkeler, çok merkezli kentsel gelişmenin sağlanması amacıyla ikinci kademe şehirlerini desteklemişler ve bu şehirleri birinci kademe şehirler karşısında gösterdikleri performans üzerinden tanımlamışlardır. Evans (2015) Avrupa'nın ikinci kademe şehirlerini "ekonomik ve sosyal performansı kendi ulusal ekonomilerini önemli bir şekilde etkileme potansiyeli olan başkent dışındaki şehirler" (s. 163) olarak tanımlamıştır. Kalkınmanın düğüm noktaları

olarak görülen Avrupa'nın ikinci kademe şehirleri; Avrupa bölgesinin ekonomik büyümesine önemli katkılar yapan (ESPON, 2016) ve yer aldıkları ülkede başkent dışındaki en büyük şehir gruplarını kapsayan (Dijkstra ve Poelman, 2011) şehirler olarak tanımlanmaktadır.

Sonuç olarak ikinci kademe şehirlerin tanımlanmasında üzerine ortaklaşmış tek bir tanımın olmadığı görülmektedir. Bu şehirlere yönelik sadece nüfus büyüklüğü üzerinden yapılan tanımlar; ulusal ve uluslararası kentsel sistemlerdeki rolü, önemi ve sahip oldukları fonksiyonlar ile diğer şehirler arasında farklılaşan ikinci kademe şehirleri tanımlamada oldukça yetersiz kalmaktadır. Ayrıca sadece nüfus büyüklüğüne göre yapılan tanımlarda kullanılan nüfus aralıklarının minimum ve maksimum eşikleri arasındaki yüksek fark nedeniyle bu tanımların yanıltıcı sonuçlar verebileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla ikinci kademe şehirleri tanımlamada kendi ülke büyüklüklerine göre belirlenecek bir nüfus eşiğinin yanında, sahip oldukları nüfus büyüklüğü ile desteklenen fonksiyonel yapıları ve ulusal ekonomik büyümeye, sosyal ve fiziksel gelişmeye yaptıkları katkı birlikte incelenmelidir. Ayrıca şehirlerin yer aldıkları ülkelerdeki dinamiklerin ikinci kademe şehirlerin gelişiminde ve tanımlanmasındaki etkisi göz ardı edilmemelidir.

Son olarak Çizelge 2.1'de, ikinci kademe şehirlerin tanımlanmasına/belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalarda yararlanılan çeşitli kapsamdaki göstergeler ifade edilmiştir.

2.2 İkinci Kademe Şehir Tipolojileri

İkinci kademe şehirler bölgesel, ulusal ve uluslararası kentsel sistemlerde üstlendikleri roller, gelişme desenleri ve fonksiyonel uzmanlıklarına göre birbirlerinden farklı tipolojiler göstermektedir. İkinci kademe şehirlerin tipolojilerine yönelik detaylı çalışmada Roberts (2014) gelişme desenlerine göre ulus altı ikinci kademe şehirler, metropoliten ikinci kademe şehir kümeleri ve koridor ikinci kademe şehirler olmak üzere üç ana ikinci kademe şehir tipolojisinin varlığından söz etmiştir. Song (2013) ise ikinci kademe şehirleri fonksiyonel uzmanlıklarına bölgesel pazar, hizmet merkezi, bölgesel merkez, turist merkezi, iletişim ve haberleşme merkezi ile ekonomik önemi olan merkezler olmak üzere 6 tipolojide sınıflandırmıştır. Bu sınıflamada ikinci kademe şehirlerin yerel, bölgesel, ulusal ya da uluslararası düzlemde üstlendikleri rol ve görevler şehirlerin tipolojisini belirlemektedir.

Çizelge 2.1 : İkinci kademe şehirlerin tanımlanmasında/belirlenmesinde kullanılan gösterge ve gösterge grupları.

ÇALIŞMA ADI	YAZAR	GÖSTERGE GRUBU	GÖSTERGELER	DEĞİŞKENLER	YIL
Secondary Cities in South Africa National Settlement Patterns and Urban Research	'Secondary Cities and Development' içinde Lochner Morais Etienne Nel Ronie Donaldson	Nüfus	Metropol nüfusuna göre durum Etnik kompozisyon Üniversite varlığı	Nüfus büyüklüğünün değişimi Nüfusun yaşlara göre dağılımı Nüfusun kökenlerine göre dağılımı Nitelikli üniversite sayısı Okuryazar oranı Nüfusun eğitim düzeyine göre dağılımı	2016
		Eğitim	Yetenek Okul yönetimi Öğretmenlerin kalitesi		
		Konum ve Yerel bağımlılık	Kurumsal kapasite Önemli küresel bağlantılar Uzmanlaşmanın gözlendiği baskın bir sektörle küresel ağa bağlantı Savunma LED stratejisi Stratejik Planlamada bilgi ekonomisinin rolü Çevre meseleleri ile ilgilenme düzeyi		
		Yerel Yönetim Stratejileri	Çoklu ekonomik fonksiyon	Uzmanlaşmanın gözlendiği sektör sayısı	
Second-Tier Cities: The Right Size at the Right Cost	Mark M. Sweeney	Nüfus		Nüfus büyüklüğü ve değişimi	2004
		Eğitim düzeyi	Yükseköğretim kurumlarının varlığı	Nitelikli üniversite sayısı	
		Havayolu ulaşımı		'Hub' havalimanı varlığı/sayısı Bağlantılı olduğu yer sayısı	
		Kümeler ve kümelenme	Sektörel kümelenme	Kümelenme gözlenen sektör sayısı	
		Karayolu taşımacılığı	Güçlü karayolu ağı Trafik sıkışıklığı İşe gidiş-geliş maliyet İşe gidiş geliş süresi Uygun fiyatlı/satın alınabilir konut piyasasının varlığı Tam olarak desteklenmeyen ve desteklenmesi gereken kültürel ve tarihsel varlıklar	Ortalama maliyet Ortalama süre Konut maliyetleri	
Konuta erişim ve maliyet			sayı		
Yaşam kalitesi			Spor takımları ve özgün aktiviteler	sayı	
	GSYİH			GSYİH büyüklüğü	
Understanding the China's Urban Hierarchy	Urban legend: China's tiered city system explained (China's Cities Classification, 2018)	Yönetim	Doğrudan merkezi hükümet kontrolünde olma Bölgesel ve bölge-altı düzeydeki başkentler/merkezler İlçe merkezleri		2017
Selecting Second-Tier City	The ESPON 2013 Programme Annex 7	Nüfus		Nüfus Büyüklüğü Nüfus büyüklüğü (Büyük ülkelerde başkent hariç toplam metropoliten alan nüfusunun %66.7'si kadar nüfusa sahip şehirler)	2012
Setting The Scene: The Rise of Secondary Cities	Presentation for the 'Asia Development Dialogue: Building, Resilience and Effective Governance of Emerging Cities In ASEAN' Donovan Storey	Nüfus Ulusal ve bölgesel kapsamda kentsel hiyerarşi/ ilişkiler			2014
		Ekonomik ve sosyal yapı			

Roberts'ın (2014) gelişme desenleri tipolojisine göre 'ulus altı ikinci kademe şehirler' ulusal kentsel sistem içinde bir idari merkez, ulaştırma merkezi ya da üretim merkezlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla bahsedilen tipolojideki ikinci kademe şehirler ulusal kentsel sistem içinde sahip oldukları roller üzerinden tanımlanmaktadır. Tipolojideki 'metropolitan ikinci kademe şehir kümeleri' büyük metropollerin etki alanında, bu metropollerdeki endüstriyel faaliyetlerin desantralizasyonu sonucunda gelişen yeni sanayi alanlarını ve 'koridor ikinci kademe şehirler' ise şehirler arasında artan ticaret ve ilişkiler sonucunda ekonomik büyüme koridorları boyunca ortaya çıkan şehirleri ifade etmektedir (Roberts ve Hohmann, 2014). Metropolitan ikinci kademe şehir kümelerinde ekonomik faaliyetleri, kent merkezlerini boşaltıp çeperde yer seçen düşük nitelikli eski sanayi endüstrileri oluşturmaktadır. Metropolitan ikinci kademe şehir kümelerini ortaya çıkması, büyük metropollerde hizmet sektörünün yükselmesiyle bu şehirlerin girdiği ekonomik yeniden yapılandırma sürecinin bir sonucudur.

İkinci kademe şehirlerin tipolojilerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmaların bir diğeri ise Song'un 2013 yılında şehirlerin tipolojilerini uzmanlaşma gösterdikleri ekonomik aktivite üzerinden tanımladığı çalışmasıdır. Bu tipolojideki şehirler genel olarak kamu hizmetleri ve kamu hizmetleri dışındaki (idari hizmetler, bilgi hizmetleri, iletişim ve haberleşme hizmetleri ve turizm) hizmet sektörlerinde gösterdikleri uzmanlaşmaya göre birbirlerinden farklılaşmaktadır (Çizelge 2.2).

Çizelge 2.2 : Fonksiyonel uzmanlaşmalarına göre ikinci kademe şehir tipolojileri (Song, 2013).

TİPOLOJİ	AÇIKLAMA
Bölgesel Pazar	Yerel ve bölgesel ekonomide mal ve hizmetlerin üretimi ile takasında itici güçtür.
Hizmet Merkezi	Kentsel nüfus ve hinterlandındaki nüfus için sağlık, eğitim hizmetleri gibi kamusal hizmetler, iş hizmetleri sunarlar ve bilgi merkezi görevi görürler.
Bölgesel Merkez	İçinde yer aldığı bölge için çeşitli kentsel ve ulusal idari kurumlara ev sahipliği yapan merkezlerdir.
Turist Merkezi	Yerel ve uluslararası turizm aktivitelerini desteklemek için konum avantajı, doğal kaynaklar, tarihsel veya kültürel özellikler gibi rekabet avantajlarını kullanan merkezlerdir.
İletişim ve Haberleşme Merkezi	Stratejik konum ve ulaşım altyapısının geliştirilmesi ile kişilerin, malların ve bilginin değişiminde bir platform görevi gören merkezlerdir.
Ekonomik Önemi Olan Merkezler	Coğrafi konumu ve kalkınma stratejisi ulusal, bölgesel ve küresel ekonomi ile bunlara bağlı mekanizmalarda stratejik bir rol oynayan merkezlerdir.

Song' un hizmet sektörleri üzerinden yaptığı çalışmaya benzer şekilde Land Equity International ve Roberts birlikte 2014 yılında sanayi alt sektörlerini de dahil ettikleri çalışmada, ikinci kademe şehirleri sanayi ve hizmet sektörlerinde gösterdikleri uzmanlaşmaya göre sınıflandırmıştır (Çizelge 2.2). Benzer şekilde Güneydoğu Asya'daki ikinci kademe şehirleri uzmanlaşma gösterdikleri fonksiyonlar üzerinden tanımlayan Hutchhinson (2011) medikal cihazlar ve petrokimya sektörü ile imalat sanayideki pozisyonlarını güçlendiren şehirlere Penang ve Johar Bahru (Malezya); Güneydoğu Asya'nın ticari merkezlerine Manila (Filipinler), Bangkok (Tayland), Jakarta (Endonezya) ve Kuala Lumpur (Malezya) ve üst düzey eğitim hizmeti veren üniversite ve enstitülere sahip kentlere Bandung örneğini vermiştir. Başka bir çalışmada Sweeney M. M. (2004) ABD'nin ikinci kademe şehirlerden Indianapolis'in tıp ve eczacılıkta uzmanlaşmış kümelere sahip olduğunu, Albuquerque'nin ise hızlı büyüyen güvenlik sektöründe araştırma bilimcilerinin yoğunlaşmasıyla dikkat çeken bir şehir olduğunu, Nashville'nin eğlence endüstrisinde uzmanlaşmış, Charlotte'nin ise bankacılık ve finans sektöründe uzmanlaşmış olduğunu belirtmiştir. Land Equity International ve Roberts tarafından 2014 yılında, ikinci kademe şehirlerin uzmanlaşma gösterdikleri ekonomik fonksiyonlara göre sınıflandırılmış hali Çizelge 2.3'de belirtildiği gibidir.

Çizelge 2.3 : Fonksiyonel uzmanlaşmalarına göre ikinci kademe şehir örnekleri (Land Equity International ve Roberts, 2014).

FONKSİYON	ŞEHİR
Kültür ve Din	Mekke (Suudi Arabistan), Amritsar (Hindistan), Lourdes (Fransa), Hue (Vietnam), Bethlehem (Filistin), Timbuktu (Mali), Kandy (Sri Lanka)
Yönetim	Abuja (Nijerya), Brasilia (Brezilya), Islamabad (Pakistan), Washington (Amerika), Canberra (Avustralya), Pretoria (Güney Afrika)
Ağır Sanayi	Lille (Fransa), Busan (Güney Kore)
İleri Düzey İmalat	Toulouse (Fransa), Basel (Almanya), Seattle (Amerika), Busan (Güney Kore), Curitiba (Brezilya)
Bilgi Hizmetleri	Cambridge (İngiltere), Yogyakarta (Endonezya), Kumasi (Gana), Seattle (Amerika)
Lojistik	St. Louis (Amerika), Vladivostok (Rusya), Cape Town (Güney Afrika), Manaus (Brezilya)
Medya ve Eğlence	Wellington (Yeni Zelanda), Gold Coast (Avustralya)
Birincil Üretim ve İşleme	Medellin (Kolombiya)
Madencilik	Belo Horizonte (Brezilya), Perth (Avustralya), Bloemfontein (Güney Afrika)
Turizm ve Rekreasyon	Luxor (Mısır), Chang Mai (Tayland), Cusco (Peru), Arusha (Tanzanya)
Ticaret	Aleppo (Suriye)

2.3 İkinci Kademe Şehirlere Yönelik İlginin Artışında Etkili Faktörler

İkinci kademe şehirlere yönelik ilginin artışında ya da bu şehirlerin gelişmesinde/ ortaya çıkmasında, birinci kademe şehirlerde yığılma ekonomileri nedeniyle ortaya çıkan negatif dışsallıklar ve azalan getiriler, metropol alanlara yakınlık ve entegrasyon ile ilişkili 'ödünç boyut (Alonso, 1973)' ile 'ağsal bağlantısallık' ya da 'yerel, bölgesel ve uluslararası ağlardaki gömülülük (Blau, 1957; Coleman, 1958; Emerson, 1962; Uzzi, 1996)' konuları ön plana çıkmaktadır. İkinci kademe şehirlerin gelişmesinde etkili faktörlerden ilk ikisi (yığılma ekonomileri ve ödünç boyut), birinci kademe şehirlerin dinamikleri ve bu dinamiklerin zaman içinde nasıl ve hangi yönde değiştiği ile ilgilidir. Dolayısıyla burada öncelikle birinci kademe şehirlerin özelliklerinden, dinamiklerinden ve ikinci kademe şehirler ile farklılaştıkları noktalardan bahsetmekte fayda vardır.

Goodall (1987) birinci kademe şehirleri, ülkesinin ya da bulunduğu bölgenin lider şehri ve kentsel hiyerarşik sistemde diğer şehirlerden bariz bir şekilde daha büyük şehri olarak tanımlamaktadır (Roberts, 2014'te atıfta bulunduğu gibi). Bu tanıma göre birinci kademe şehirler demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel büyümede, kentsel sistemdeki diğer şehirlere göre ülkenin en baskın şehirleridir. Benzer şekilde nüfusun büyüklüğü anlamında birinci kademe şehirler kentsel sistem içindeki diğer şehirlere baskındır. Birinci kademe şehirlerin bu özelliği kentsel fonksiyonlardaki çeşitlenmenin derecesi ile bütünleşmektedir (Meijers ve diğ, 2016). Bahsedilenlere ek olarak birinci kademe şehirler hem tarihsel (Cardoso, 2017) hem de yapısal olarak (Parkinson ve diğ, 2012) ulus içinde baskın rol oynayan şehirlerdir.

Parkinson ve diğ. (2015) ulusal siyasal, yönetsel ve ekonomik gücün merkezi olduklarını ifade ettikleri birinci kademe şehirlerin sahip oldukları özellikleri şu şekilde sıralamıştır;

- Birinci kademe şehirler önemli yığılma avantajlarına sahiptir.
- Birinci kademe şehirlerin küresel ağlar ile entegrasyonları yüksektir.
- Şirketlerin yönetim ve kontrol merkezleri bu şehirlerde yer alır.
- Birinci kademe şehirler ileri düzey üretici hizmet sektörlerini bulundurlar.
- Bu şehirler risk sermayesine erişimlerini kolaylaştıracak büyük finansal kurumlara sahiptirler.

- Ülkelerini temsil ediyor olmaları ve daha güvenilir bir yatırım ortamına sahip olmalarından dolayı özel ve kamusal yatırımları çekerler.

Bahsedilen özelliklerin tümü birinci kademe şehirlerin, kentsel sistem içindeki diğer şehirler karşısında sahip oldukları rekabet üstünlüklerini ifade etmektedir. Yukarıda sıralanan özelliklere ek olarak Evans (2015), birinci kademe şehirlerin karşı konulamaz bir stratejik öneme sahip olduklarını ve bu şehirlerin yığılma ekonomilerinin avantajlarından yararlanmak için daha doğru konumda olduklarını belirtmiştir. Birinci kademe şehirlerin sahip olduğu yığılma avantajları, aynı zamanda bu şehirlerin kamu sektörü ve özel sektör yatırımlarını çekmede gösterdikleri performans ile ilişkilidir. Bu durumla ilgili olarak Parkinson ve diğ. (2012) birinci kademe şehirlerin sahip oldukları yığılma avantajlarından dolayı, ülke ekonomisine en çok katkı sağlayan yatırımları çektiklerini ve ulusal yatırım programlarında ayrıcalıklı bir muamele gördüklerini ifade etmiştir.

Birinci kademe şehirlerin, ikinci kademe şehirlerden farklılaştıkları noktalar ise Cardoso ve Meijers (2016) tarafından aşağıda çeşitli kategorilerde ifade edilmiştir;

- **Büyüklik (en belirgin farklılık):** Birinci kademe şehirler, ikinci kademe şehirlerden daha büyüktürler. Böylece daha fazla bir sosyo-ekonomik çeşitliliği destekleyecek şekilde geniş işgücü havuzlarını barındırırlar.
- **Yenilik:** Birinci kademe şehirler inovasyona izin verecek şekilde etkileşim bölgelerindeki alanları desteklemektedirler.
- **İş fırsatları:** Birinci kademe şehirler beşeri sermayenin basamaklarını daha hızlı çıkacağı bir kariyer merdiveni (Champion ve diğ, 2014) görevi görürler.
- **Kentsel fonksiyonların sayısı (fonksiyonel çeşitlilik):** Birinci kademe şehirler kendilerinden daha küçüklerine (ikinci kademe şehirler ya da kentsel hiyerarşinin daha alt basamağındaki şehirler) kıyasla, nüfus büyüklükleri ve ekonomik aktivitelerden sağlanan verimlilik ile ilişkili olarak daha fazla sayıda kentsel fonksiyonu barındırırlar.

Yukarıda bahsedilenlerin bir sonucu olarak birinci kademe şehirler ikinci kademe şehirlere göre kent büyüklüğünün ve dolayısıyla ekonomik fonksiyonlardaki çeşitlilik ile istihdam olanaklarının daha fazla olduğu; barındırdıkları ileri düzey ekonomik fonksiyonlar ile ilişkili olarak da inovasyon kapasitesinin daha yüksek

olduğu şehirlerdir. Kentsel sistem içinde bahsedilen üstünlüklere sahip birinci kademe şehirlerin büyüme ve gelişmelerinde etkili olan yığılma ekonomileri, bu ekonomilerden kaynaklanan negatif dışsallıklar nedeniyle pekçok endişeyi beraberinde getirmektedir. Parkinson (2016) tarafından belirtildiği üzere yığılmanın ekonomik fayda yarattığına dair kanıtların yanında, bu faydaların sonsuz olmadığına dair görüşler çoğalmaktadır. Aşırı büyüme sonucunda birinci kademe şehirler azalan getiriler sürecine girmektedir. Kaldı ki son yıllarda nüfus büyüklüğü değişmediği halde Avrupa'nın daha küçük şehirlerinin ekonomik büyümede birinci kademe şehirlerden daha iyi performans göstermeleri, kent büyüklüğüne artan getirileri savunan Yeni Ekonomik Coğrafya'nın teorik modellerinin eleştirilmesine neden olmaktadır (Derudder, 2017).

Başlangıçta birinci kademe şehirlerin bu denli büyümelerine izin verilmesinin gerekçesi olarak gösterilen yığılma ekonomilerinin artan getirileri, zamanla birinci kademe şehirlerde yüksek düzeyde arazi ve enerji tüketimi ile bölgesel kaynakların israfına neden olmakta; yüksek ekonomik ve çevresel maliyetleri (Agnoletti ve diğ., 2015) beraberinde getirmektedir. Belirtilen negatif yığılma dışsallıklarının tümü, ikinci kademe şehirleri yaşamak için çekici yerler olmaktan uzaklaştırmaktadır. Kurumsal Ekonomik Coğrafya (Amin ve Thrifft, 2000; Barnes, 2001) ve Evrimci Ekonomik Coğrafya (Boschma ve Frenken, 2006) yaklaşımları tarafından vurgulanan negatif yığılma dışsallıklarına birinci kademe şehirlerin rekabet avantajlarını ve bu şehirlere yapılan yatırımlardan alınan/ alınacak verimliliği azaltan altyapı bozulması, sıkışıklık, kentsel saçaklanma ve beşeri sermayenin değersizleşmesi (marjinalleştirilmesi) gibi etkileri eklemek mümkündür (Evans, 2015). Yaşamak ve çalışmak için çekici olmaktan uzaklaşan birinci kademe şehirler, böylece beşeri ve fiziksel sermayenin zamanla yer seçmeyi tercih etmediği bir konuma evrilmektedir.

Birinci kademe şehirlerdeki aşırı yığılma, kentsel sistem içindeki diğer şehirler için de büyümeyi sınırlandıran etkiler yaratacaktır. Parkinson (2016) bu etkileri şu şekilde sıralamıştır;

1. İlk olarak çevre alanlar zayıflayacaktır.
2. Daha sonra ikinci kademe şehirler ulusal politikalarda daha az yer edinecekler ve daha az önemli hale geleceklerdir.

3. Üçüncü olarak, kentsel politikaların şehirlerin rekabetine dayalı olarak önceliklendirilmesinde, zaten başarılı olan yerler ilk sırayı alacak ve bunun sonucunda bölgelerarası dengesizlikler artacaktır (Brady, 2016; Parkinson, 2016).
4. Kentsel sistem içinde rekabet gücü yüksek olan ikinci kademe şehirlerin noksanlığı nedeniyle, bu şehirlerin birinci kademe şehirlerdeki arazi, çevresel kaynaklar ve altyapı üzerindeki baskıyı azaltıcı etkisi sınırlandırılacaktır.

Yukarıda bahsedilen etkiler ulusal büyümenin önüne geçecek engeller olarak ön plana çıkmaktadır. Büyük metropollerin ya da birinci kademe şehirlerin gerilemesi ile ilişkilendirilen kent büyüklüğüne azalan getiriler ikinci kademe şehirlerin büyümesinin bir yorumu (Camagni ve Capello, 2015) olarak ön plana çıkmaktadır. Bahsedilen yorum, ikinci kademe şehirler üzerine ilginin artmasında ya da ikinci kademe şehirlerin ortaya çıkmasında incelenecek ilk konu olan ‘yığılma ekonomilerinin birinci kademe şehirlerde neden olduğu negatif dışsallıklar’ ile ilgilidir. Yığılma ekonomilerinin birinci kademe şehirlerde neden olduğu negatif yığılma dışsallıkları düşünüldüğünde, ikinci kademe şehirlere odaklanmanın ölçek ekonomilerinin dezavantajlarını azaltarak (Yiğitcanlar ve diğ., 2015) ekonomik büyümeyi sağlayacağı (Parkinson ve diğ., 2015) belirtilmektedir. İkinci kademe şehirlerin ölçek ekonomilerinin dezavantajlarını azaltması, birinci kademe şehirlere göre, bu şehirlerde kent büyüklüğünün daha az olması ile ilgilidir. Dijkstra ve diğ. (2013)’nin belirttiği üzere ikinci kademe şehirler optimum kent büyüklüğünden ve bu büyüklüğün sağladığı avantajlardan uzak olsalar bile, artan getirilerden fayda sağlayacaklardır. Bu anlamda Parkinson (2016) ikinci kademe şehirlerin yığılma ekonomilerinden fayda sağlamada, birinci kademe şehirlerden daha yetenekli olduklarını vurgulamıştır.

Vieira ve diğ. (2017) ikinci kademe şehirlerin ortaya çıkmalarının gelişmekte olan Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde yeni meydana gelen bir olgu olduğunu belirtmişler; bu ülkelerden Brezilya’da Sao Paulo ve Rio de Janeiro gibi büyük metropollerde aşırı yığılmadan kaynaklı tıkanıklık, kalabalıklaşma ve artan konut maliyetleri nedeniyle son yıllarda odağın ikinci kademe şehirlere yöneldiğini ifade etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde ikinci kademe şehirlerin ortaya çıkması, birinci kademe şehirlerin aşırı büyüme nedeniyle girdiği azalan getiriler sürecinde ulusal büyümenin sürdürülebilirliği adına önem taşımaktadır. Güneydoğu Asya’nın

gelişmekte olan ülkelerinde ikinci kademe şehirler üzerine yapılan incelemede, başkentlerdeki aşırı yığılmadan kaynaklanan tıkanmış altyapı, yükselen gayrimenkul fiyatları ve artan kirlilik gibi negatif yığılma dışsallıkları nedeniyle, yatırımların ve ekonomik faaliyetlerin daha az kalabalık olan, daha az yoğun piyasalara ve önemli ekonomik sektörlerle sahip ikinci kademe şehirlere doğru yöneldiği (Hutchinson, 2011) belirtilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki akademik çalışmalar son zamanlarda hızlı kentleşmiş şehirlerde artan baskıyı hafifletmek, ekonomik faydayı ülkenin daha geniş alanlarına yaymak ve bölgelerarası dengeli büyümeyi sağlamak amacıyla (World Bank, 2006) kentsel sistem içinde ikinci kademe şehirlerin önemi üzerine odaklanmıştır.

İkinci kademe şehirlerin ortaya çıkmalarının ya da gelişmelerinin ikinci önemli yorumu 'ödünç boyut' tur. Cardoso ve Meijers (2016) tarafından belirtildiği üzere birinci kademe şehirlerin kentsel fonksiyonel çeşitliliği ve kentsel fonksiyonların kalitesini arttırmak için hinterlandındaki alandan kaynakları ve nüfusu çekip, absorbe etmesi gibi bir yetenekten yoksun olan ikinci kademe şehirler, büyümeleri için gerekli kentsel fonksiyonları genellikle yakınlarındaki metropollerden ödünç almaktadırlar. Ayrıca ikinci kademe şehirler, hinterlandlarındaki yerleşmeler ile de büyüme ve gelişme anlamında karşılıklı faydanın sağlandığı bir ilişki içindedirler. Bu durumun paralelinde Camagni ve diğ. (2015) metropoliten alana yakınlıktan kaynaklı entegrasyonun arttığı ikinci kademe şehirlerin, katma değeri yüksek kentsel fonksiyonlardaki büyümede, birinci kademe şehirlerden daha iyi performans gösterdiklerini tespit etmişlerdir.

İkinci kademe şehirlerin büyümelerine dair son yorum ise kentsel, bölgesel ve uluslararası düzlemde ilişkili oldukları ağlardır. 'Ağsal bağlantısallık', bu bağlantısallıktan doğan pozitif dışsallıklar sayesinde ikinci kademe şehirlerin büyüme ve gelişmelerinde bir yorum olarak ön plana çıkmaktadır. İkinci kademe şehirler ölçek ekonomilerinin dezavantajlarının üstesinden Yiğitcanlar ve diğ. (2015) tarafından belirtildiği üzere, diğer şehir veya bölgelerle aralarında organizasyonel ortaklıklar kurarak ve ağlar oluşturarak gelmektedirler. Daha küçük şehirlerin büyük olanlarla rekabet edebilmelerinde sahip oldukları avantaj olarak açıklanan 'ağsal bağlantısallık' sayesinde, ikinci kademe şehirlerin yer aldığı çok uluslu ağlar, geleneksel ağ dışsallıklarının yerini alabilmektedir (Derudder, 2017). Sonuç olarak

‘ağsal bağlantısallık’ ikinci kademe şehirlerin büyüme ve gelişmelerinde önemli konulardan biri olarak ön plana çıkmaktadır.



3. İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİN PERFORMANSI

Parkinson ve diğ. (2015) ikinci kademe şehirlerin küresel düzlemde daha az harekete geçebilmelerine rağmen, başkent dışındaki bölgeler için birer dinamizm kaynağı olduklarını ve ulusal büyümeye önemli katkılarda bulduklarını ifade etmektedir. İkinci kademe şehirlerin ulusal büyümeye bireysel olarak yaptıkları katkı birinci kademe şehirlerin gerisinde kalsa bile, bu şehirler biraraya geldiklerinde ulusal ekonomik, sosyal ya da demografik büyümeye bazı ülkelerde birinci kademe şehirlerin ötesinde katkılarda bulunmuşlardır. Almanya ve Avusturya gibi kentsel sistemlerin çok merkezli yapısı nedeniyle dengeli ekonomik büyüme ve kalkınmanın gözlemlendiği; gücün, kaynakların ve sorumluluğun merkezden yerele desantralizasyonun yüksek olduğu Federal devletlerde ikinci kademe şehirler ulusal büyümeye bireysel olarak başkentlerin de ötesinde katkıda bulunmuşlardır (ESPON, 2012). Bu ülkelerde, ulusal büyümede ikinci kademe şehirler tarafından gösterilen performansın birinci kademe şehirlerden yüksek olması çok merkezlilik ve desantralizasyon politikaları ile oldukça yakından ilişkilidir. Dolayısıyla ikinci kademe şehirlerin birinci kademe şehirlere göre performanslarının inceleneği bu bölüm, ikinci kademe şehirlere yönelik bir politika değerlendirmesi ile sonlandırılacaktır.

Literatür incelendiğinde, ikinci kademe şehirlerin birinci kademe şehirlere göre performanslarının ölçüldüğü çalışmaların genel olarak gelişmiş ülkeler literatüründe yoğunlaştığı görülmektedir. Nüfusun, ekonomik aktivitenin ve kaynakların büyük metropollerde yığılması nedeniyle dengesiz büyümeden kaynaklı bölgelerarası eşitsizlik sorunu ile mücadele eden gelişmekte olan Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde ise akademik çalışmalar son yıllarda ikinci kademe şehirler üzerine yönelmiştir. Bu çalışmalarda ikinci kademe şehirlerin bahsedilen sorunun çözümü kapsamındaki önemi üzerine yapılan araştırmalar ve güçlendirilmeleri adına üretilen politikalar daha çok yer almaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler literatüründe ikinci kademe şehirlere yönelik bir performans ölçümünden ziyade, henüz bu şehirlerin dinamiklerinin ve önemlerinin keşfedilmekte olduğu görülmektedir.

Ancak burada küresel düzlemde dünyanın en önemli yükselen gücü olan ve son 20 yılda kenardan merkeze doğru ilerleyen Çin'in (Shambaugh, 2016) gelişmekte olan ülkeler literatüründeki diğer ülkelere farkını belirtmekte fayda vardır. Kendi 'kademelenme' sistemine sahip Çin'de ülkenin ulusal büyümede en iyi performans gösteren şehirlerinin düzenli olarak tespit edildiği çalışmalarda, ikinci kademe şehirlerin gösterdiği başarılı ve hatta bazı yıllarda birinci kademe şehirlerin de ötesinde gerçekleşen performans ön plana çıkmaktadır. Günümüze en yakın tarihli çalışmalardan 2016 yılında yapılan ölçümde, Çin'in ekonomik olarak en iyi performans gösteren ilk 10 şehirden 7'si ikinci kademe şehirdir (Guiyang, Shenzhen, Chengdu, Dalian, Nanchang, Shaonxi ve Haikou) ve listede birinci kademe şehirlerin (Shanghai ile Tianjin) önünde ilk sırada Guiyang ikinci kademe şehri yer almaktadır (Wong ve diğ, 2016). 2017 yılında yapılan çalışmada ise benzer şekilde ilk sırada Chengdu ikinci kademe şehri yer almaktadır ve ekonomik büyüme anlamında en iyi performans gösteren 10 şehirden 8'i ikinci kademe şehirdir (Wong ve diğ, 2017). Ayrıca Wang (2015) göçmenlerin, beşeri sermayenin ya da yatırımların yer seçim tercihleri konusunda uluslararası odağın son zamanlarda değiştiğini ve aynı faktörlerin daha az bilinmelerine rağmen eşit derecede çekici olan ikinci kademe şehirlere yöneldiğini belirtmiştir. Güneydoğu Asya'nın gelişmekte olan ülkelerinde ise daha çok, ikinci kademe şehirlerin kısa dönemde birinci kademe şehirlere performans bakımından yakınsayamayacağı görüşü hakimdir.

Avrupa ülkeleri üzerinden incelendiğinde, bu ülkelerde ikinci kademe şehirlerin ulusal büyümede başarılı performans göstermelerinin, Avrupa kent sisteminin daha dirençli ve çok merkezli gelişmesi adına önemli olduğu (ESPON, 2016) görülmektedir. Çok merkezli kentsel gelişme ile ESPON (2005) tarafından, Avrupa Birliği'nin dünya pazarındaki ekonomik rekabet gücünün artması ve bölgeler arası eşitsizliklerin azalması ile birlik içinde daha iyi bir sosyal uyumun sağlanması hedeflenmiştir. Başkentlerin negatif yığılma dışsallıkları ve azalan getiriler nedeniyle rekabet avantajlarının azaldığı yerde, büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilirliği adına ülke kentsel sisteminin ikinci basamağını tanımlayan şehirlerin performansı önem kazanmaktadır. Dolayısıyla Parkinson ve diğ. (2015) yalnızca başkentlerin yaptıkları katkılara odaklanmak yerine desantralizasyona yönelik politikalar ile ikinci kademe şehirlerin güçlendirilmesinin şu durumlarda oldukça önemli olduğunu belirtmiştir;

- Başkentler ve ikinci kademe şehirler arasındaki fark gittikçe artıyorsa,

- Ulusal yatırım miktarının altında yapılan yatırımlar nedeniyle, ikinci kademe şehirler hem sektörel anlamda hem de istihdam yaratma anlamında zayıf altyapılara sahipse,
- Başkentlerin aşırı büyümeden kaynaklı azalan getiriler sürecine girdiyse.

İkinci kademe şehirlerin doğru altyapı, kurumsal kapasite ve güce sahip olduklarında, başkentlerin sahip oldukları yığılma etkilerinin çoğunu gerçekleştirebilecekleri (Parkinson ve diğ., 2012) ve böylece ulusal büyümenin sürekliliğinin sağlanacağı konusunda görüşler hakimdir. Bu şehirler buldukları yerde diğer bölgelerin de büyüme ve gelişmelerini teşvik edecek; böylece dengeli büyüme ile demografik, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler azalacaktır. Çok merkezli sistem ile birlikte başkentler dışında başka bölgelerin de güçlenmesi, Avrupa'nın küresel düzlemdeki rekabet avantajlarını arttıracaktır. Ayrıca ESPON (2016) başkentler ve ikinci kademe şehirler arasındaki fark ne kadar az olursa, ikinci kademe şehirlerin o kadar başarılı performans göstereceklerini belirtmektedir.

Avrupa ülkeleri kapsamında yapılan çalışmalarda öne çıkan konularda biri de ikinci kademe şehirlerin 2008 Küresel Finansal Kriz döneminde göstermiş oldukları performanstır. Avrupa'nın bazı ikinci kademe şehirleri kriz dönemi boyunca sosyal, ekonomik ve demografik anlamda başkentlerden daha iyi performans göstermişler; böylece ESPON (2016) tarafından ifade edildiği üzere Avrupa'nın krize olan dayanıklılığını arttırmışlardır. Kriz nedeniyle bölgelerarası dengeli kalkınma ve sosyal bütünleşmenin sağlanması yönünde çeşitli endişelerin olduğu Avrupa Birliği'nde, ikinci kademe şehirlerin gösterdiği performans bu endişelerin hafifletilmesinde kilit rol oynamıştır (Evans, 2015).

Günümüzde ikinci kademe şehirler performans anlamında aynı eğilimi devam ettirmekte ve son birkaç yıl içinde bazı ikinci kademe şehirler özellikle ekonomik anlamda başkentlerden daha iyi performans göstermektedirler (Derudder, 2017). Performanslarının ülkelerinin ekonomik performansında oldukça önemli olduğu ikinci kademe şehirlerin, ülkelerinin kalkınmasında oynadıkları rolü Roberts (2014) genel olarak sahip oldukları şu özelliklere bağlamıştır;

- Kentlerin ulusal sisteminde ikincil bir bağlantı görevi görmeleri,
- Uluslararası, ulusal ya da bölgesel ekonomik aktiviteleri destekleyen ve katalizör görevi gören piyasalara sahip olmaları,
- Sektörel kümelerle ya da yığılma ekonomilerine sahip olmaları,

- Güçlü bir şekilde geliştirilmiş yerel arz zincirlerine sahip olmaları ve
- Çeşitlenmiş ekonomi ile istihdama sahip olmaları.

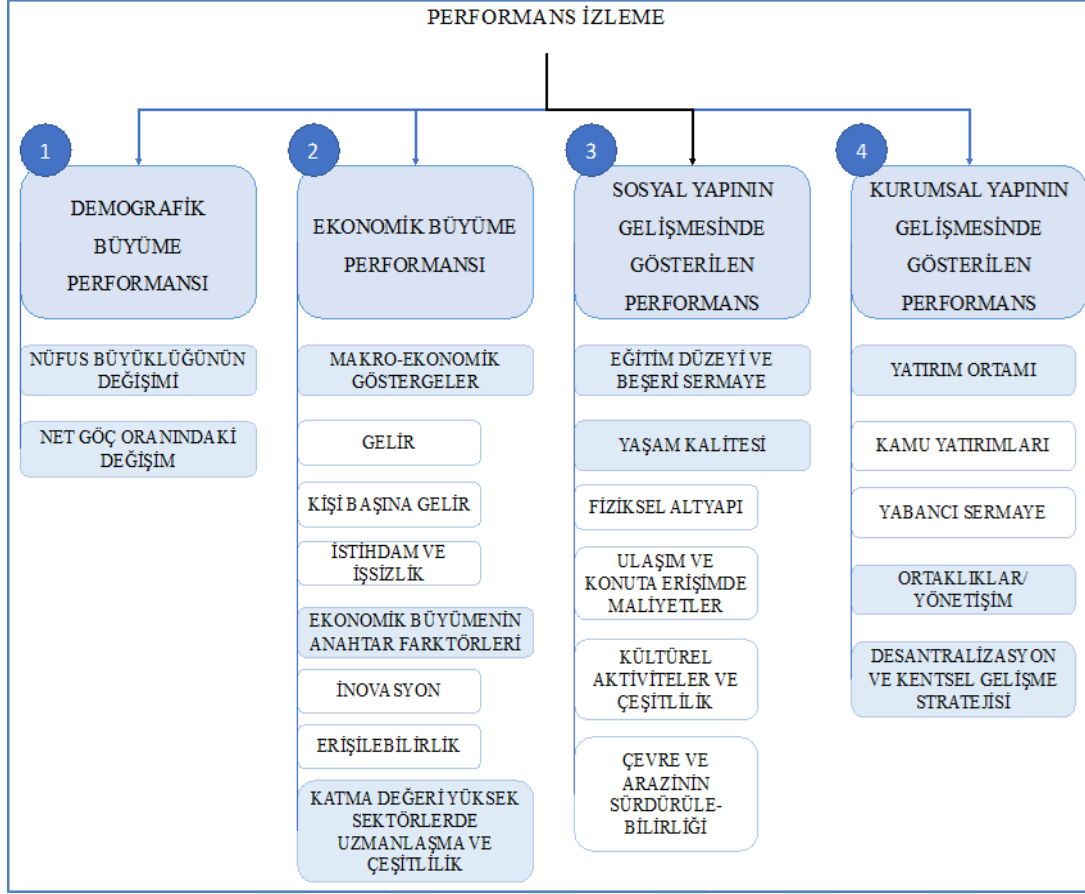
Yukarıda belirtildiği üzere ikinci kademe şehirler, yığılma ekonomilerinin önem kazandığı; belli bir sektörde uzmanlaşmanın ötesinde sahip oldukları sektörel çeşitlilik ile istihdam olanaklarını arttıran şehirler olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte Sweeney M. M. (2004) ikinci kademe şehirlerin merkezi hükümet yatırımları, istihdam artışı, ulaşım altyapısındaki gelişmeler ve katma değeri yüksek endüstrilerde istihdamın yoğunlaşması sayesinde birinci kademe şehirler karşısında güçlü rekabet avantajlarına sahip olduklarını belirtmiştir. Verilen ön bilgiler ışığında, ikinci kademe şehirlerin birinci kademe şehirlere göre performansları sırasıyla demografik ve ekonomik büyüme ile; sosyal ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performans olmak üzere 4 alt başlıkta işlenecektir (Şekil 3.1). Yapılan çalışmalarda ikinci kademe şehirlerin demografik büyümede gösterdikleri performans, genel olarak nüfus büyüklüğünün ve net göç oranlarının değişimi üzerinden incelenmektedir (Çizelge 3.1). Ekonomik büyümede gösterilen performansın incelendiği göstergeleri 3 grupta toplamak mümkündür. Bu gruplar sırasıyla makroekonomik göstergeler; ekonomik büyümenin kilit/anahtar faktörleri olan inovasyon ve erişilebilirlik kapsamındaki göstergeler ile katma değeri yüksek sektörlerde uzmanlaşma ve çeşitlenmeyi ifade eden göstergelerdir (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1 : İkinci kademe şehirlerin performanslarının ölçümünde kullanılan gösterge ve gösterge grupları.

ÇALIŞMA ADI	YAZAR	GÖSTERGE GRUBU	GÖSTERGE	DEĞİŞKEN	YIL	
First and Second-tier Cities in Regional Agglomeration Models	Chiara Agnoletti Chiara Bocci Sabrina Iommi Patrizia Lattarulo Donatella Marinari	Kentsel hiyerarşi	Nüfus	Nüfus büyüklüğü (kişi sayısı)	2015	
			Yüksek teknoloji imalat ve üst düzey hizmetlerde uzmanlaşma ve çeşitlenme	Kişi başına çalışan sayısı		
			Ekonomik performans	Yaşayan başına katma değer		
			Yüksek düzeyde uzmanlaşmış sağlık hizmetlerinin varlığı.	Bölge dışından gelen hasta sayısı		
			Uzmanlaşmış eğitim fırsatları	Bölge dışından gelip yerel üniversitelere kayıt olan öğrenci sayısı		
		Kentsel rekabetçilik	İş toplantıları	Bölgeye olan iş seyahatlerinin sayısı		
			İhracat Kapasitesi	Kişi başına ihracat		
			Yerleşmenin sürdürülebilirliği	Kentleşmiş alanın toplam alana oranı		2015
				Arazi doluluk oranı		
				Nüfus ve değişimi		
İstihdam ve değişimi	Nüfus büyüklüğü (kişi sayısı)					
Verimlilik	Çalışan sayısı					
Harnessing the Economic Potential of 'Second-Tier' European Cities: Lessons From Four Different State/Urban Systems	Richard Evans	Kentsel rekabetçilik	Toplam GSYİH ve değişimi	Çalışan kişi başına GSYİH	2015	
			Ekonomik performans	GSYİH		
			İlk beş yüz firma içerisinde bulunmak	Kişi başına GSYİH		
			İleri düzey üretici hizmetler	Firma sayısı		
			Bankalar	Çalışan sayısı		
			Sergi ve fuar alanlarının varlığı	sayı		
				sayı		
				sayı		

Çizelge 3.1 (devam) : İkinci kademe şehirlerin performanslarının ölçümünde kullanılan gösterge ve gösterge grupları.

ÇALIŞMA ADI	YAZAR	GÖSTERGE GRUBU	GÖSTERGE	DEĞİŞKEN	YIL				
The Strength of Second-Tier Strategies Under Globalization: A Comparative Study of Nanjing and Hangzhou as Burgeoning Second-Tier Cities	Tianni Wang	Fonksiyonların dağılımı ve çeşitlilik	Kentsel alan	büyüklik	2015				
			Yatırım ortamı	Yabancı doğrudan yatırımlar					
			İthalat ve ihracat	Sabit varlık yatırımı					
			İkincil endüstriyel trend	Toplam ithalat ve ihracat					
			Üçüncül endüstriyel trend	Sadece ithalat					
			Yabancı ziyaretçiler	Sadece ihracat					
			İlk beş yüz firma içerisinde bulunmak	sayı					
			İleri düzey üretici hizmetler	Firma sayısı					
			Bankalar	Çalışan sayısı					
			Sergi ve fuar alanlarının varlığı	sayı					
Contrasts Between First-Tier and Second-Tier Cities In Europe: A Functional Perspective	Rodrigo V. Cardosa Evert J. Meijers	Bilim	Büyük üniversiteler	sayı	2016				
			Uluslararası araştırma organizasyonları	sayı					
			Kültürel etkinlikler (konser, sanat festivalleri, film festivalleri)	sayı					
				Kültürel mekanlar		sayı			
			Spor	Stadyumlar		sayı			
				Olimpik yaz oyunları mekanları		sayı			
			Büyük spor etkinlikleri	sayı					
			Ekonomik Kalkınma	Makroekonomik temeller		GSYİH Girişimlerin baş idari birimleri/idarecileri Harcanabilir Gelir İşsizlik (uzun süreli) AR-GE harcamaları Patent tescilleri			
				Bilgi ekonomisi temeli		Bilgi işçileri Bilgi yoğun işler Eğitim yatırımları			
			Sosyal Kalkınma	Beşeri ve sosyal sermaye		Uzmanlaşmış yetenek Üniversite prestiji Wireless broadband coverage Kültürel çeşitlilik			
Çeşitlilik ve bağımsızlık	Gelen göç Sosyo-ekonomik bağımlılık Gelir eşitsizliği Yaşam kalitesi								
Does Size Matter? Knowledge- Based Development of Second-Order City Regions in Finland	Tan Yiğitcanlar Tommi Inkinen Teemu Makkonen	Mekansal Kalkınma	Mekan ve yaşam kalitesi	Kişisel güvenlik Konuta erişim Yaşam maliyeti	2015				
			Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma	Kentsel form ve yoğunluk					
				Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma		Sürd. Ulaşım kullanımı Sera gazı emisyonları İklim değişikliğinde hafifleme			
			Kurumsal Kalkınma	Planlama ve Liderlik		Stratejik planlama Marka ve pazarlama Politik liderlik ve sürd. Topluluk organizasyonları			
				Destek ve Ortaklık		Devlet yardımları ve teşvikler Yenilik farkındalığı ve destek Devlet-sanayi-akademi işbirliği Küresel ağlara bağlantısalılık			
			Best Performing Cities China The Nations Most Successful Economies	Perry Wong Michael C. Y. Lin Jessica Jackson		Ekonomik Önem Performans Verimlilik	İş (job)	Yıllık artış oranı	2016
							Wage (Ücret)	Yıllık artış oranı	
							Kişi başına gayrisafi bölgesel gelir	Yıllık artış oranı	
							Doğrudan yabancı yatırım	Yıllık artış oranı	
							Katma değeri yüksek endüstrilerde uzmanlaşma katsayısı	İstihdam	
Nüfus büyüklüğü	Yıllara göre oransal değişim								
GDYİH deki büyüme	Yıllara göre oransal değişim								
Kişi başına GSYİH	Yıllara göre oransal değişim								
İstihdam	Yıllara göre oransal değişim								
Çalışan başına istihdam	Yıllara göre oransal değişim								
How Do Second-Tier Cities Perform and Compare With Capitals	Jay Karecha Richard Meegan Michael Parkinson (ESPO)	Ekonominin anahtar sürücüleri	İşsizlik	Yıllara göre oransal değişim	2012				
			Yenilik	Patent başvuru sayıları					
			Yetenek+Beşeri sermaye	Yükseköğretim düzeyi (mezun sayısı)					
			Öncü sektörler	Finans bazlı sektörlerde istihdam oranları ve değişimi					
				Gayrimenkul ve kiralama, İş hizmetleri					
			Bağlantısalılık	Ulus, ulustüstü, merkez ve bölge ölçeğine göre havalimanlarının varlığı ve sayısı					



Şekil 3.1 : Performans izleme kategorileri (gösterge grupları).

3.1 Demografik Büyüme

Literatürde ikinci kademe şehirlerin ulusal büyümede, birinci kademe şehirlere göre göstermiş oldukları performansı ölçen çalışmalar genel olarak Avrupa şehirleri üzerine yönelmiş olduğundan; bu şehirler tarafından demografik büyümeye yapılan katkı da genel olarak Avrupa'nın ikinci kademe şehirleri üzerinden açıklanacaktır. Yapılan çalışmalarda Avrupa'nın ikinci kademe şehirlerinin demografik büyüme eğilimleri, 2008 Küresel Finansal Kriz öncesi, kriz dönemi ve sonrası olmak üzere farklı periyotlarda incelenmiştir. Burada amaçlanılardan ilki ikinci kademe şehirlerin krizden önceki demografik büyüme eğilimlerini, kriz dönemi ve sonrasında devam ettirip ettirmedikleri ile kriz döneminde ulusal demografik büyümeye ne yönde bir katkı yaptıklarını öğrenmektir. Dolayısıyla ikinci kademe şehirlerin demografik büyüme göstergeleri kapsamında krizden nasıl etkilendikleri ve bu etkiye karşı ne derece direnç gösterdikleri tespit edilmek istenmiştir. Öğrenilmek istenen ikinci konu, ikinci kademe şehirlerin krizden sonraki toparlanma sürecine ne derece ve ne yönde katkıda buldukları ile ilgilidir. İncelenen periyotlarda, başkentlerin

(birinci kademe şehirler) genel olarak ulusal demografik büyümeye ikinci kademe şehirlere göre daha fazla katkı yapmış olmalarına ve ikinci kademe şehirlere göre demografik göstergelerde daha yüksek değerlere sahip olmalarına rağmen; ikinci kademe şehirlerin ulusal demografik büyümeye yaptıkları katkının önemine dair açık kanıtlar olduğu (Karecha ve diğ., 2012) belirtilmektedir.

2000-2007 yılları arasındaki kriz öncesi ve krizin başlangıcı arasındaki dönem daha detaylı incelendiğinde; Avrupa'daki Merkezi Federal Devletlerden Almanya'nın 6 (Munich, Hamburg, Cologne-Bonn, Stuttgart, Nuremberg, Bremen), Avusturya'nın 1 (Graz) ve İsviçre'nin 3 ikinci kademe şehrinin (Lausanne, Geneva, Zurich) (ESPON, 2011, s.7) başkentlerinden (sırasıyla Berlin, Vienna, Bern) daha yüksek nüfus artış oranlarına sahip oldukları görülmektedir. Karecha ve diğ. (2012) Güneydeki Bölgesel Devletlerden İspanya'da ikinci kademe şehirlerden Murcia ile Malaga ve İtalya'nın ikinci kademe şehirlerinden Brescia'nın, başkentlerine göre (sırasıyla Madrid ve Roma) daha yüksek nüfus artış oranlarına sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bahsedilen bölge ve devlet sistemlerindeki ülkeler demografik büyümeye yapılan katkıda Avrupa genelinde en en yüksek değerlere sahip ikinci kademe şehirlerin bulunduğu ülkelerdir. Bu ülkelerde ikinci kademe şehirler tarafından yapılan katkının başkentlerden daha yüksek olması, devlet yapılarının paralelinde gücün, nüfusun ve kaynakların desantralizasyonu ile kentsel sistemin çok merkezli yapısı (ESPON, 2012) ile oldukça ilişkilidir.

Avrupa'nın doğu, orta doğu ve güney doğusundaki üniter devletlerdeki (eski sosyalist devletler) ikinci kademe şehirler ise Avrupa'nın kalanına göre başkentler ile kıyaslandığında daha düşük büyüme oranları göstermişler ve bu bölgelerdeki Estonya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Romanya'da başkentler nüfus artış oranlarını yükseltirken; ikinci kademe şehirlerin nüfusları azalmıştır (ESPON, 2011, s. 7). Dolayısıyla Avrupa genelinde demografik anlamda dengeli bir büyüme söz konusu değildir. Bu dengesizliğin 2000-2014 yılları arasında kriz öncesi, kriz dönemi ve sonrası dönemleri kapsayan periyotta yapılan incelemelerde de devam ettiği görülmüştür. Bu yıllar arasında Avrupa'nın merkezi ve güneyindeki ikinci kademe şehirlerin ulusal büyümede başkentler karşısındaki güçlü performans eğilimleri devam etmiş ve başarılı performans gösteren ikinci kademe şehirlerin bulunduğu ülkelere Avrupa'nın kuzeyindeki Norveç, İsveç ve Finlandiya'da (ESPON, 2016) eklenmiştir. Ayrıca 2000-2011 yılları arasındaki

dönemde başkentler karşısında yüksek nüfus artış oranlarına sahip ikinci kademe şehirlere Avrupa'nın batısındaki Üniter Devletlerden Birleşik Krallık'taki Leeds şehri (Evans, 2015) eklenmiştir.

Camagni ve diğ. (2015) birinci, ikinci ve üçüncü kademe şehirleri dahil ettikleri çalışmalarında 1995-2009 yılları arasında Avrupa Birliği'ndeki 136 metropoliten alanı nüfus artış oranlarına göre karşılaştırmış ve dönemlere göre aşağıdaki sonuçları elde etmişlerdir;

- 1995-2001 yılları arasındaki büyüme döneminde birinci kademe şehirlerin nüfusu ikinci ve üçüncü kademe şehirlerden daha fazla artmış,
- 2001-2004 yılları arasındaki gerileme döneminde birinci kademe şehirlerin nüfusları ikinci kademe şehirlerden daha fazla azalmış,
- 2004-2008 arasındaki toparlanma döneminde nüfus artışında en yüksek oranları sırasıyla ikinci ve üçüncü kademe şehirler göstermiş,
- 2008-2009 krizin zirve yaptığı dönemde ise nüfus artış oranları tüm şehirlerde negatife düşmüş ancak yine de nüfus artış oranındaki en az azalma oranı ikinci kademe şehirlerde gözlenmiştir.

Genel olarak söylenebilir ki; Avrupa Birliği'ndeki ikinci kademe şehirler özellikle toparlanma döneminde olmak üzere gerileme ve kriz dönemlerinde birinci kademe şehirlerden daha iyi performans göstermişlerdir. Gerileme döneminden sonraki toparlanma döneminde daha küçük şehirlerin nüfusun büyümesine yaptıkları katkılar önemlidir. Kriz döneminde ise ikinci kademe şehirler negatif nüfus artış oranlarına sahip olsalar bile, birinci kademe şehirler karşısındaki üstünlüklerini korumuşlardır. Bu dönemde krizden en fazla etkilenen şehirler üçüncü kademe şehirler olmuştur.

Demografik büyümenin bir diğer göstergesi net göç oranlarıdır. 2000-2007 yılları arasında net göç oranlarındaki değişim incelendiğinde, başkentlerin nüfus artışında olduğu gibi demografik büyümenin bu göstergesinde de daha yüksek oranlara sahip oldukları görülmektedir. Ancak bunun yanında önemli sayıda (4'te 3 oranında/ 77 şehir) ikinci kademe şehrin göçmenleri çektiği ve bu şehirlerin yaklaşık yarısının başkentlerinden daha yüksek oranlara sahip oldukları (Karecha ve diğ, 2012) görülmektedir. 2000-2014 arasındaki dönemde ise Avrupa'nın güneyi, merkezi ve

kuzeyinin daha dinamik olma ve daha çok insan çekme eğiliminde olduğu (ESPON, 2016) görülmektedir.

Sonuç olarak demografik büyümede başkentler geçmişte ve günümüzde ikinci kademe şehirlere göre baskın olsalarda; ikinci kademe şehirlerin başkentler karşısında demografik büyümeye yaptıkları katkı göz ardı edilmemelidir. Avrupa ülkeleri üzerinden yapılan incelemelerde kimi ülkelerde ikinci kademe şehirlerin başkentlerinin büyüme oranlarından daha yüksek değerlere sahip oldukları; kimi ülkelerdeki ikinci kademe şehirlerin ise göçmenleri çekme anlamında başkentlere göre oldukça rekabetçi oldukları göz önüne alındığında ikinci kademe şehirlerin yaptıkları katkının önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca akademik çalışmalarda belirtildiği üzere gelecek yıllarda başkentler dışında kentsel sistemin daha alt basamaklarındaki şehirlerde nüfusun daha fazla artacağı (Roberts, 2014) düşünüldüğünde, ikinci kademe şehirler tarafından yapılan/yapılacak katkının önemi bir kez daha ön plana çıkmaktadır.

3.2 Ekonomik Büyüme

Ulusal ekonomik büyümede ikinci kademe şehirlerin göstermiş oldukları performans sırasıyla makroekonomik göstergeler, ekonomik büyümeyi sürükleyen anahtar faktörler ile katma değeri yüksek sektörlerde uzmanlaşma ve çeşitlilik üzerinden incelenmiştir. İkinci kademe şehir konsepti kapsamında katma değeri yüksek sektörlerde uzmanlaşma ve çeşitliliğin incelenmesinde, söz konusu sektörler yüksek teknoloji düzeyine sahip imalat ve ileri düzey hizmet sektörleridir. İkinci kademe şehirlerin performanslarının incelendiği makroekonomik göstergeler genel olarak gelir (GSYİH), kişi başına gelir (GSYİH) ve istihdam/işsizliktir. Ulusal gelir ve kişi başına gelirin artışında, Avrupa'nın ikinci kademe şehirleri ulusal demografik büyümeye yaptıkları katkıya benzer bir performans göstermişlerdir. Avrupa'daki birçok ülkede ulusal gelire katkı anlamında ikinci kademe şehirler bireysel olarak başkentlerin gerisinde kalsalar bile; Parkinson ve diğ. (2015) tarafından belirtildiği üzere birlikte yaptıkları ekonomik katkı başkentlerinkinden daha fazla olmuştur

2000-2007 yılları arasında kriz öncesi ve başlangıcı arasındaki periyotta (Karecha ve diğ. (2012), Almanya ve İtalya dışındaki tüm ülkelerde başkentlerin gelirlerinin ikinci kademe şehirlerin gelirlerini aştığını ifade etmiştir. Ancak burada Avrupa'nın ikinci kademe şehirleri açısından asıl önemli olan gelir artış oranlarında gösterdikleri

performanstır. 2000-2007 arasında Merkezi Federal Devletlerden Avusturya ve Almanya, Bölgesel Devletlerden İtalya ve İspanya, Avrupa'nın batısındaki Fransa ve İrlanda ile doğu ve güneydoğudaki Eski Sosyalist Devletlerden Letonya, Bulgaristan, Hırvatistan ve Romanya'da (ESPON, 2016, s. 4) ikinci kademe şehirlerdeki gelir artış oranları başkentlerden daha yüksektir. Evans (2015) gösterilen performansa bağlı olarak ikinci kademe şehirlerin Almanya ve Avusturya gibi ülkeler için daha önemli olduğunu, Eski Sosyalist Devletler için ise daha az önemli olduğunu belirtmiş; sebebini ise ülkelerin gelişme aşamalarındaki farklılıklara bağlamıştır. Bununla birlikte Almanya ve Avusturya gibi ülkelerde, ikinci kademe şehirlerin gösterdiği başarılı performans bu ülkelerdeki desantralizasyonun derecesi ile yakından ilgilidir.

Kriz yıllarında ise tüm şehirlerde gelir artış oranları negatif değerlere düşmüş olsa bile ikinci kademe şehirler başkentlerden çok daha az negatif yıllık büyüme oranları göstermişlerdir (Camagni ve Capello, 2015; Camagni ve diğ., 2015). Kriz sonrasında Almanya ve Avusturya gibi ülkelerin ikinci kademe şehirleri ESPON (2016) tarafından belirtildiği üzere yine başkentlerinden daha iyi performans göstermişler ve krizin etkilerine karşı daha hızlı toparlanmışlardır. Avusturya ve Almanya'da ikinci kademe şehirlerin başkentler karşısında göstermiş oldukları başarılı performansın sebebi bir önceki bölümde ifade edilene benzer şekilde, bu ülkelerde kentsel sistemin çok merkezli bir yapıda gelişmiş olması ve desantralizasyon derecesinin yüksek olmasıdır.

Ekonomik büyümenin bir diğer göstergesi olan kişi başına gelir artışında 2000-2007 yılları arasında başkentlerine göre en iyi performans gösteren ikinci kademe şehirler Karecha ve diğ. (2012) tarafından ifade edildiği üzere Avrupa'da şu şekilde dağılım göstermiştir;

- Federal Devletlerden Almanya ve Avusturya'daki tüm ikinci kademe şehirler ile Belçika'nın ikinci kademe şehirlerinin yarısı,
- Bölgesel Devletlerden İspanya'nın tüm ikinci kademe şehirleri ve İtalya'nın ikinci kademe şehirlerinin üçte biri,
- İskandinav ülkelerindeki tüm ikinci kademe şehirler,
- Üniter Devletlerden Hollanda'da tüm ikinci kademe şehirler, Fransa'daki 15 ikinci kademe şehrin 12'si, Birleşik Krallık'taki 13 ikinci kademe şehrin 5'i ve İrlanda'nın ikinci kademe şehri Cork.

Kriz öncesinde gösterilen performans anlamında Avrupa'da bir çeşitlilik söz konusudur. Krizin zirve yaptığı 2008 ve 2009 yıllarında ise kişi başına gelir artış oranlarında tersi bir eğilim gözlenmiştir. Bu yıllarda tüm şehirlerde kişi başına gelir negatif değerlere düşmüş; ancak negatif yönde artışın en az olduğu şehirler ikinci kademe şehirler (Camagni ve diğ, 2015) olmuştur. İkinci kademe şehirlerin performanslarının incelendiği son ekonomik büyüme göstergeleri 'istihdam ve işsizlik' oranlarındaki değişimdir. 2000-2007 yılları arasında Federal Devletlerden Almanya'da 14 ikinci kademe şehrin 9'u, Avusturya ikinci kademe şehirlerinin tümü ve Belçika'da 1 ikinci kademe şehir; Batı Avrupa'da Fransa'da 10 ikinci kademe şehir ve Hollanda'da 3 ikinci kademe şehir; Güney Avrupa'da Yunanistan'ın tek ikinci kademe şehri Selanik ve İspanya'da 4 ikinci kademe şehir (Karecha ve diğ, 2012) istihdam oranlarının artışında başkentlerden daha iyi performans göstermişlerdir

Gelişmekte olan ülkeler arasında ise her yıl düzenli olarak ekonomik büyüme anlamında en iyi performans gösteren şehirlerinin tespit edildiği Çin'de ikinci kademe şehirlerin, birinci kademe şehirlerin ötesinde gösterdikleri performans ön plana çıkmaktadır. En son 2017 yılında yapılan ölçüme göre ekonomik büyüme anlamında en iyi performans gösteren 10 şehirden 8'i ikinci kademe şehirdir ve ilk sırada Chengdu (Wong ve diğ, 2017) ikinci kademe şehri yer almaktadır.

Şehirlerin ekonomik performansında önemli olan faktörlerden inovasyon ve erişilebilirlik, ekonomik büyümeyi hızlandıran kilit faktörlerdendir. İkinci kademe şehirlerin ulusal ekonomik büyümeye olan katkıları yenilik kapasiteleri ve erişilebilirlik dinamikleri ile yakından ilişkilidir. Karecha ve diğ. (2012) 2006-2007 yıllarında Avrupa şehirlerinin inovasyon performanslarını patent başvuru sayıları üzerinden ölçmüş; tepedeki 8 şehrin tamamının ikinci kademe şehir olduğunu ve sıralamada ilk 30 şehirden sadece 4'ünün başkentler (Helsinki, Copenhagen, Stockholm ve Paris) olduğunu tespit etmişlerdir. ESPON (2016) iyi bir erişilebilirliğin, ikinci kademe şehirlerin ekonomik performansı ve kalkınmasında anahtar bir faktör olduğunu belirtmiş ve bu faktörün yaptığı katkıları şu şekilde sıralamıştır;

- Erişilebilirlik dinamiğinin yatırımları çekme, istihdam ve kentler arası ilişkileri artırma ve yeni ağlar oluşturmada doğrudan etkileri vardır.

- Erişilebilirlik sadece konumsal bir faktör değildir. Aynı zamanda ekonomik aktiviteler için elverişli bir ortam sağlar.
- İkinci kademe şehirlere erişimi güçlendiren ulaşım ağları, Avrupa'nın daha bütünleşik ve çok merkezli gelişmesini destekler.

Ayrıca ikinci kademe şehir konsepti kapsamında erişilebilirlik dinamikleri ile kastedilen esasında havayolu ile erişilebilirlik dinamiğidir. Bilindiği üzere bir şehirde havayolu ile erişimin güçlenmesi, ekonomik büyüme ile oldukça ilişkilidir. Benzer şekilde Sweeney M. M. (2004) güçlü bir erişilebilirliğin, özellikle de havayolu ile erişilebilirlik potansiyelinin ikinci kademe şehirlerin büyümelerini destekleyici bir faktör olduğunu belirtmiştir. Bununla ilişkili olarak Karecha ve diğ. (2012) havayoluyla potansiyel erişilebilirlik faktörü ile kişi başına gelir arasındaki ilişki üzerinden Avrupa'daki ikinci kademe şehirlerin performansını değerlendirmiş ve ilk sıradaki ilk 20 şehrin 11'inin ikinci kademe şehirler olduğunu gözlemlemiştir. Güçlü bir erişilebilirlik dinamiğine sahip ikinci kademe şehirlerin kişi başına gelir değerlerinin daha fazla hatta başkentlerden bile fazla olduğunu tespit etmişlerdir.

İkinci kademe şehirlerin ekonomik büyüme performanslarının izlendiği son kategori katma değeri yüksek sektörlerde (yüksek teknoloji imalat ve ileri düzey hizmetler) gözlenen uzmanlaşma ve çeşitliliştir. Katma değeri yüksek sektörlerde uzmanlaşma daha fazla gelir ve ulusal ekonomik büyümeye daha fazla katkı anlamına geldiğinden, literatürde bu kategoride gösterilen performansın ikinci kademe şehirlerin birinci kademe şehirler karşısında sahip oldukları önemli rekabet avantajlarından biri olduğu belirtilmektedir. Agnoletti ve diğ. (2015) İtalya'daki Reggio Emilia, Vicenza, Pisa, Bologna ve Venice gibi ikinci kademe şehirlerin ileri düzey hizmet ve teknoloji düzeyi yüksek imalat alt sektörlerinde önemli uzmanlaşmalar gösterdiklerini tespit etmiş ve bu şehirlerin nadir rastlanan kentsel fonksiyonlarda firmalar için geniş bir yelpazeye sahip olduklarını belirtmiştir. Dolayısıyla İtalya'nın ikinci kademe şehirleri firmaların yer seçim tercihleri açısından çekici yerler haline gelmiştir. Yiğitcanlar ve diğ. (2007) Amerika'nın ikinci kademe şehirlerindeki bilgi işçileri ve bilgi endüstrileri yoğunluğu ile, bu şehirlerin dünya kentleri ile yüksek teknoloji etkinlikler için rekabet içinde olduklarını tespit etmiştir (Yiğitcanlar ve diğ, 2015'de atıfta bulunduğu gibi). Bu anlamda Amerika'nın ikinci kademe şehirlerinin sahip oldukları endüstriyel çeşitlilik ile istihdam olanaklarını arttıran şehirler olduğu söylenebilir. Bu şehirlere sahip

olduğu güçlü tıp ve eczacılık kümesi ile Sweeney M. M. (2004) tarafından Indianapolis; güvenlik sektöründe gözlenen uzmanlaşma ile Albuquerque; bankacılık ve finans sektöründe gözlenen uzmanlaşma ile Charlotte ve güçlü bir eğlence endüstrisine sahip olmasıyla Nashville örnek verilmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler literatüründe benzer şekilde ikinci kademe şehirlerin kentsel fonksiyonlarda gösterdikleri uzmanlaşma ve çeşitlilik, şehirlerin ulusal ekonomik büyümedeki performansları kapsamında incelenmiştir. Gelişmekte olan ülkeler arasında ikinci kademe şehirler tarafından gösterilen performans farklılıkları ile Çin'deki ikinci kademe şehirlerin diğer ülke şehirlerine göre üstün performanslarından bahsetmekte fayda vardır. Bu anlamda Craig ve Qiang (2010) Çin'in ikinci kademe şehirlerinin (Chengdu, Changaing, Dalian, Hangzhou, Nanjing ve Suzhou) yüksek teknolojili imalatta gösterdikleri uzmanlaşma ile Amerikan şirketleri ve yatırımları çekmede önemli fırsatlar sunduklarını belirtmektedir. Çin dışındaki gelişmekte olan ülkelere Güney Afrika'da ise ikinci kademe şehirlerin (George City, City of Matlosana, Emalaheni, Emfuleni, Umhlathuze ve Polokwane) henüz ticaret, kamusal hizmetler ve özel hizmetler gibi katma değer yüksek olmadığı sektörlerdeki uzmanlaşma ile büyüme ve kalkınmada birer merkez görevi gördükleri (Marais ve diğ., 2016) ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere Çin'i ayrı tuttuğumuzda, gelişmekte olan ülkelerdeki ikinci kademe şehirler performans dinamikleri bakımından, gelişmiş ülkelerdeki ikinci kademe şehirlerin henüz gerisinde kalmaktadır.

3.3 Sosyal Yapının Gelişmesi

Bu bölümde ikinci kademe şehirlerin sosyal yapının gelişmesinde gösterdikleri performans beşeri sermayeyi çekmede yüksek eğitimin düzeyi, üniversiteler ve araştırma organizasyonlarının varlığı ile yaşam kalitesi seviyesi ile ilişkili olarak incelenmiştir. İlk olarak Roberts (2011) yükseköğretimin ikinci kademe şehirlerde beşeri sermayeyi çekmedeki rolünü keşfetmek amacıyla yaptığı çalışmada aşağıda belirtildiği üzere 3 önemli sonuç elde etmiştir;

- Yükseköğretim kurumları ikinci kademe şehirlerde kültürel ve etnik çeşitliliğin sağlanmasında görev alırlar.

- Yükseköğretim kurumları ikinci kademe şehirlerde, yeteneği çeken faktörler olarak varlık gösterirler.
- İkinci kademe şehirler için yeteneği ya da beşeri sermayeyi çekmek, sosyal yapının gelişmesinde anahtar bir faktör olarak ortaya çıkar.

Böylece yükseköğretim kurumları ikinci kademe şehirlerde kültürel ve etnik farklılıkların tolere edilmesini sağlayarak bir yandan sosyal yapıdaki çeşitliliği desteklemektedir. Markusen ve diğ. (1999) ikinci kademe şehirlerin yetenekli kişileri çektikçe başarılı olabileceklerini belirtmişlerdir. Böylece başarılı ikinci kademe şehirler de birinci kademe şehirler ile rekabet edebilecektir. ESPON (2016) 2014'te Avrupa'daki en az 6 ikinci kademe şehrin (Bilbao, Edinburgh, Toulouse, Arnhem, Lyon, Bergen) yüksek eğitimin seviyesi anlamında başkentlerinden daha iyi performans gösterdiklerini gözlemlemiş ve bu şehirlerin sahip oldukları özellikleri şu şekilde sıralamıştır;

- Bahsedilen şehirler araştırma ve bilgi-iletişim teknolojileri yoğun sektörlere odaklanmışlardır.
- Bünyelerinde yükseköğretim programları ve araştırma merkezlerini barındırmaktadırlar.
- Böylece sektörel uzmanlaşmalarını arttırarak, yüksek düzeyde nitelikli işgücü kapasitesine sahip olmaktadır.

Bununla ilgili olarak Agnoletti ve diğ. (2015) İtalya üzerinden yaptıkları incelemede başkent dışında, ileri düzeyde eğitim ve uzmanlaşmış iş fırsatı sunan ikinci kademe şehirlerin Emilia Romagna, Lambardy, Veneto ve Marche olduğunu belirtmişlerdir. Champion ve diğ. (2014) tarafından yapılan çalışmada ise Londra ile ikinci kademe şehirlerin (Birmingham, Manchester, Leeds, Newcastle, Bristol, Sheffield, Liverpool, Nottingham ve Leicester) beşeri sermayeyi çekme ve tutma performansları karşılaştırılmış ve Londra'nın baskınlığına rağmen ikinci kademe şehirlerin performanslarının özellikle 25-34 yaş arası olmak üzere 15-64 yaş arasındaki nitelikli işgücünü çekmede Londra'nın performansına yaklaştığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışma çağındaki genç ve dinamik nüfusu çekmede Londra'nın ikinci kademe şehirleri başarılı bir performans göstermiştir.

İkinci kademe şehirlerin sosyal yapının gelişmesinde gösterdikleri performansın ölçüldüğü bir diğer faktör bu şehirlerdeki yaşam kalitesi seviyesidir. Sweeney M. M. (2004) ikinci kademe şehirlerin kendilerini beşeri sermaye ya da şirketlerin yatırım tercihleri için daha çekici yapacak şekilde, daha az kalabalık, konuta erişimde daha az maliyet, daha az trafik, günlük iş yolculuklarında daha kısa süre ve daha düşük maliyet gibi avantajlara sahip olduklarını belirtmiştir. Benzer şekilde Hutchinson (2011) Güneydoğu Asya'nın ikinci kademe şehirlerinin daha az kalabalık alanlara ve daha az yüklü altyapıya sahip olduklarından bahsetmiştir. Yaşam kalitesinin diğer alt göstergelerinden çevresel kaynaklar üzerindeki baskı ve arazi tüketimi konusunda da ikinci kademe şehirler başkentlerin gerisinde kalmaktadır.

Yaşam kalitesi kapsamında ikinci kademe şehirlerin beşeri sermayeyi çekmede sahip oldukları avantajlardan bir diğeri ise bu şehirlerde kültürel, sanatsal, rekreasyonel aktiviteler ile spor aktivitelerine erişimin daha kolay olmasıdır. Sweeney M. M. (2004) bu tür aktivitelere erişimin ikinci kademe şehirlerde ucuz olduğunu belirtmiş, bu anlamda Amerika'daki New Orleans, Chattandoga ve Charleston North gibi ikinci kademe şehirlerin önemli potansiyeller sunduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde Evans (2015) Avrupa'nın en başarılı ikinci kademe şehirlerinden Munich (Almanya) ve Tampere'nin (Finlandiya) hem yaşamak hem de çalışmak için çekici kültürel ve rekreasyonel aktivitelere sahip olduklarını belirtmiştir.

3.4 Kurumsal Yapının Gelişmesi

İkinci kademe şehirlerin kurumsal yapının gelişmesinde gösterdikleri performans yatırım ortamı, yönetim ile desantralizasyon ve kentsel gelişme stratejisi arasındaki ilişki üzerinden incelenecektir. Yatırım ortamı kapsamında inovasyon, ar&ge, eğitim ve beşeri sermaye, ulaşım ve bağlantısallık ile fiziksel altyapı alanlarında ikinci kademe şehirlere yapılan kamu yatırımlarının bu şehirlerde oluşturduğu çekim gücü sayesinde; ikinci kademe şehirlerin özel sektör yatırımlarını (yerli ve yabancı) çekme ve kamu yatırımlarından daha fazla pay alabilme yarışındaki üstünlükleri incelenecektir. Yönetişim kısmında ikinci kademe şehirlerde paydaşlar arası işbirliklerinin, bu şehirlerin kurumsal kapasitenin gelişmesinde gösterdikleri performansın üzerindeki etkisi incelenecektir. Son olarak, ikinci kademe şehirlerin kurumsal kapasitenin gelişmesi konusunda gösterdikleri performans ile yetki ve

sorumlulukların merkezden yerele aktarımını ifade eden desantralizasyon politikaları ve çok merkezli kentsel gelişme arasındaki ilişki açıklanacaktır.

Parkinson ve Meegan (2013) tarafından belirtildiği üzere ikinci kademe şehirler ulusal ve bölgesel fonlar ile yatırımların dağılımında genellikle büyük metropollerin gölgesinde kalmakta ve çok az ülke yatırımların bizzat bu şehirlere yönlendirilmesi konusunda politikalar üretmektedir. Bu ülkelerde üretilen politikalar ile ikinci kademe şehirlerin güçlendirilmesi ve kentsel sistem içinde birinci kademe şehirler karşısında rekabet avantajlarını arttırması hedeflenmektedir. Ayrıca ESPON (2016) tarafından belirtildiği üzere yatırımların ülkeler arasında veya ülke içindeki dağılımı, ikinci kademe şehirler tarafından gösterilen performansın gücüne bağlıdır. Örneğin Karecha ve diğ. (2012) Avrupa'daki ikinci kademe şehirlerin ulusal hükümetin desteğini ve hükümet yatırımlarını aldıklarında, 2008 krizinden önce ve krizin zirve yaptığı yıllarda ekonomik büyüme anlamında başkentlere göre daha başarılı bir performans gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla yatırımlar ve performans arasında bu şekilde karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Gösterdikleri başarılı performans sayesinde yerli ve yabancı sermayeyi çeken ya da kamu yatırımlarından daha fazla pay alan ikinci kademe şehirler, kurumsal kapasitelerinin gelişmesi anlamında daha fazla güç ve olanağa sahip olacaktır.

Parkinson ve Meegan (2013) ikinci kademe şehirlerin hükümet yatırımları sayesinde diğer şehirler karşısında rekabet avantajı kazanmasında, aşağıda belirtilen koşulların önemine dikkat çekmişlerdir;

- Hükümetler yapılacak yatırımlar konusunda daha şeffaf olmalıdır. Yapılacak yatırımların etkileri vatandaşlar ile paylaşılmalıdır.
- Yatırımların ya da harcama programlarının etkileri hükümetler tarafından incelenmelidir.
- Şehirlerin rekabet avantajlarının arttırılmasında özellikle inovasyon, ar&ge, eğitim ve beşeri sermaye, ulaşım ve bağlantısallık ile fiziksel altyapıya yapılacak yatırımların katkısı büyüktür.

Sonuç olarak yatırımların dağılımı ve yönlendirilmesi konusunda doğru politikalar ile güçlendirilmiş ikinci kademe şehirler, özellikle yabancı sermayeyi çekmede daha başarılı bir performans sergileyecektir. Örneğin güçlendirilmiş bağlantısallık (ulaşım altyapısı anlamında) kapasiteleri, sahip oldukları kentsel fonksiyonlar ve nitelikli

yüksek öğretim kurumlarının varlığı sayesinde çalışmak ve yaşamak için oldukça cezbedici yerler haline gelen Münich, Tampere, Leeds ve Timisoara şehirleri (Evans, 2015) yabancı sermayeyi çekmede oldukça güçlü performans sergileyen ikinci kademe şehirlerdendir. Benzer şekilde gelişmekte olan ülkelerden Çin'in ikinci kademe şehirleri artan bir şekilde yerli ve yabancı sermayeyi çekerek, ekonomik büyüme anlamında birinci kademe şehirlere göre daha iyi performans sergilemektedir (Wine Australia, 2018).

Kurumsal kapasitenin gelişmesinde gösterilen performans ile karşılıklı etkileşim içinde bulunan bir diğer faktör yönetim düzeyidir. ESPON (2016) tarafından belirtildiği üzere farklı paydaşlar arasındaki işbirlikleri ikinci kademe şehirlerin kurumsal kapasitelerini artırma ve büyümelerinde önemli roller oynamaktadır. Özellikle stratejik yönetim kapasitesinin geliştirilmesi kapsamında üretilen politikalar ikinci kademe şehirlerin güçlendirilmesi konusunda kullanılacak kilit faktörlerden biri olacaktır. Bunların dışında Cardoso ve Meijers (2017) ikinci kademe şehirlerin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesinde yararlanılacak stratejilerin amaçlarını şu şekilde özetlemiştir;

- Vatandaşların yerel yönetimlere erişimini kolaylaştırmak ve yerel yönetime yakınlıklarını sağlamak,
- İkinci kademe şehirlerde oluşmuş ağlar ile aktif birlik ve ortaklıkların daha görünür, erişilebilir olmalarını sağlamak ve aralarındaki bağlantıyı arttırmak,
- İkinci kademe şehirler dışındaki başka bölgelerden, bu şehirlere yaşamak ve çalışmak amacıyla gelecek kişiler için mekansal kaliteyi arttırmak.

İkinci kademe şehirlerin kurumsal kapasitenin gelişmesinde gösterdikleri performansı arttıran ve bu kapsamda incelenen son faktörler desantralizasyon ile kentsel sistemin çok merkezli bir şekilde gelişmiş yapısıdır. Brady (2016) mekansal dengesizliğin ortaya çıkmasına neden olacak ve bu dengesizliği arttıracak şekilde yatırımların tek bir yerde yığılması yerine sorumlulukların, kaynakların ve gücün desantralizasyonu ile; ikinci kademe şehirlerin hem kurumsal yapının gelişmesinde hem de ulusal ekonomik büyümede gösterdikleri performansın artacağını belirtmiştir. Desantralizasyon politikaları ile oldukça yakından ilişkili 'çok merkezli gelişme' sayesinde kentsel sistem içinde daha fazla sayıda ve güçlenmiş merkezler ortaya

çıkacaktır. Bu merkezler arasında yer alacak güçlü ikinci kademe şehirler sayesinde ulusal büyümenin sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

3.5 İkinci Kademe Şehirlere Yönelik Politikaların Değerlendirmesi

İkinci kademe şehirler üzerine genişçe bir literatüre sahip gelişmiş ülkelerde, bu şehirlerin ulusal büyümeye olan katkılarının artırılması ya da güçlendirilmeleri adına üretilen politikalar genel olarak; yönetim ile birlikte kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, merkezden yerele güç, yetki ve sorumlulukların aktarılmasında desantralizasyonun derecesinin artırılması, şehirlerin erişilebilirlik dinamiklerinin güçlendirilmesi ve ikinci kademe şehirlerin hem çalışmak hem de yaşamak için çekici yerler haline getirilmesiyle ilgilidir. Avrupa kentleri üzerine politika yapıcılar, Avrupa düzeyinde dirençli ve çok merkezli kentsel gelişmenin sağlanabilmesi adına ikinci kademe şehirlerin kendilerine özgü politikalarla güçlendirilmeleri gerektiğini (ESPON, 2016) ifade etmişlerdir. Bu noktada ‘kendilerine özgü’ vurgusu ile, ikinci kademe şehirlerin güçlendirilmesinde içsel avantajlarının/potansiyellerinin değerlendirilmesine yönelik politikalar ön plana çıkmaktadır. Çok merkezli kentsel gelişme kapsamındaki politikalar, Avrupa Birliği’nin küresel düzlemdeki rekabet gücünü arttırması ve Avrupa bölgesi bütünde daha iyi bir sosyal uyumun sağlanarak bölgeler arası dengeli kalkınmanın desteklenmesinde (ESPON, 2005) en önemli araçlardan biridir. Dolayısıyla burada ikinci kademe şehirlerin doğru fiziksel, kurumsal ve sosyal altyapı ile desteklendiklerinde, birinci kademe şehirlerdeki yığılma etkilerinin çoğunu gerçekleştirebilecekleri düşüncesi (Parkinson ve diğ., 2012) odağı bu şehirler üzerine çevirmiştir.

İkinci kademe şehirlerde kurumsal kapasitenin özellikle de yönetişimin geliştirilmesi adına üretilecek politikalar bu şehirlerin daha da güçlenmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Bu konuda gücün, sorumluluğun ve kaynakların merkezden yerele desantralizasyonu, sermaye üzerindeki aşırı yoğunlaşmanın maliyetini düşürecek (ESPON, 2012) ve ikinci kademe şehirlerin ulusal rekabetçiliğe katkısını en üst seviyeye çıkaracaktır. Bu konuda farklı ülkelerde yer alan ikinci kademe şehirlerdeki desantralizasyonun derecesi ve yönetim kapasitesi ile şehirlerin büyüme ve kalkınmaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Örneğin; Yiğitcanlar ve diğ. (2015) Finlandiya’nın ikinci kademe şehirlerinin (Oulu, Tampere, Turku) ekonomik anlamda güçlenmesinde yerel otoritelerin sahip oldukları güç ve kaynakların etkili

olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde Avrupa'nın ikinci kademe şehirlerinden Tampere, Leeds, Timisoara ve München'te yerel ortaklar kapsamlı bir ekonomik kalkınmanın sağlanması adına stratejiler geliştirilmesinde (Evans, 2015) hep birlikte çalışmaktadır.

Desantralizasyon kapsamında üretilecek politikalar, ikinci kademe şehirlerin birinci kademe şehirler karşısında demografik, ekonomik, sosyal ya da kurumsal performanslarının artmasında önem taşımaktadır. Örneğin; Parkinson (2016) Avrupa'daki Federal Devletler'den Almanya'da ikinci kademe şehirlerin ulusal ekonomik performansın artmasında yaptıkları önemli düzeydeki katkının, bu ülkedeki desantralizasyonun derecesiyle oldukça ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bu konuda desantralizasyonun derecesinin yanında çeşitli koşullar da ön plana çıkmaktadır. Bahsedilen koşullar şeffaflığı sağlamak ve yetki dağılımı üzerinde anlaşmak (Parkinson ve diğ., 2012) olarak ifade edilmektedir.

İkinci kademe şehirlerin güçlendirilmeleri adına üretilecek politika kapsamlarından bir diğeri bu şehirlerin erişilebilirlik dinamikleri ile ilgilidir. Erişilebilirlik kapasitesinin güçlendirilmesi adına geliştirilecek politikalar tekil olarak kentlere erişimi sağlayacak, bu da Avrupa düzeyinde bir bütünleşmeyi destekleyecektir (ESPON, 2016). İkinci kademe şehirlerin erişilebilirlik dinamiklerinin artırılması konusunda özellikle havayolu ile erişilebilirlik konusu ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda Sweeney M. M. (2004) Amerika'nın ikinci kademe şehirleri üzerinden gerçekleştirdikleri çalışmalarında, havayolu ile erişilebilirliğin artırılmasının bu şehirlerin büyümesinde önemli roller oynayacağını belirtmişlerdir.

İkinci kademe şehirlerin büyüme ve gelişmelerinin sağlanması adına üretilecek diğeri politika kapsamı ise, bu şehirlerde istihdam altyapısının geliştirilmesi ve eğitim düzeyinin artırılması ile ikinci kademe şehirlerin genç ve yetenekli insanlar için çekici yerler haline getirilmeleriyle ilgilidir. Örneğin; Finlandiya'nın ikinci kademe şehirlerinde eğitimin her düzeyinde yatırımlar yapılmakta, üniversiteler bu şehirlerin ekonomik performanslarının artmasında anahtar faktörler haline gelmektedir (Yiğitcanlar ve diğ., 2015).



4. TÜRKİYE’DE İKİNCİ KADEME ŞEHİRLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

4.1 ‘İkinci Kademe Şehir’ Konseptini Kullanan Çalışmaların İncelenmesi

Türkiye’nin ikinci kademe şehirlerinin neler olduğuna yönelik şu ana kadar oluşmuş olan eğilimi keşfetmek adına, ‘ikinci kademe şehir’ kavramını kullanan sınırlı sayıda çalışmanın yer aldığı ulusal literatür ile Türkiye’den seçilen ikinci kademe şehirlerin gelişme süreçleri ve sektörel yapılarında meydana gelen dönüşümlerin incelendiği çalışmaların yer aldığı uluslararası literatür birlikte incelenmiştir. Sonuç olarak Türkiye’den seçilen ikinci kademe şehirlerin 1980-2000 yılları arasında geçirdikleri yapısal dönüşüm ile güçlenen (Taymaz ve diğ., 2008) ve bir kısım araştırmacı tarafından ‘Anadolu Kaplanları’ (Eşiyok, 2001), diğer bir kısım araştırmacı tarafından ise ‘Yeni Sanayi Odakları’ (Eraydın, 2002) olarak tanımlanan şehirler ile geleneksel sanayi merkezlerindeki (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana) endüstriyel faaliyetlerin desantralizasyonu sonucu gelişen metropoliten alt merkezleri işaret ettiği keşfedilmiştir.

Ulusal literatüre yönelik araştırmalarda, ikinci kademe şehir kavramını kullanarak incelemeler yapan henüz yalnızca 1 çalışmaya rastlanmıştır. TEPAV ve Dünya Bankası, 2015 yılında yayınlanan ve Türkiye’nin kentleşme sürecini inceledikleri çalışmalarında Türkiye’nin ikinci kademe şehirleri arasında metropoliten alt merkezler ve ‘Anadolu Kaplanları’ nı ele almıştır.

Türkiye’nin ikinci kademe şehirleri üzerine yapılmış bir diğer çalışma, ikinci kademe şehirlerin Türkiye’de nasıl ve hangi dinamikler ile geliştiğini inceleyen ‘Avrupa’nın İkinci Kademe Şehirleri: Türkiye’de Bölgesel Endüstriyel Gelişme’ adlı Avrupa Birliği ortak projesidir. Bunun dışında Roberts 2014 yılındaki çalışmasında Türkiye’nin kentleşme sürecine değinerek; ikinci kademe şehirlerin Türkiye kentsel sistemindeki gelişme sürecini, gelişmelerinde etkili politikaları ve yaşadıkları sorunları incelemiştir. Son olarak Dünya Bankası 2015 yılında dünyanın farklı

ülkelerinde ikinci kademe şehirler tarafından sunulan rekabet avantajlarını incelediği çalışmasına Türkiye’den seçtiği Gaziantep’i dahil etmiştir.

TEPAV ve Dünya Bankası (2015) Türkiye’nin ikinci kademe şehirleri arasında Anadolu Kaplanları olarak da tanımladıkları Kayseri ve Gaziantep ile birlikte Mersin, Mardin, Malatya, Samsun, Trabzon ve İstanbul’daki birtakım endüstriyel faaliyetlerin çevre illere taşması sonucunda gelişen Bursa, Tekirdağ, Sakarya ve Kocaeli’yi saymıştır (Çizelge 4.1). Roberts (2014) ise diğer çalışmalardan farklı olarak Türkiye’nin ikinci kademe şehirleri arasına geleneksel sanayi merkezlerinden Ankara, İzmir ve Adana’yı eklemiştir (Çizelge 4.1). Başkentleri birinci kademe şehirler kapsamında ele alan gelişmiş ülkeler literatüründen farklı olarak, bu çalışmada başkent Ankara ikinci kademe şehir konsepti altında incelenmiştir. Bunun sebebi başkent dışındaki başka bir şehrin (İstanbul), Türkiye kentsel sistemindeki baskınlığı nedeniyle diğer tüm şehirlerden farklı bir konumda yer almasıdır. Ayrıca Türkiye’nin ikinci kademe şehirlerinin büyüme ve gelişme dinamiklerinin incelendiği Avrupa Birliği ortak projesinde, literatürde yer alan çoğu çalışmada Anadolu Kaplanları olarak tanımlanan Denizli, Gaziantep ve Kayseri (Balaban, 2013) ele alınmıştır (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1 : Türkiye’nin ikinci kademe şehirlerine yönelik yapılan çalışmalarda söz konusu şehirlerin gelişme desenlerine göre sınıflandırılması.

Türkiye’nin İkinci Kademe Şehirleri				
Yazar/ Çalışma Adı	Geleneksel Sanayi Merkezleri	Anadolu Kaplanları	Anadolu Kaplanı Olarak Tanımlanmayanlar	Metropolitan Alt Merkezler
TEPAV ve Dünya Bankası, 2015		Kayseri, Gaziantep	Mardin, Samsun, Malatya, Trabzon, Mersin	<u>İstanbul’un etkisi altındaki:</u> Bursa, Kocaeli, Tekirdağ, Sakarya <u>Adana’nın etkisi altındaki:</u> Mersin
Avrupa Birliği Projesi (2013)		Denizli, Gaziantep, Kayseri		
World Bank, 2015		Gaziantep		
Roberts, 2014	Ankara, İzmir, Adana	Eskişehir, Gaziantep, Kayseri, Konya	Diyarbakır	<u>İstanbul’un etkisi altındaki:</u> Bursa, Kocaeli, Sakarya <u>Adana’nın etkisi altında:</u> Mersin

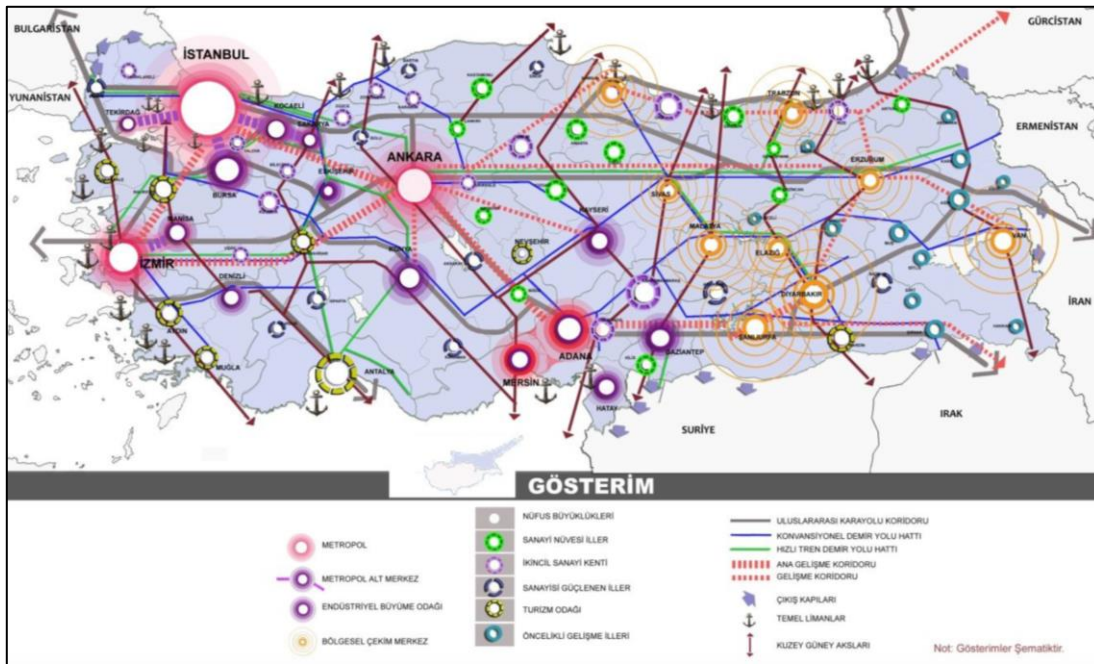
Türkiye'nin ikinci kademe şehirlerine yönelik bizzat bu konseptte yapılan Avrupa Birliği projesinin (2013), Türkiye'de sanayi politikalarının hangi yönde ilerlediğini, proje kapsamında seçilen şehirlerin (Denizli, Gaziantep, Kayseri) endüstriyel gelişme dinamiklerini ve seçilen şehirlerde imalat sanayi sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin üretim organizasyonlarını değerlendirmeye yönelik 3 temel amacı vardır (European Union, 2018a, 2018b). Proje kapsamında hazırlanan 'Türkiye'deki İmalat Endüstrilerinin Bölgesel Performansı' adlı raporda Balaban (2014) Denizli, Gaziantep ve Kayseri'nin, Türkiye kentlerini 7 sınıfa ayıran Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023 (Kalkınma Bakanlığı, 2014) ile endüstriyel büyüme odakları olarak tanımlandıklarını ifade etmiştir (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2 : BGUS 2014-2023 Türkiye kentler sınıflandırması (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Metropolitan Merkezler:	İstanbul, Ankara, İzmir, Adana-Mersin (potansiyel)
Metropolitan Merkezlerin Etki Alanları:	Kocaeli, Bursa, Tekirdağ, Sakarya, Manisa.
Endüstriyel Büyüme Odakları:	Eskişehir, Denizli, Konya, Kayseri, Gaziantep, Hatay, [Kocaeli, Sakarya, Bursa, Tekirdağ, Manisa, Adana, Mersin, Antalya].
Bölgesel Çekim Merkezleri:	Trabzon, Erzurum, Diyarbakır, Sivas, Malatya, Elazığ, Şanlıurfa, Samsun, Van.
Turizm Odakları:	Antalya, Aydın, Nevşehir, Muğla, Afyonkarahisar, Balıkesir, Çanakkale, Mardin (potansiyel), [İstanbul, İzmir, Denizli].
Yapısal Dönüşüm İlleri:	<u>İkincil Sanayi İlleri:</u> Zonguldak, Kahramanmaraş, Kırklareli, Bilecik, Osmaniye, Düzce, Kütahya, Yalova, Uşak, Karabük, Ordu, Çorum, Rize, Kırıkkale, [Mardin, Aydın, Muğla, Afyonkarahisar, Balıkesir, Çanakkale]. <u>Sanayisi Güçlenen İller:</u> Aksaray, Edirne, Karaman, Bartın, Sinop, Burdur, [Mardin], Adıyaman, Isparta, Batman, Bolu.
Öncelikli Gelişme İlleri:	<u>Sanayi Nüvesi İller:</u> Niğde, Kırşehir, Kastamonu, Yozgat, Tokat, Giresun, Artvin, Amasya, Çankırı, Gümüşhane, Erzincan, Kilis. Kars, Iğdır, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Siirt, Şırnak, Ağrı, Hakkari, Muş, Tunceli, Bayburt.

Çizelge 4.1 ile Şekil 4.1 birlikte incelendiğinde, Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri arasında sayılan Gaziantep, Kayseri ve Denizli dışındaki diğer şehirlerden Eskişehir ve Konya (Anadolu Kapları) ile Bursa, Kocaeli, Tekirdağ ve Sakarya'nın (metropolitan alt merkezler) BGUS 2014-2023 mekansal gelişim şemasında endüstriyel büyüme odakları; Samsun, Malatya, Trabzon ve Diyarbakır'ın bölgesel çekim merkezleri; Mardin'in turizm odağı olarak tanımlandığı görülmektedir. Çizelge 4.1'de Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri arasında sayılan ve Adana

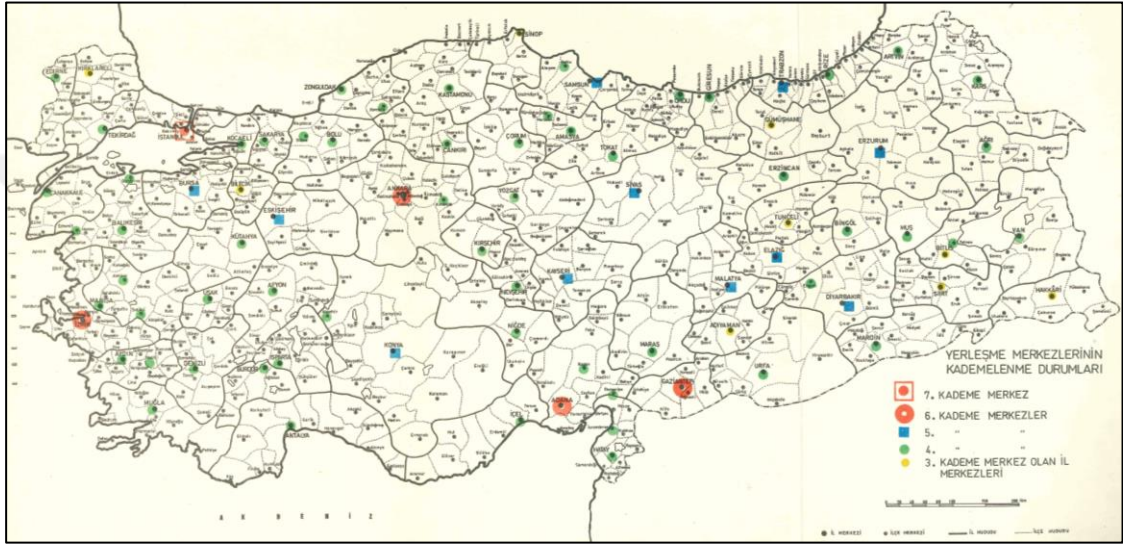
metropolünün etkisinde gelişen bir metropoliten alt merkez olduğu belirtilen Mersin ise Şekil 4.1’de İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana metropolleri ana gelişme koridoruna eklenme potansiyeli olan metropoller arasında gösterilmiştir. Bununla birlikte Konya, Trabzon ve Samsun Ankara metropolü merkezli bir gelişme koridorunda yer almaktadır (Şekil 4.1). BGUS 2014- 2023 mekansal gelişim şemasında, Ankara metropolü merkezli gelişme koridorunda bulunan şehirlerin, Adana metropolü merkezli gelişme koridorunda bulunan Erzurum, Diyarbakır, Şanlıurfa şehirleriyle birlikte oluşturdukları gelişme koridorunda yer aldıkları görülmektedir.



Şekil 4.1 : BGUS 2014-2023 mekansal gelişim şeması (Kalkınma Bakanlığı, 2013b).

BGUS mekansal gelişim şemasında endüstriyel büyüme odağı olarak tanımlanan Gaziantep, daha önceki yıllarda DPT (1982) tarafından yapılan ‘Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi’ çalışmasında 7. kademe merkez olan İstanbul’dan sonra İzmir, Ankara ve Adana ile birlikte 6. kademe merkezler arasında yer almıştır (Şekil 4.2). Ayrıca 1982 yılındaki kademelenme çalışmasında 4. kademe merkez olarak belirtilmiş Mersin’in, BGUS 2014-2023 kapsamında yapılan Şekil 4.1’deki şemada metropol olma potansiyeli gösteren bir şehir olduğu ifade edilmektedir. Şemada (Şekil 4.1) İstanbul metropolünün etkisinde gelişme gösteren metropoliten alt merkezlerden Bursa kademelenme çalışmasında (Şekil: 4.2) 5. kademe merkezler arasında yer almış; Kocaeli, Tekirdağ ve Sakarya ile İzmir

metropolünün etkisinde gelişme gösteren Manisa ise 4. kademe merkezler arasında yer almıştır. BGUS mekansal gelişim şemasında endüstriyel büyüme odağı olarak belirtilen Eskişehir, Konya, Kayseri ile bölgesel çekim merkezlerinden Samsun ve Trabzon DPT (1982) tarafından yapılan çalışmada Bursa ile birlikte 5. kademe merkezler arasında yer almıştır. Son olarak Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, Kayseri, Konya, Samsun ve Trabzon'un kademelenme çalışması kapsamında belirlenen fonksiyonel bölgeler için 'bölge merkezi' niteliği taşıdıkları (DPT, 1982) belirtilmiştir.



Şekil 4.2 : Türkiye yerleşme merkezlerinin kademelenme durumları (DPT, 1982).

4.2 'İkinci Kademe Şehir' Yerine Kullanılan Kavramlar

Literatürde yer alan diğer çalışmalarda 'ikinci kademe şehir' konsepti kapsamında incelenen ve Anadolu Kaplanları olarak tanımlanan şehirler, literatürde birbirine benzer başka çeşitli kavramlar ile de tanımlanmıştır. Örneğin Eşiyok (2011) aynı kapsamdaki şehirleri incelediği çalışmasında, bu şehirleri 'Anadolu Sanayi Odakları ve Yerel Gelişme Odakları' olarak tanımlamıştır. Eraydın (2002) Türkiye'nin aynı konsept kapsamındaki şehirlerini 'Yeni Sanayi Odakları ve Bölge Merkezleri'; Tekeli (2008, Birinci Bölüm) 'Bölgesel Merkezler'; Dinler (2014, Dokuzuncu Bölüm) orta büyüklükteki şehirlerde başlayan dinamizm ile büyüyen 'Yeni Kalkınma Kutupları', 'Yerel Sanayi Odakları' ve 'Yeni Sanayi Odakları'; Dinler (2014, Dokuzuncu Bölüm) 'Bölgesel Çekim Merkezleri'; Balaban (2014) 'Endüstriyel Büyüme Merkezleri' ve 'Bölgesel Büyüme Kutupları'; son olarak TÜRKONFED (2017) ise 'Yeni Sanayi Odakları' olarak tanımlamıştır (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3 : Türkiye’de ‘ikinci kademe şehir’ kavramının işaret ettiği şehirler yerine kullanılan kavramlar.

YER ALDIĞI ÇALIŞMA/ PLAN/POLİTİKA RAPORU	KAYNAK/ YAZAR	KAVRAMSAL İFADE	KAVRAMIN KARŞILADIĞI KENTLER	YIL
Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	DPT	Bölge Kalkınmasının Hareket Noktaları Potansiyel Gelişme Bölgeleri	-	1963-1967
Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	DPT	Büyüme Noktaları Belirli Sektörler Açısından Potansiyel Gösteren Bölgeler	-	1985-1989
Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	DPT	Orta Büyüklükteki Kentler	-	1996-2000
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	DPT	Yeni Sanayi Odakları	-	2001-2005
Kriz, Esnek Üretim Sistemi ve Anadolu Sanayi Odakları (Anadolu Kaplanları): Kalkınmanın Neresinde?	Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. B. Ali Eşiyok	Anadolu Sanayi Odakları Anadolu Kaplanları Yerel Gelişme Odakları	Gaziantep, Denizli, Çorum, Konya, Edirne	2001
Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması	Ayda Eraydın	Yeni Sanayi Odakları Bölge Merkezleri	<i>Odaklar; Eskişehir, Gaziantep, Samsun, Konya, Kayseri Metropolün etkisinde gelişenler; Bursa, Manisa, Aydın, Denizli, Kırıkkale, Mersin.</i>	2002
Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı	Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı süreci içerisinde DPT		Gaziantep (2014 yılında program kapsamına alındı)	2007-2013 döneminde. 2008 yılında uyg. başlandı.
Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları	İlhan Tekeli	Bölgesel Merkezler	<i>16. yy’da; Bursa, Diyarbakır, Edirne, Maraş, Gaziantep, Ankara, Uşak, Manisa, Konya 17. yy’da; bunlara ek Sivas 18. yy. ’da; ek olarak İzmir, Trabzon</i>	2008
Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı	Kalkınma Bakanlığı	Yeni Endüstriyel Büyüme Odakları Endüstriyel Merkezler Orta Büyüklükteki Kentler (<i>de başlayan canlanma ile aşağıdaki diğer kavramlara dönüşüm</i>)	-	2014-2018
Bölgesel İktisat Dokuzuncu Bölüm	Zeynel Dinler	Yeni Kalkınma Kutupları Yerel Sanayi Odakları Yeni Sanayi Odakları Anadolu Kaplanları (<i>Asya Kaplanlarından esinlenerek</i>)	<i>1980-2000 yılları arasındaki dinamiklerini kaybetmiş olanlar; Bilecik, Çorum, Kahramanmaraş, Karaman, Malatya, Uşak</i>	2014
Bölgesel İktisat Dokuzuncu Bölüm	Zeynel Dinler	Endüstriyel Büyüme Odakları Endüstriyel Büyüme Odakları Bölgesel Çekim Merkezleri	<i>Dinamiklerini sürdürmüş olanlar; Afyon, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Kayseri, Konya</i>	2014
Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Nereye Gidiyor?: Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi Üzerine Bir Değerlendirme Kent-Bölge: Yerel Kalkınmada Yeni Dinamikler Türkiye’nin Kentlerinden Kentlerin Türkiyesi’ne	Yakup Peker, TEPAV	Metropoliten Merkezlerin Etki Alanları Endüstriyel Büyüme Odakları	Kocaeli, Bursa, Tekirdağ, Sakarya, Manisa Eskişehir, Denizli, Konya, Kayseri, Gaziantep, Hatay	2015
	TÜRKONFED	Anadolu Kaplanları Yeni Sanayi Odakları	Denizli, Konya, Kayseri, Gaziantep, Kahramanmaraş (en bilindik örnekler)	2017

Yukarıda bahsedildiği üzere yapılan çalışmalarda ‘Anadolu Kaplanları’ ile ‘yeni sanayi odakları’ kavramları birbirleri yerine çokça kullanılmaktadır. Çalışmalardan birinde Anadolu Kaplanı olarak tanımlanan bir şehir, başka bir çalışmada yeni sanayi odağı olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla Anadolu Kaplanları ile yeni sanayi odakları arasında net bir ayrım varılmamakla birlikte; Öztürk ve Cevher (2015) Anadolu Kaplanlarını, yeni sanayi odaklarının ülkemizde KOBİ'lere bağlı olarak ve KOBİ'lerin artmasıyla birlikte 1980'li yıllarda büyüme dinamizmi yakalayıp gelişen şekli olarak yeni sanayi odaklarından farklılaştırmıştır. Yine de yapılan çalışmalarda iki kavramın birbiri yerine çokça kullanıldığını yinelemekte fayda vardır.

4.2.1 Yeni sanayi odakları ve Anadolu Kaplanları'nın ortaya çıkmasında etkili faktörler

Yeni sanayi odaklarının ortaya çıkması, ülkemizde 1980'li yıllarla birlikte benimsenen ekonomik büyüme anlayışının bir sonucudur. Özaslan (2006) Türkiye’de 1980'li yıllarda benimsenen dışa açılma sürecinin sonuçlarını şu şekilde ifade etmiştir;

- Anadolu'nun farklı bölgelerinde yeni sanayi odaklarının yükselmesi (Denizli, Gaziantep, Kayseri, Çorum, Kahramanmaraş),
- Sanayi sektöründe gerçekleşen kamu yatırımları ile büyüyen şehirlerin gerileme sürecine girmesi (Kırıkkale, Zonguldak).

Eraydın (2002) yeni sanayi odaklarının geçmişte ‘az gelişmiş’ olan; ancak 1980 sonrasında yaptıkları atılımlarla hızlı bir büyüme dinamizmi yakalayan ve geleneksel sanayi merkezlerine göre daha hızlı bir büyüme sürecine giren şehirler (Kayseri, Gaziantep, Konya, Eskişehir) olduklarını ifade etmiştir. Yeni sanayi odaklarını ülke kentsel sistemi içindeki diğer şehirlerden farklılaştıran özellikler, farklı araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Yeni sanayi odaklarını diğer şehirlerden ayıran iki önemli özelliğin, yerelde gerçekleştirilen üretimin küresel düzlemde rekabet avantajı kazanması ve artan inovasyon kapasitesi (Akpınar ve diğ., 2011) olduğu belirtilmektedir. Buna göre yeni sanayi odakları yerelde sahip oldukları potansiyelleri, buluşçuluk kapasitesi ile geliştirip büyüyen şehirleri ifade etmektedir.

Dinler (2014, Dokuzuncu Bölüm) ortaya çıkışlarında post-fordist üretim sisteminin, neoliberal ekonomi politikalarının ve küreselleşmenin etkili olduğu yeni sanayi

odaklarının ‘odak’ olarak nitelendirilmeleri için sahip olmaları gereken özellikleri şu şekilde ifade etmiştir;

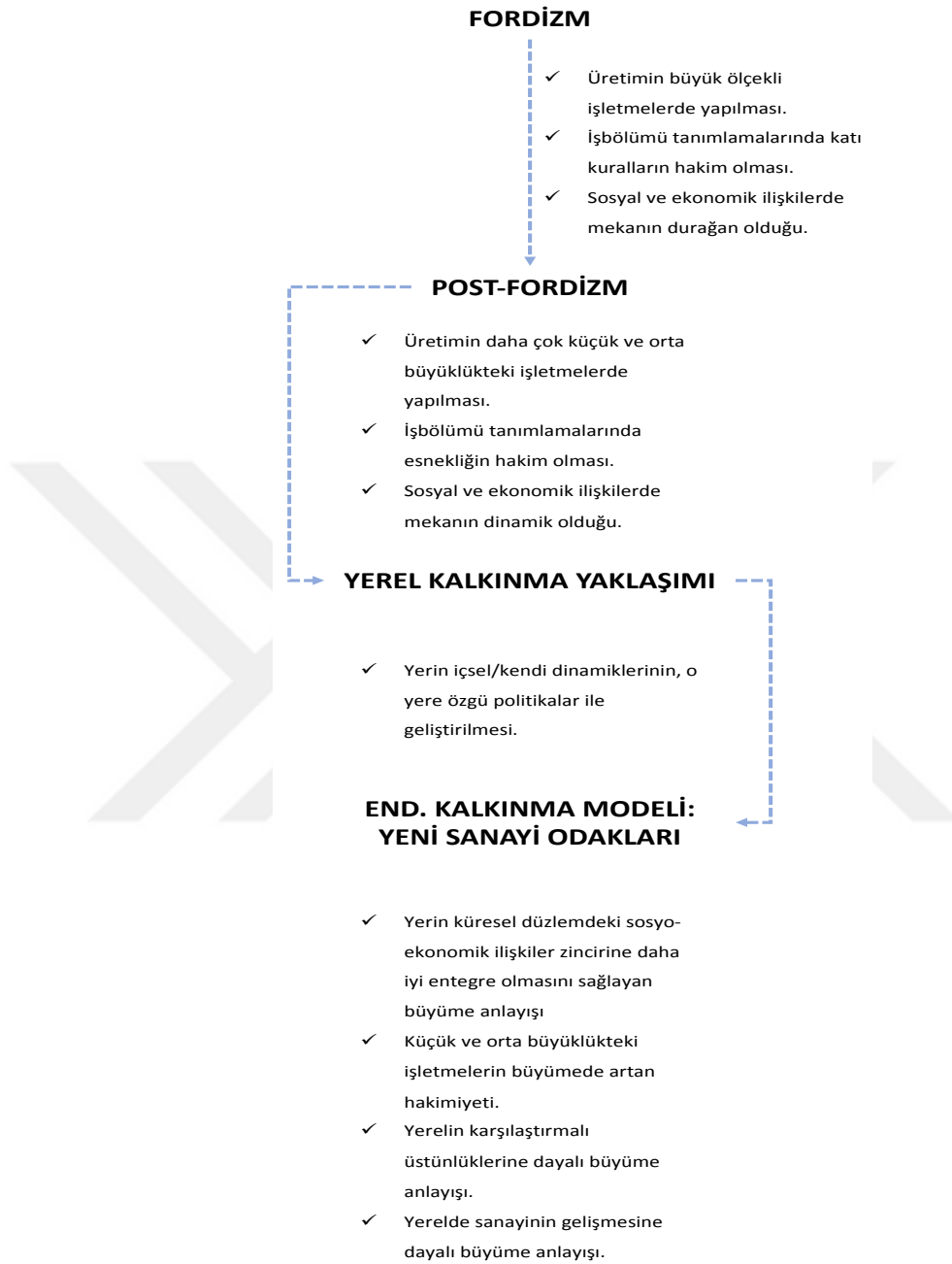
- Büyüme ve gelişmelerinde geleneksel sanayi merkezlerinin etkisinin olmaması,
- Yeni sanayi odağı olarak tanımlanan şehirlerin demografik ve ekonomik büyüme göstergeleri bakımından ülke toplamından aldığı payın ülkenin diğer bölgelerine göre daha fazla olması,
- Sanayinin büyümesi ile birlikte odağın büyümesinde, merkez dışından aktarılan yatırımların değil, yereldeki girişimcilerin etkili olması,
- Son olarak odakta gerçekleşen sanayi üretiminin, belirli sektörlerde uzmanlaşma gösteren küçük ve orta büyüklükte işletmeler tarafından yapılıyor olmasıdır.

Yapılan bir başka tanımda TÜRKONFED (2017) ‘Anadolu Kaplanları’ olarak da adlandırdığı yeni sanayi odaklarının “yenilikçilik, üretkenlik artışı, gelişmiş kapsayıcılık ve iyileşen geçim koşullarının merkezi olarak etkin bir şekilde yönetilen şehirler” (s. 137) olduğunu belirtmektedir. Yapılan tanımlar ve yukarıda bahsedilen özellikler bağlamında yeni sanayi odakları, inovasyon kapasitelerindeki gelişme ve sanayi sektöründeki büyüme ile ulusal büyümeye olan katkılarını arttıran şehirlerdir. Eşiyok (2001) ‘Anadolu Sanayi Odakları’, ‘Anadolu Kaplanları’ ya da ‘gelişme odakları’ olarak tanımladığı Gaziantep, Denizli, Çorum, Konya ve Edirne şehirlerinde gözlenen dinamizmin Türkiye’nin sanayileşmesi ve kalkınmasının temel dinamiklerini oluşturduğunu belirtmiştir.

Yeni sanayi odaklarının ortaya çıkmasında, fordist üretim sisteminden post-fordist üretim sistemine geçiş ile birlikte gelişen ‘Yerel Kalkınma Yaklaşımı’nın etkili olduğu ifade edilmektedir (Şekil 4.3).

Yeni sanayi odakları, Yerel Kalkınma Yaklaşımı altında gelişen endüstriyel kalkınma modeli ile büyüyen yerleri işaret etmektedir (Şekil 4.3). Çakmak ve Erden (2005) yeni sanayi odaklarının ortaya çıkmasında etkili olan endüstriyel büyüme modelinin, ortaya çıkan odağın küresel düzlemdeki sosyo-ekonomik ilişkiler ağına entegre olmasını sağlayan; odakların büyümesinde KOBİ’lerin etkin olduğu; odağın doğal, kültürel ya da tarihi özelliklerinden kaynaklı karşılaştırmalı üstünlükleri ve

odak olarak gelişen yerde sanayinin büyümesine dayalı bir büyüme modeli olduğunu belirtmiştir (Şekil 4.3).



Şekil 4.3 : Yeni sanayi odaklarının ortaya çıkış süreci (Çakmak ve Erden, 2005).

Yeni sanayi odaklarının hem kendileri hem de çevredeki iller için büyüme dinamiğini başlattığı yıllar olarak 1980’li yıllar kabul edilmektedir. Bu yıllardan önce Tekeli (2008, Birinci Bölüm) bölge merkezi olarak ifade ettiği Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, Kayseri, Konya, Malatya, Samsun ve Trabzon’u henüz çevre iller üzerinde büyüme ve gelişme dinamiği başlatamamış bölge merkezleri olarak tanımlamıştır. Bölge merkezleri Türkiye’de doğal ve yapay kaynaklar ile kamu

yatırım ve teşviklerinin, siyasi birtakım etmenler nedeniyle büyüme ve kalkınma politikalarında bölgelere eşit derecede dağılmaması sonucunda oluşan bölgesel eşitsizliklerin (Karakılıç, 2017, İkinci Ana Bölüm) çözümü konusunda umut vadeden şehirlerdir. Bir yerde başlayan ekonomik büyümenin giderek orada yoğunlaşması ve diğer bölgelerin büyümeden yoksun kalması nedeniyle ortaya çıktığı ifade edilen bölgesel eşitsizliklerin (Dinler, 2014, Dördüncü Bölüm) çözümünde, bölgesel merkezler büyüme çevresindeki görece az gelişmiş yerlere yayarak etkili olacaklardır. Bölgesel eşitsizlikler, Türkiye'nin uzun yıllardır süregelen problemleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla çözümü konusunda ülke kentsel sistemi içindeki farklı ölçekteki tüm şehir gruplarına yönelik politikaların birlikte ele alınması gerekmektedir.

Literatürde genel olarak belirtildiği üzere yeni sanayi odaklarının ya da Anadolu Kaplanları olarak tanımlanan şehirlerin yakaladıkları büyüme ve gelişme dinamizmi ile güçlenmelerinde, 1980'li yıllarda geçirdikleri 'yapısal dönüşümün' etkisi önemlidir. Bu nedenle 'yapısal dönüşüm' kavramının Türkiye için ne anlam ifade ettiğini incelemekte fayda vardır. Yapısal dönüşüm literatürde kaynakların; ekonomik verimliliğin daha az olduğu birincil sektörden (Havlik, 2005), verimliliğin yüksek olduğu modern ekonomik sektörlere kayması olarak açıklanmaktadır (Clark, 1940; Fisher, 1939; Mcmillan ve diğ., 2016; Syrquin, 1988). Burada birincil sektörden kasıt tarım sektörü iken; modern sektörlerden kasıt sanayi ve hizmet sektörüdür. Schiliro (2012) tarafından yapılan bir başka tanımda yapısal dönüşüm "teknolojik ilerleme ve organizasyonel değişimden kaynaklanan, ekonomik sistemlerdeki niteliksel dönüşüm" (s. 2) olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla yapısal dönüşüm, daha yüksek teknolojiye üretime geçiş ile birlikte üretimden elde edilen verimin de arttığı bir süreci işaret etmektedir. Bununla birlikte, istihdamın tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörlerine geçtiği zamanlarda, yapısal dönüşümün verimlilik artışı üzerindeki etkisinin çok daha büyük olduğu (Jalava, 2006) belirtilmektedir.

1930 ile 1939 yılları arasındaki dönemde sanayileşmenin hızlanması adına atılımların yapıldığı (Taymaz ve diğ., 2008) Türkiye'de, yapısal dönüşümün temellerinin 1980'li yılların başında liberalleşmeye dönük politikalar ile atıldığını savunan Acar (2008), bu yıllarda ekonomide sanayi ve hizmet sektörlerinin payı artarken, tarım sektörü payının görece azaldığını belirtmiştir. Bu dönemde sanayi sektöründeki üretim ve

istihdam payını arttıran şehirler yeni sanayi odakları ya da ‘Anadolu Kaplanları’ olarak tanımlanan şehirler iken; hizmet sektöründeki üretim ve istihdam payını arttıran şehirler, çeşitli endüstriyel faaliyetlerin çevre illere desantralize olduğu geleneksel sanayi merkezleridir.

Sonraki yıllarda gelişmekte olan ülkelerden Tayland’a benzer şekilde 1990-2005 yılları arasındaki dönem ile 1999-2008 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de tarım sektörünün istihdam içindeki payı azalırken; imalat sanayinin payı ciddi düzeyde artmıştır (Rodrik, 2010). Bu durum Türkiye’de üretimde verimlilik artışı ile çokça ilişkilendirilmiştir. Ancak yukarıda ifade edilen sürece yönelik literatürde çeşitli eleştiriler mevcuttur. Kuru ve Dinçer (2018) gerçekleşen sürece dair, Türkiye’nin “sanayileşmesini henüz tamamlayamadan prematüre bir şekilde hizmetleşmekte” (s. 5) olduğu eleştirisini getirmiş ve hatta Türkiye’nin diğer ülkelere ihraç ettiği sanayi ürünlerinin teknoloji düzeyinin yıllar içinde gerilediğini belirtmiştir. Bir diğer eleştiri ise 1980’li yıllarda Türkiye’de yapısal dönüşümün gerçekleşip gerçekleşmediğini sorgulamaya yöneliktir. Bununla ilgili olarak Taymaz ve Voyvoda (2015) Türkiye’nin aslında 2000 yılından önceki süreçte imalat sanayide hızlı bir yapısal dönüşüm yaşamadığını, bu süreçte sadece yapısal dönüşümünü gerçekleştiren ekonomileri izleyici bir konumda kaldığını belirtmiştir.



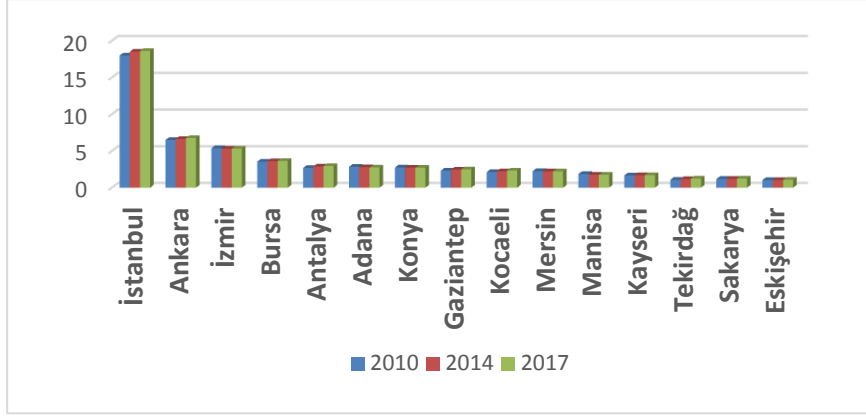
5. TÜRKİYE’NİN POTANSİYEL İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİNİN BELİRLENMESİ VE PERFORMANS ANALİZİ

Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin bu tez kapsamında belirlenen bir dönemde, çeşitli kapsamlarda gösterdikleri performans üzerinden tespit edileceği 5. bölüme; araştırma problemi, araştırma soruları ve hipotezlerin açıklanması ile başlanacaktır. Daha sonra sırasıyla araştırmanın yöntemi açıklanacak ve elde edilen sonuçlar çeşitli kapsamlarda tartışılacaktır.

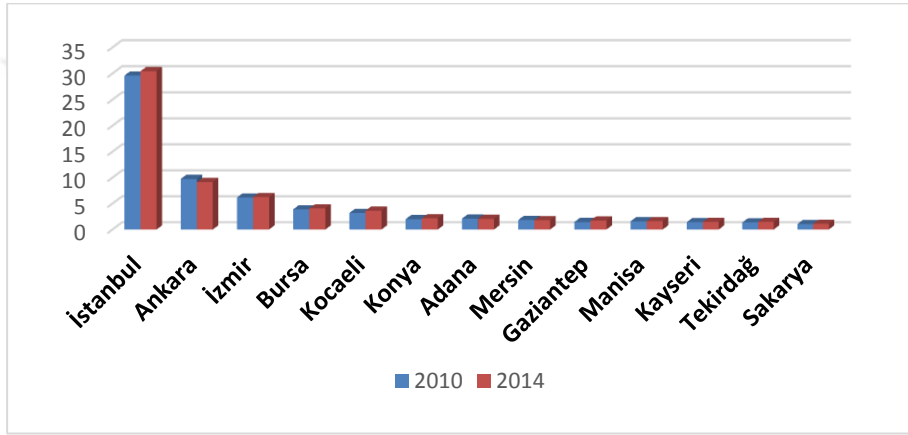
5.1 Araştırma Problemi

Türkiye’nin kentsel sistemi az sayıda birkaç metropol tarafından domine edilmektedir. Ekonomik aktivite, nüfus, istihdam ve yatırımlar gibi yığılma faktörlerinin çoğu kentsel sistem içinde başat şehir olma özelliği gösteren İstanbul, Ankara ve İzmir’de yoğunlaşmış durumdadır. Overman ve Venables (2005) başat şehirlerin, gelişmekte olan ülkelerin gelişme sürecinde nüfusun bir ya da birkaç şehirde yoğunlaşması nedeniyle ortaya çıktıklarını belirterek, bunun sonucunda başat şehirlerin ülke ortalamasından daha yüksek gelir seviyelerine sahip olduklarını (örn. Asya, Afrika ve Latin Amerika’da olduğu gibi) ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Faraji ve diğ. (2016) Brezilya ve Kolombiya gibi kentsel başatlık endeksinin oldukça yüksek olduğu ülkelerde Sao Paulo ve Bogota gibi (başat) şehirlerde yatırımların oldukça yoğunlaşmış olmasından dolayı, bu şehirlerin ülke kentsel sistem içindeki şehirlere göre çok daha fazla büyüme oranlarına sahip olduklarını belirtmiştir. Dolayısıyla başat şehirlerin yeni bir sosyoekonomik düzen ve refah yaratmaktan ziyade, diğer şehirlerin büyüme ve gelişmelerinin önünde engel oldukları (Duranton, 2008) ifade edilmektedir.

Şekil 5.1 ve Şekil 5.2’de görüldüğü üzere benzer bir durumun gözlemlendiği Türkiye’de kentsel sistem içinde bir ya da birkaç metropolde gözlenen nüfusun, gelirin ve kaynakların aşırı yığılmasından kaynaklı dengesiz büyüme, bölgeler arası eşitsizlikleri arttırıcı yönde etki etmektedir.



Şekil 5.1 : İstanbul, Ankara, İzmir ve seçili şehirlerde ülke toplam nüfus içinden alınan payın (%) değişimi.



Şekil 5.2 : İstanbul, Ankara, İzmir ve seçili şehirlerde ülke toplam GSYİH içinden alınan payın (%) değişimi.

Bahsedilen durum beşer yıllık kalkınma planlarına çeşitli kapsamlarda konu olmuş, bu kapsamlarda belirtilen problemlerin çözümüne yönelik politikalar geliştirilmiştir.

‘Bölgeler arası dengeli kalkınma’nın hedeflendiği Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (DPT, 1963) metropoliten bölgeler nüfusun, ekonomik aktivitenin ve kaynakların aşırı şekilde yığıldığı yerler olarak ifade edilmiştir. Planda, metropollerdeki aşırı yığılmanın hem bu kentlerde meydana getirdiği negatif dışsallıklar konusuna hem de bu durumun ülke bütününde neden olduğu, bölgeler arası dengesiz gelişme konusuna değinilmiştir. Dolayısıyla metropoliten bölgeler ve bu bölgelerde aşırı yığılmadan kaynaklı sorunlar planın çözüm kümelerinden biri olmuştur. Daha sonra Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 1974) ile metropollerdeki yığılma problemi tekrar gündeme gelmiş ve bu problemin çözümünde ‘desantralizasyon’ politikalarının geliştirilmesi önem kazanmıştır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 1989) ile metropollerdeki aşırı yığılma probleminin çözümünde desantralizasyon politikaları ile birlikte, metropol altı şehirlerin ve ulusal kentsel sistemdeki ‘orta büyüklükteki şehirlerin’ önemi gündeme gelmiştir. Planda desantralizasyon sayesinde kaynakların ya da birtakım ekonomik faaliyetlerin aktarılacağı metropoliten alt merkezler ile büyümelerinin destekleneceği orta büyüklükteki merkezler bölgeler arası dengeli gelişmenin sağlanmasında önemli çözüm kümeleri olmuştur.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (DPT, 1995) belirtildiği üzere aşırı kentleşme metropollerde başta “açık işsizlik, arazi spekülasyonu ve yanlış yapılanma, enerji ve su yetersizliği, çevre kirliliği ve kent içi ulaştırma güçlükleri” (s. 171) olmak üzere çeşitli problemler doğurmaktadır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da bahsedilen problemlere yönelik vurgu devam etmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (DPT, 2000) bu sorunların çözümünde, metropollere olan göçün ülkenin başka bölgelerine yönlendirilmesi ve metropol ölçeğinde çok merkezli bir kentsel yapının gelişmesine yönelik politikalar ön plana çıkmıştır.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (Kalkınma Bakanlığı, 2013a) ise nüfusun metropollerde yoğunlaşmış olması ve bölgeler arası eşitsizlik sorunu birlikte ele alınmış, bu sorunun çözümünde az gelişmiş ya da orta gelişmişlik düzeyine sahip tüm bölgelerin ‘birlikte ele alınması’ gerektiği ifade edilmiştir. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde (2014-2018) hazırlanan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (Kalkınma Bakanlığı, 2014) ile metropoller dışında yaratılacak çekim merkezleri ile kentsel sistemin daha dengeli gelişmesi amaçlanmıştır.

Yukarıda kısaca incelenen plan ya da programlarda belirtilmiş amaç ve politikaların hepsi ‘bölgeler arası dengesiz gelişme’ olarak ifade edilen ortak bir soruna işaret etmektedir. Metropol alanlardaki ‘aşırı yığılma’ ya da yer yer ifade edildiği üzere ‘aşırı kentleşme’ olguları belirtilen sorunun ortaya çıkmasında etkili faktörler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Türkiye uzun yıllardır bölgeler arası dengesiz gelişmeden kaynaklanan bölgeler arası eşitsizlikler sorunu ile mücadele etmektedir. Bölgeler arası dengesiz gelişmeden kaynaklanan bölgeler arası eşitsizlikler sorununun tüm strateji belgelerinde ele alınmasına rağmen sorunun çözümüne yönelik önemli bir yol katedilemesinin sebebi, bölgesel dengesizlikler sorununun kapitalist sistemin kaçınılmaz bir sonucu olmasından kaynaklanmaktadır.

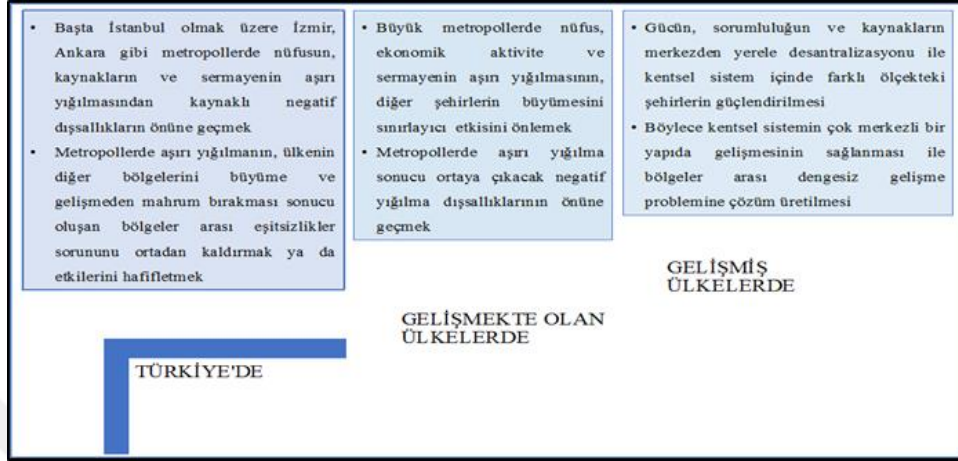
Metropollerde aşırı yığılma ve bölgeler arası eşitsizlikler sorunları başta Latin Amerika ve Karayip ülkeleri olmak üzere Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ortak bir sorunu haline gelmiştir. World Bank (2006) tarafından ifade edildiği gelişmekte olan Latin Amerika ülkelerinden Brezilya bu problemlerin çözümünde kentsel sistem içinde metropoller dışındaki diğer şehirlerin rolüne odaklanmıştır.

Gelişmiş ülkeler literatüründe ise, ülke bütününde çok merkezli kentsel gelişme ile bölgeler arası dengeli büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında ikinci kademe şehirlerin önemi üzerine genişçe bir alan ayrılmıştır (Şekil 5.1). İkinci kademe şehirlerin ulusal ekonomik ve demografik büyüme ile; sosyal, fiziksel ve kurumsal yapının gelişmesinde yaptıkları katkı ve bu anlamda göstermiş oldukları performansın önemi pekçok araştırmacı tarafından çeşitli kapsamlarda ifade edilmiştir.

Uluslararası literatürde (gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler) uzun yıllardır oldukça fazla sayıda araştırmaya konu olan ikinci kademe şehirler, ulusal literatürde ise çok sınırlı bir inceleme alanı bulmuştur. Türkiye'nin şehirleri arasında 'ikinci kademe şehir' ayrımı yapan 1 çalışma ile Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri olarak ifade edilen illerin büyüme ve gelişme dinamiklerinin incelendiği bir Avrupa Birliği ortak projesi dışında henüz başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. İkinci kademe şehir konsepti ile bu konsept altında tanımlanan şehirlerin önemi Türkiye için oldukça yeni bir araştırma konusudur. Ancak bundan sonra yapılacak çalışmalarda bölgeler arası dengeli büyümenin sağlanması ya da bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi ile ulusal büyümeye yaptıkları önemli katkılar anlamında özellikle gelişmiş ülkeler literatüründe oldukça geniş bir araştırma alanı bulan ikinci kademe şehirler, Türkiye kapsamında yukarıda belirtilen problemlerin çözümü konusunda da ele alınmalıdır. Yapılan çalışmalarda ve üretilen politikalarda bu anlamda bir eksiklik söz konusudur.

Sonuç olarak bu tez kapsamında belirlenen araştırma probleminin çıkış noktası 'ekonomik aktivite, nüfus ve kaynakların az sayıda birkaç metropolde aşırı yığılmasının, bu kentlerde meydana getirdiği negatif dışsallıklar ve diğer kentler üzerindeki büyümeyi sınırlayıcı etkisi nedeniyle ülke bütününde dengesiz büyümeden kaynaklı yıllardır süregelen bölgeler arası eşitsizlikler'dir (Şekil 5.3). Tez kapsamında belirlenen araştırma problemi ise, 'dengesiz büyüme'den kaynaklı bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi ya da hafifletilmesi konusunda ikinci kademe şehirlerin öneminin/rolünün gelişmiş ülkeler literatüründe çokça vurgulanmasına ve

bu şehirlerin güçlendirilmeleri adına politikalar geliştirilmesine rağmen; gelişmekte olan ülkelerden Türkiye’de kentsel sistemi üzerine yapılan sınıflamalar, literatürde yer alan çalışmalar ile plan ve programlar kapsamında üretilen politikalar arasında ikinci kademe şehirlerin öneminin henüz keşfedilmemiş olmasına odaklanmaktadır.



Şekil 5.3 : Farklı literatürlerde ikinci kademe şehirler üzerine yapılmış çalışmalarda araştırma probleminin kapsamı (ESPON, 2012; ESPON, 2016; Hutchinson, 2011; Parkinson ve diğ., 2012; Vieira ve diğ., 2017; World Bank, 2006).

5.2 Araştırma Soruları ve Hipotezler

Tez kapsamında belirlenen araştırma probleminin çözümünde ülke kentsel sistemi içinde diğer şehirlerin, özellikle ikinci kademe şehirlerin yapacağı katkı ön plana çıkmaktadır. Tezin giriş kısmında bahsedilen üçüncü amacına uygun şekilde, bu tez kapsamında belirlenen araştırma probleminin çözümüne yönelik sorulan ilk araştırma sorusu şu şekildedir;

- Türkiye’nin 2010 ile 2017 yılları arasında ekonomik ve demografik büyüme ile sosyal, fiziksel ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performansa göre potansiyel ikinci kademe şehirleri hangileridir?

İkinci kademe şehirlerin tespit edilmesine yönelik belirlenmiş ilk araştırma sorusundan sonra, ikinci araştırma sorusu Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin çeşitli kategorilerde gösterdikleri performansa odaklanmıştır. Tez kapsamında sorulmuş ikinci araştırma sorusu ise şu şekildedir;

- Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirleri, Küresel Finansal Kriz dönemi (2007-2009) ve kriz sonrası dönemde (2010-2017) ulusal demografik ve

ekonomik büyüme ile sosyal, kurumsal ve fiziksel yapının gelişmesinde birinci kademe şehirlere göre başarılı bir performans sergilemiş midir?

Yukarıda belirtilen araştırma sorularına yönelik iki temel hipotez kurgulanmıştır. Hipotezlerden ilki Türkiye'nin ikinci kademe şehirlerinin neler olduğuna yönelik literatürde şu ana kadar oluşmuş eğilimi test etmek üzerinedir. Kurulan ilk hipotez şu şekildedir;

- Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri sanayi sektöründe gerçekleştirilen üretim ile öne çıkan; sahip oldukları potansiyelleri geliştirip büyüyen ve literatürde 'Anadolu Kaplanları' olarak tanımlanan şehirler ile geleneksel sanayi merkezlerinde meydana gelen desantralizasyon süreci sonucunda gelişen 'metropoliten alt merkezler' olmak üzere gelişme desenlerine göre iki farklı grupta yer alan şehirleri işaret etmektedir.

Kurulan ikinci hipotez ise uluslararası yazında 'ikinci kademe şehirlerin ulusal ekonomik ve demografik büyüme ile sosyal, fiziksel ve kurumsal yapının gelişmesinde önemli katkıları olduğu' şeklinde belirtilen durumun Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri içinde geçerli olup olmadığını test etmek üzerinedir. Bu amaçla kurulan ikinci hipotez şu şekildedir;

- Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri Küresel Finansal Kriz dönemi (2007-2009) ve kriz sonrası dönemde (2010-2017) ulusal ekonomik ve demografik büyüme ile sosyal, fiziksel ve kurumsal yapının gelişmesinde birinci kademe şehirlere göre başarılı bir performans göstermişlerdir.

Araştırma sorularının cevaplanmasına yönelik kurulan hipotezler yöntem kısmında detaylı olarak açıklanacak olan 'kümeleme analizi' ile test edilecektir.

5.3 Yöntem

Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin, ülke kentsel sistemindeki diğer şehirlere göre belirli bir periyotta gösterdikleri performans üzerinden tespit edildiği ve performanslarının incelendiği bu kısımda analiz yöntemi olarak 'kümeleme analizi'nden yararlanılmıştır. Kümeleme analizi en yalın haliyle "veri setleri içindeki kümelerin keşfedilmesi (Everitt ve diğ, 2011, s. 3)" olarak tanımlanmaktadır. Karmaşık veri setlerinin çözümlenmesini kolaylaştıran 'çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden' (Çokluk ve diğ, 2012) biri olan kümeleme analizi bir örnekleme

oluşturan birimlerin, benzerlerin bir arada olacağı şekilde farklı gruplara ayrıştırılması işlemidir (Cornish, 2007). Burada ifade edilen benzerlikten kasıt, örneklem birimlerinin değişkenler/göstergeler üzerinde sahip oldukları değerlere göre aynı küme merkezine yakınlık göstermesidir.

Kümeleme analizi birimleri kümelere ayrıştırma işlemini örnekleme oluşturulan birimlerin, ölçüme katılan tüm değişkenler üzerindeki değerlerini hesaplayarak (Yaz, 2014) gerçekleştirir. Ölçüm sonucunda örneklem birimleri/nesneler, 'küme merkezine' en yakın oldukları kümeye atanırlar. Kümeleme analizinde birimler, verilerin doğal özelliklerinin temsil edildiği anlamlı; verilerin özetlendiği yararlı ya da her ikisinin de sağlandığı gruplara ayrılırlar (Tan ve diğ., 2005). Kümeleme analizi ile büyük veri setleri daha iyi ve daha etkili bir şekilde anlaşılır hale gelmektedir.

Kümeleme analizinin esas amacı birim ya da nesnelere sahip oldukları özellikleri dikkate alarak gruplara ayırmaktır. Analizin bir diğer amacı, birimleri gruplamak için çeşitli kurallar oluşturmaktır (Everitt ve diğ., 2011). Bu kurallar kümeleme analizi kapsamında tanımlanan yöntemlere göre birbirinden farklılaşmaktadır.

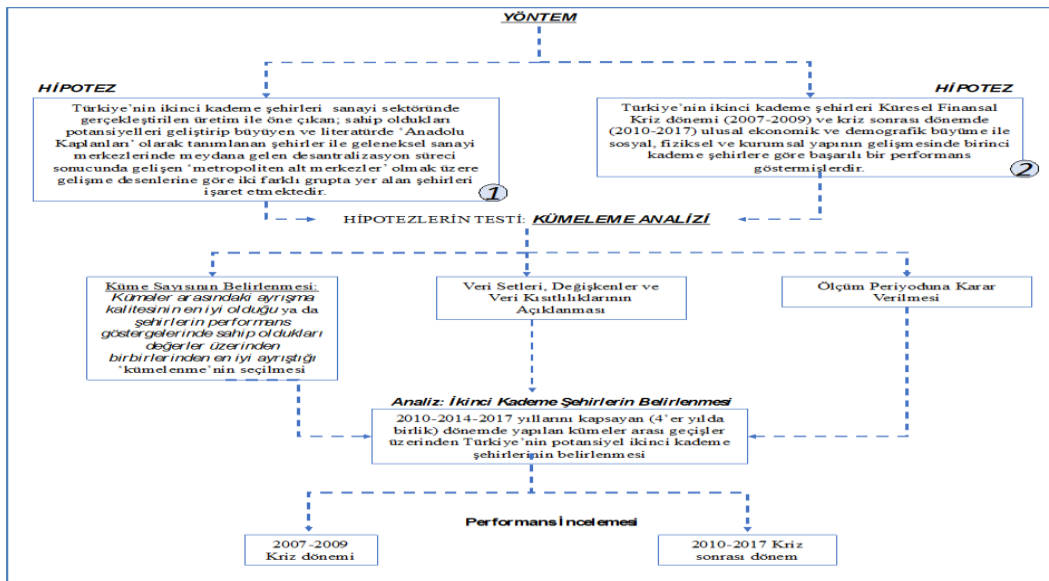
Kümeleme analizi birbirini takip eden aşamalardan oluşmaktadır. Analizin aşamaları veri girişi ile veri matrisinin oluşturulması, kümeleme yönteminin seçilip uygulanması ve sonuçların geçerliliğinin tartışılması (Tatlıdil, 1992) olarak özetlenebilir. Burada söz konusu kümeleme analizi yöntemleri literatürde farklı araştırmacılar tarafından, farklı kapsamlarda ifade edilmiştir. Örneğin; Milligan ve Cooper (1986) analizde kullanılan yöntemleri aşamalı kümeleme, aşamalı olmayan kümeleme, yığılma kümeleme ve boyutsal gösterim olmak üzere 4 kategoride sınıflandırırken; Anderberg (1973) bahsedilen kategorileri 'aşamalı ve aşamalı olmayan kümeleme yöntemleri' olmak üzere ikiye indirgemıştır.

Bu tez kapsamında yapılacak çalışmada, kategorik ve sürekli değişkenleri ele alıp, büyük ve heterojen veri setlerinin analiz edilmesinde kullanılan kümeleme yöntemlerinden 'iki aşamalı kümeleme analizi'nin (IBM Knowledge Services, 2018)' kullanılmasına karar verilmiştir. Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda kümeleme analizi ile, analizin örneklemini oluşturan Türkiye'nin 81 ilinin ölçüm yıllarında birbirlerine göre gösterdikleri performansın 'yakınlığı' üzerinden kümelere ayrılmaları beklenmektedir. İllerin kümelere atanmasında 'benzerlik ve yakınlık ölçütlerini' esas alan 'Manhattan yöntemi' (Yılmaz ve Patır, 2011) kullanılmıştır.

İllerin yıllara bağlı olarak kümeler arasında yaptıkları geçişler (performans değişimi) üzerinden Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri tespit edilecektir. Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin tespitinde 2008 Küresel Finansal Kriz sonrası, ekonominin görece daha refah ve dengede olduğu 2010 yılı ile 2014 ve 2017 yıllarını kapsayan 4'er yılda birlik dönemde gerçekleştirilen performans değişimi esas alınmıştır (Şekil 5.4).

Analizde illerin kümeler arasında yaptıkları geçişlerin diğer bir ifadeyle kümelerde gözlenen değişimlerin yorumlanabilmesi için bir baz yılının seçilmesi gerekmektedir. Kümeleme analizi için belirlenen periyodun (2007-2017) başlangıç yılı 2007 yılı olmasına rağmen, 2010 yılı analizin baz yılı olarak seçilmiştir. Bunun sebebi kümeleme analizi gibi istatistikî yöntemlerde kriz yıllarında (2007, 2008, 2009) örnekleme oluşturan birimlerin gösterge değerlerinde yaşanacak ani iniş-çıkışlar sebebiyle ortaya çıkabilecek yanıltıcı sonuçlardan kaçınılmak istenmesidir. Ayrıca 2010 yılı Türkiye ekonomisinin görece daha refah ve dengede olduğu bir yıl olması nedeniyle yapılacak analiz için baz yılı olarak seçilmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin belirlenmesinde kriz sonrası dönemde (2010-2014-2017) şehirler tarafından gerçekleştirilen 'kümeler arasındaki geçişler' esas alınacaktır.

Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri tespit edildikten sonra, hem kriz döneminde hem de kriz sonrası dönemde gösterdikleri performans detaylı olarak incelenecektir (Şekil 5.4).



Şekil 5.4 : Çalışma yöntemi.

5.3.1 Veri setleri ve değişkenlerin açıklanması

Tez kapsamında gerçekleştirilen kümeleme analizinde kullanılan değişkenleri analizin yapılma amacına uygun bir şekilde ‘performans göstergeleri’ olarak adlandırmak mümkündür. Göstergeler ve dahil oldukları gösterge grupları uluslararası literatürde (öz. gelişmiş ülkeler literatürü olmak üzere) benzer amaçlarla yapılmış çalışmalar incelenerek belirlenmiştir. Sonuç olarak bu tez kapsamında gerçekleştirilecek kümeleme analizinde kullanılacak göstergeleri demografik ve ekonomik büyümede gösterilen performans göstergeleri ile sosyal, fiziksel ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergeleri olmak üzere 5 temel grupta sınıflandırmak mümkündür (Çizelge 5.1).

Demografik büyümede gösterilen performansı ifade eden göstergeler nüfus ve göç olmak üzere iki alt gruba ayrılmıştır (Çizelge 5.1). Bu grupta nüfusun artış ya da azalışına bağlı değişimler nüfus büyüklüğü ve nüfus artış hızı üzerinden incelenecektir (Çizelge 5.1). Göç eğilimlerinin (alınan/verilen) incelenmesinde ise net göç hızı verilerinden yararlanılacaktır (Çizelge 5.1).

Ekonomik büyümede gösterilen performans göstergeleri ise makroekonomik göstergeler ve inovasyon göstergeleri olmak üzere 2 gruba ayrılmıştır (Çizelge 5.1). Ekonomik büyümeyi ifade eden makroekonomik göstergeler GSYİH, kişi başına GSYİH, istihdam ve sektörel GSYİH (hizmet ve sanayi GSYİH olmak üzere) göstergelerini kapsamaktadır (Çizelge 5.1). Hizmet ve sanayi sektörü GSYİH göstergelerinin ölçüme ayrı ayrı dahil edilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Sanayi sektörü GSYİH göstergesinin ayrı incelenmesinin sebebi, tezin analiz kısmında kurgulanan 1. hipotezde ‘Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin sanayi sektöründe gerçekleştirilen üretim ile öne çıktıkları’ şeklinde ileri sürülen ve ulusal literatür tarafından desteklenen varsayımı test etmektir. Hizmet sektörü GSYİH göstergesinin ayrı bir şekilde ele alınmasının sebebi ise, uluslararası literatürde ‘ikinci kademe şehirlerin sanayi sektöründen başka ileri düzey hizmet sektörlerinde gösterdiği uzmanlaşma ile birinci kademe şehirler karşısında rekabet avantajı kazandığı’ şeklinde belirtilen durumun Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirleri için geçerli olup olmadığını incelemektir.

Son olarak ekonomik büyümede gösterilen performans göstergelerinden inovasyon göstergeleri kişi başına düşen patent tescilleri ve kişi başına düşen toplam marka,

faydalı model ve tasarım tescilleri göstergelerini kapsamaktadır (Çizelge 5.1). Bahsedilen göstergeler ile bir yandan, literatürde ‘bir kısım araştırmacı tarafından Anadolu Kaplanları, diğer bir kısım araştırmacı tarafından ise yeni sanayi odakları olarak tanımlanan şehirlerin, inovasyon kapasitelerini attırmaları ve ar-ge faaliyetlerine ağırlık vermeleri sayesinde diğer şehirlerden farklılaştıkları’ yönünde belirtilen durum incelenmiş olacaktır.

Çizelge 5.1 : Tez kapsamında yapılan kümeleme analizinde yararlanılan alt göstergeler.

GÖSTERGE GRUBU	ALT GÖSTERGE GRUBU	GÖSTERGE	KULLANIM ŞEKLİ	
DEMOGRA- FİK BÜYÜME	Nüfus	Nüfus büyüklüğü (%)	Ülke toplam nüfusu içindeki payı	2007-2017
		Nüfus artış hızı (%)	Nüfus artış hızı	2007-2017
		Nüfus yoğunluğu (%)	Ülke nüfus yoğunluğu değerine göre yüzdesi (değişimi izlemek adına)	2007-2017
	Göç	Genç nüfus oranı (%)	Toplam nüfus içinde genç nüfusun payı	2007-2017
		Net göç hızı (%)	Net göç hızı	2010-2017
EKONOMİK BÜYÜME	Makro- ekonomik Gösterge- ler	GSYİH (%)	Ülke toplam GSYİH içindeki payı	2007-2014
		Sanayi sektörü GSYİH (%)	Ülke toplam sanayi sektörü GSYİH içindeki payı	2007-2014
		Hizmet sektörü GSYİH (%)	Ülke toplam hizmet sektörü GSYİH içindeki payı	2007-2014
	Ekonomik büyüme	Kişi başına GSYİH (%)	Ülke kişi başına GSYİH değerine göre yüzdesi (değişimi izlemek adına)	2007-2014
		İstihdam (%)	Her ilin kendi nüfusuna oranlı (yaşayan kişi başına)	2007-2017
		Patent tescilleri (%)	Patent tescillerinin il nüfusuna oranı (kişi başına)	2007-2017
		İnovasyon	Marka, faydalı model ve tasarım tescil toplamı (%)	Marka, faydalı model ve tasarım tescil toplamının il nüfusuna oranı (kişi başına)
Yükseköğretimde öğrenci başına akademisyen sayısı (%)	İlde yükseköğretimde eğitim gören öğrenci başına düşen aynı düzeydeki birimlerde çalışan akademisyen sayısı		2007-2017	
SOSYAL YAPININ GELİŞMESİ	Eğitim düzeyi	Yükseköğretimde ve üzeri mezunların nüfusa oranı (%)	Yükseköğretimde ve üzeri mezunların il nüfusuna oranı	2009-2017
	Beşeri Sermayeyi Çekme Başarısı	Alınan göçün eğitim durumu (%)	İlin aldığı göç içinde yükseköğretimde ve üzeri düzeyde eğitim görenlerin oranı	2009-2017
FİZİKSEL YAPININ GELİŞMESİ	Bağlantısallık / Erişilebilirlik	Havayolu toplam yolcu sayısı (%)	İl toplam yolcu sayısının ülke toplam yolcu sayısına oranı	2007-2017
		Havayollarında dış hat yolcu sayısı (%)	İl dış hat yolcu sayısının ülke toplam dış hat yolcu sayısına oranı	2007-2017
KURUMSAL YAPININ GELİŞMESİ	Maddi olanaklar: Bütçe	Toplam tahsilat (%)	Ülke toplam tahsilat içindeki payı	2007-2017
		Toplam harcamalar (%)	Ülke toplam gider içindeki payı	2007-2017
	Destek ve yatırım ortamı	Kamu yatırımları (%)	Ülke toplam kamu yatırımları içindeki payı	2007-2017
		Yabancı sermaye (%)	Ülke toplamı içindeki payı	2010-2017

Sosyal yapının gelişmesinde gösterilen performans, genel olarak eğitim düzeyini ifade eden göstergeler ve şehirlerin beşeri sermayeyi çekmede gösterdikleri başarı üzerinden incelenecektir (Çizelge 5.1). Eğitim düzeyini ifade eden göstergeler, yükseköğretimde öğrenci başına düşen akademisyen sayısı ile yüksekokul ve üzeri mezunların nüfusa oranı olarak ifade edilen göstergeleri kapsamaktadır. Şehirlerin beşeri sermayeyi çekmede gösterdikleri performans ise, alınan göç içinde yüksekokul ve üzeri düzeyde eğitim görenlerin oranı şeklinde belirtilen gösterge üzerinden incelenecektir.

Fiziksel yapının gelişmesinde gösterilen performans, havayolu ile erişilebilirlik (bağlantısallık) dinamikleri üzerinden açıklanacaktır. Bu kapsamda yararlanılacak göstergeler aynı zamanda uluslararası literatürde, şehirlerin ekonomik büyümelerindeki anahtar faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performans 2 farklı grupta ifade edilen göstergeler üzerinden incelenecektir. Ülke toplam tahsilatından alınan pay ile ülke toplam harcamaları içindeki pay olarak ifade edilen göstergeler şehirlerin maddi olanaklarının (bütçe) zaman içinde nasıl değiştiğini gösterecektir (Çizelge 5.1). Kamu yatırımları ve yabancı sermayeden alınan pay olarak ifade edilen göstergeler ise, destek ve yatırım ortamındaki gelişimin incelenmesine olanak sağlayacaktır (Çizelge 5.1). Kamu yatırımları ve yabancı sermayeden alınan payı ifade eden göstergeler aynı zamanda, şehirlerin kamu ve özel sektör yatırımları için ne derece çekici yerler olduklarını gösterecektir.

Çizelge 5.1’de demografik büyümede gösterilen performans göstergeleri kapsamında incelenen ve nüfusun bir yerdeki konsantrasyonunu ifade eden ‘nüfus yoğunluğu’ göstergesi yığılmanın derecesini anlamak üzere; beşeri sermayenin yoğunluğu ile seviyesini ifade eden istihdam oranı ve yüksekokul ve üzeri düzeyde okullardan mezun olan kişi sayısı ile fiziksel sermayenin bir yerde yoğunlaşmasını ifade eden kamu yatırımları ve yabancı sermaye miktarı göstergeleriyle birlikte incelenecektir. Bunun dışında demografik büyümede gösterilen performans kapsamında ele alınan göstergelerden ‘genç nüfus oranı’ nüfusun dinamizmini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Şehirlerin sosyal yapının gelişmesinde gösterdikleri performans kapsamında, ikinci kademe şehirlerin yaşamak için de çekici yerler oldukları fikri nedeniyle tez

kapsamında gerçekleştirilecek kümeleme analizinde yaşam kalitesi ve konut maliyetleri gibi göstergeler kullanılmak istenmiştir. Ancak yaşam kalitesine dair verilere yalnızca 2015 yılında ulaşılabiliyor olması (farklı alt gösterge kapsamlarında hesaplanmakla birlikte) ve konut maliyetlerini gösteren ‘konut fiyat endeksi’ verilerinin ise 2010-2018 yılları arasında İBBS 2 düzeyinde olması nedeniyle bahsedilen göstergeler ölçüme dahil edilememiştir.

5.3.2 Ölçüm periyodu ve dönemlerinin belirlenmesi

Tez kapsamında gerçekleştirilecek kümeleme analizinin, 2007 ve 2017 yılları ile aralarındaki yılları kapsayan ‘2007-2017 periyodunda’ gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Periyodun 2007 yılı ile başlamasının bir sebebi, daha önceki yıllarda tüm göstergelere ait verilere ortak bir şekilde ulaşılamıyor olmasıdır. Bir başka deyişle sebep, ölçüme konu olan diğer göstergelerde 2007’den önceki yıllarda yaşanan veri kısıtlılıklarıdır. Bununla birlikte 2007-2017 periyodu, şehirlerin hem kriz döneminde (2007-2009) hem de kriz sonrası dönemde (2010-2017) gösterdikleri performansın incelenmesine olanak sağlayacaktır. Böylece gelişmiş ülkeler literatüründe yer alan çalışmalarda çokça gerçekleştirildiği üzere Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin hem kriz döneminde hem de kriz sonrası dönemde, birinci kademe şehirlere göre gösterdikleri performans incelenecektir.

5.3.3 Küme sayısının belirlenmesi

Kümeleme analizi kapsamında belirtilmesi gereken bir diğer konu küme sayısının belirlenmesidir. Küçük örneklemlilerde kümeleme analizlerinde küme sayısının belirlenmesinde genel olarak aşağıda denklem 5.1’de belirtilen formülün (Çakmak ve diğ., 2015) kullanıldığı belirtilmektedir;

$$K = \sqrt{\frac{n}{2}} \quad (5.1)$$

Ancak Tatlıdil (1992) bu yöntemin, örneklemin büyük olduğu kümeleme analizlerinde küme sayısının belirlenmesinde doğru sonuçlar vermeyeceğini savunmaktadır. Büyük örneklemlilerde kümeleme analizlerinde, küme sayısının belirlenmesi için farklı araştırmacılar tarafından çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Literatürde yer alan çalışmaların bir kısmında araştırmacılar, küme sayısının belirlenmesinde Marriot (1971) tarafından geliştirilen ‘grup içi kareler toplamı matrisi’ kullanırken; bir diğer kısmı Calinski ve Harabasz (1974) tarafından

geliştirilen ‘gruplararası kareler toplamı matrisinin grup içi kareler toplamı matrisine oranı’ndan yararlanmıştır. Bahsedilen yöntemlere ek olarak Yaz (2014) küme sayısının konu hakkında sahip olunan bilgi düzeyine göre araştırmacı tarafından belirlenmesinin, kullanılacak en iyi yöntemlerden biri olduğunu ifade etmiştir.

Bu tez kapsamında gerçekleştirilecek kümeleme analizi için küme sayısının belirlenmesinde ‘kümeler arasındaki ayrışmanın kalitesi’ dikkate alınmıştır. ‘Kümeler arasındaki ayrışmanın kalitesi’ ile, şehirlerin performans göstergelerinde sahip oldukları değerlere göre birbirlerinden ne derece iyi ayrıştıkları ifade edilmektedir. Kümeler arasındaki ayrışmanın kalitesine dair bilgi, kümeleme analizi ile farklı sayılardaki kümelenmelerde baz yılında yapılan ölçüm ile elde edilmektedir. Bu nedenle 3’lü kümeden 10’lu kümeye kadar ve bu kümelenmeler de dahil olmak üzere tüm kümelenmelerde 2010 baz yılında analiz gerçekleştirilmiştir.

3’lü, 4’lü ve 5’li kümelenmelerde yapılan ölçümlerde, kümelerde çok fazla yığılma olduğu ve illerin performans göstergelerinde sahip oldukları değerler üzerinden birbirlerinden iyi bir şekilde ayrışmadıkları gözlenmiştir. Dolayısıyla 3’lü, 4’lü ve 5’li kümelenmelerde kümeler arasındaki ayrışmanın kalitesi düşmektedir. 6’lı ve 7’li kümelenmelerde performans bakımından ilk sıralarda yer alan kümeler, 8’li ve 9’lu kümelenmelerde benzer şekilde ayrışmakta; ancak performans bakımından sıralamada geride yer alan kümeler birbirlerinden iyi bir şekilde ayrışmamaktadır. 8’li, 9’lu ve 10’lu kümelenmelerde ise kümeler arasındaki ayrışmanın kalitesi artmakla birlikte; kümeler arasındaki ayrışma kalitesinin en yüksek olduğu kümelenme 8’li kümelenme olmaktadır. 10’lu kümelenmenin 8’li ve 9’lu kümelenmelerden farklı yanlarından biri 8’li ve 9’lu kümelenmelerde benzer şekilde farklılaşan 6. kümeyi (performans bakımından 3. sırada gelen) kendi içinde 2010 yılındaki (baz yılı) performanslarına göre ayrıştırmasıdır. Ancak hem kümeler arasındaki ayrışmanın kalitesinin diğer kümelenmelerden daha yüksek olması hem de küme sayısının yeterli olması ve daha fazla sayıda ayrışmaya gerek olmamasından dolayı, bu tez kapsamında yapılacak kümeleme analizi için **küme sayısı ‘8’** olarak kararlaştırılmıştır (Çizelge 5.2).

Çizelge 5.2 : 8’li kümelenmede illerin kümelere dağılımı.

Küme 8	Küme 7	Küme 6	Küme 5	Küme 4	Küme 3	Küme 2	Küme 1
İstanbul	Ankara	Bilecik	Antalya	Afyonkarahisar	Adana	Bingöl	Adıyaman
	İzmir	Bursa	Eskişehir	Bartın	Amasya	Diyarbakır	Ağrı
		Gaziantep	Muğla	Batman	Artvin	Elazığ	Aksaray
		Kayseri	Zonguldak	Çankırı	Aydın	Erzurum	Ardahan
		Kocaeli		Çorum	Balıkesir	Hakkari	Bayburt
		Manisa		Giresun	Bolu	Malatya	Bitlis
		Tekirdağ		Gümüşhane	Burdur	Samsun	Iğdır
				Kastamonu	Çanakkale	Şanlıurfa	Kars
				Kırıkkale	Denizli	Şırnak	Kilis
				Kırşehir	Düzce	Van	Mardin
				Nevşehir	Edirne		Muş
				Niğde	Erzincan		Siirt
				Ordu	Hatay		
				Osmaniye	Isparta		
				Sinop	Kahramanmaraş		
				Sivas	Karabük		
				Tokat	Karaman		
				Trabzon	Kırklareli		
				Yozgat	Konya		
					Kütahya		
					Mersin		
					Rize		
					Sakarya		
					Tunceli		
					Uşak		
					Yalova		

5.4 Ölçüm Sonuçları

2007-2017 periyodunda gerçekleştirilen kümeleme analizi sonuçlarının açıklanacağı bu kısımda, ilk olarak kümelerin ölçümün baz yılında (2010) gösterdikleri performans incelenecektir. Baz yılındaki performansların incelenmesinin sebebi, kümelerin baz yılından önceki ve sonraki yıllarda gösterdikleri performansın bu yılda gösterilen performanslar üzerinden yorumlanacak olmasıdır. Ayrıca ölçüm boyunca baz yıldaki küme performansları sabit kalmakta; yalnızca iller kümeler arasında geçiş yapmaktadır.

Baz yılda (2010) gösterilen performans incelendikten sonra Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri, 'seçilen yıllarda/belirlenen bir dönemde' kümeler arasında yaptıkları geçişler üzerinden tespit edilecektir. İkinci kademe şehirler belirlendikten sonra kriz dönemlerinde ve kriz sonrası dönemlerde gösterdikleri performans incelenecektir.

5.4.1 Ölçümün baz yılında (2010) gösterilen performansların açıklanması

Ölçümün baz yılında kümelerin performans sıralaması en iyiden en kötüye doğru 8, 7, 6, 5, 3, 2, 4 ve 1 şeklindedir. En iyi performansın gözlendiği 8. kümede İstanbul tek başına yer almaktadır (Çizelge 5.3). Çizelge 5.4 incelendiğinde 8. küme, demografik ve ekonomik büyüme ile fiziksel ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performanslarda ilk sıradadır ve diğer kümelerden net bir şekilde ayrılmaktadır. Ayrıca 8. kümedeki İstanbul'un performans kategorilerindeki gösterge değerleri diğer şehirlere oldukça baskındır (Çizelge 5.4). İstanbul bu periyotta özellikle demografik büyümede gösterilen performans göstergelerinden nüfus büyüklüğü, nüfus yoğunluğu, genç nüfus oranı; ekonomik büyümede gösterilen performans göstergelerinden GSYİH, kişi başına GSYİH; kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergelerinin kamu yatırımlarından alınan pay, yabancı sermaye oranı ve ülke toplam tahsilatından alınan pay ile fiziksel yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergelerinden dış hat yolcu sayısı (%) ve toplam yolcu sayısı (%) göstergelerinde sahip olduğu değerlere göre diğer şehirlere baskınlık göstermektedir. Bu anlamda İstanbul ülkenin başat şehridir.

Çizelge 5.3 : Kümeler ve kapsadıkları iller.

Küme 8	Küme 7	Küme 6	Küme 5	Küme 4	Küme 3	Küme 2	Küme 1
İstanbul	Ankara	Bilecik	Antalya	Afyonkarahisar	Adana	Bingöl	Adıyaman
	İzmir	Bursa	Eskişehir	Bartın	Amasya	Diyarbakır	Ağrı
		Gaziantep	Muğla	Batman	Artvin	Elazığ	Aksaray
		Kayseri	Zonguldak	Çankırı	Aydın	Erzurum	Ardahan
		Kocaeli		Çorum	Balıkesir	Hakkari	Bayburt
		Manisa		Giresun	Bolu	Malatya	Bitlis
		Tekirdağ		Gümüşhane	Burdur	Samsun	Iğdır
				Kastamonu	Çanakkale	Şanlıurfa	Kars
				Kırıkkale	Denizli	Şırnak	Kilis
				Kırşehir	Düzce	Van	Mardin
				Nevşehir	Edirne		Muş
				Niğde	Erzincan		Siirt
				Ordu	Hatay		
				Osmaniye	Isparta		
				Sinop	Kahramanmaraş		
				Sivas	Karabük		
				Tokat	Karaman		
				Trabzon	Kırklareli		
				Yozgat	Konya		
					Kütahya		
					Mersin		
					Rize		
					Sakarya		
					Tunceli		
					Uşak		
					Yalova		

İstanbul 2010 yılında diğer kümeler ile kıyaslandığında, sadece sosyal yapının gelişmesinde gösterilen performansta bir baskınlık göstermemektedir. Bu kategoride yüksekokul ve üzeri mezunların nüfusa oranı ile alınan göçün eğitim düzeyinde (yüksekokul ve üzeri) 7. küme, 8. kümeye göre daha iyi bir performans göstermiştir (Çizelge 5.4).

Performans göstergeleri içinde İstanbul'un bariz bir baskınlık göstermediği ve diğer kümelerdeki şehirlerin bu anlamda İstanbul'a yakınsadığı göstergeler demografik büyümede gösterilen performans göstergelerinden net göç hızı; ekonomik büyümede gösterilen performans kapsamında inovasyon alt grubunda yer alan ve ekonomik büyümenin anahtar faktörleri olan kişi başına patent tescilleri oranı ile kişi başına marka, faydalı model ve tasarım tescilleri toplamı oranı ve ekonomik büyümenin makroekonomik göstergelerinden istihdam oranıdır.

Performans bakımından diğer kümeler tarafından İstanbul'dan daha iyi performansın gözlendiği göstergeler ise demografik büyüme göstergelerinden nüfus artış hızı; ekonomik büyümenin makroekonomik göstergelerinden sanayi sektörü GSYİH; kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergelerinden ülke toplam harcamalar içindeki pay ile sosyal yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergelerinden yüksekokul ve üzeri mezunların oranı ve alınan göçün eğitim düzeyi (yüksekokul ve üzeri)'dir. Ülke içinde en yüksek nüfus artış hızına sahip iller 6. kümedeki Bilecik, Bursa, Gaziantep, Kayseri, Kocaeli, Manisa ve Tekirdağ'dır. Sanayi sektöründe elde edilen gelirin en yüksek olduğu küme de 6. kümedir. Diğer yıllarda gösterilen performanslar ile karşılaştırılarak sanayi sektörünün birinci hipotez kapsamında önemli olan 6. kümedeki şehirlerin gelişmesindeki etkisi daha sonra yorumlanacaktır. Aynı göstergede 6. kümeden sonra gelen Ankara ve İzmir metropollerinin yer aldığı 7. kümenin gösterge değeri de 8. kümeden (İstanbul) fazladır. Kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergelerinden ülke toplam harcamalardan alınan payda 7. küme, 8. kümeden daha iyi performans göstermiştir. Ayrıca sosyal yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergelerinden alınan göçün eğitim düzeyi (yüksekokul ve üzeri) ile yüksekokul ve üzeri mezun olanların oranında 7. küme yine 8. kümeden daha iyi bir performans göstermiştir. Bu anlamda Ankara ve İzmir 2010 yılında İstanbul'a göre beşeri sermaye için daha çekici olan ve beşeri sermayenin daha fazla yoğunlaştığı illerdir.

Çizelge 5.4 : Ölçümün baz yılındaki (2010) küme profilleri.

GÖSTERGE GRUBU	GÖSTERGE	Küme 1	Küme 2	Küme 3	Küme 4	Küme 5	Küme 6	Küme 7	Küme 8	Total
DEMOGRAFİK YAPI	nüfus büyüklüğü (%)	,4613	1,1502	,9110	,5740	1,4175	1,8416	5,9144	17,9804	1,2346
	nüfus artış hızı (%)	-,0967	,3195	1,1399	-,4066	1,5154	3,7203	2,3136	2,6025	,7813
	Nüfus yoğunluğu (%) (ülke değerine göre)	54,5502	69,5704	86,4024	66,4251	104,8813	192,0710	273,1603	2663,1610	121,3870
	genç nüfus oranı (%)	,5444	1,3189	,9010	,5723	1,2642	1,8183	5,6460	16,9023	1,2346
	net göç hızı (%)	-2,8407	-8,0092	-1,5281	-2,0423	3,7103	5,3537	6,6595	7,7689	-5,3001
EKONOMİK YAPI	kişi başına patent (%)	0,0000	,0001	,0002	,0002	,0005	,0014	,0012	,0024	,0003
	kişi başına marka, faydalı model ve tasarım tescilli toplamları (%)	,0053	,0101	,0373	,0132	,0456	,0853	,0925	,2485	,0321
	GDP (%) (ülke toplamından aldığı pay)	,2224	,5928	,7323	,3844	1,5742	1,8903	7,9574	29,6148	1,2346
	kişi başına GDP (ülke değerine göre %)	50,5972	51,4199	85,3405	67,1755	102,3818	105,5279	133,3727	165,5348	76,5069
	sanayi GDP (%) (ülke toplamından aldığı pay)	13,6408	16,8654	27,1099	20,4021	25,0792	43,9919	29,5388	27,6449	23,7015
	hizmet GDP (%) (ülke toplamından aldığı pay)	54,8904	63,1653	53,4917	55,0645	60,9319	45,7654	65,8072	72,1657	55,4964
	istihdam (%) (nüfusa oranlı)	5,3316	6,4849	11,4826	8,8482	14,8759	16,0366	17,3688	22,5266	10,1792
KURUMSAL YAPI	Kamu yatırımlarından aldığı pay (%)	,3457	,7490	,4923	,2788	,9081	,5650	2,6746	12,0586	,6757
	yabancı sermayeden aldığı pay (%)	,0214	,0583	,1904	,0635	,9133	,3300	20,5435	45,9548	1,2346
	ülke toplam tahsilat içindeki payı (%)	,0480	,2357	,2939	,0993	,6784	2,0990	11,2877	38,3648	1,1211
	ülke toplam harcamalar içindeki payı (%)	,1817	,5552	,3447	,2258	,4924	,5493	4,2346	4,0433	,4853
FİZİKSEL YAPI	diş hat yolcu sayısının toplam yolcu sayısına (il toplamı) oranı (%)	,1132	2,0924	2,7674	1,9165	73,3465	11,5523	22,7683	55,4841	7,4805
	toplam yolcu sayısının ülke toplamına oranı (%)	,0752	,5088	,1667	,1264	7,0481	,2991	7,4168	42,1530	1,2346
SOSYAL YAPI	öğrenci başına düşen akademisyen (%)	1,9076	6,0516	3,2297	3,1243	3,7330	3,6679	6,3784	6,5054	3,5384
	yükseköğretim ve üzeri mezunların nüfusa oranı (%)	3,1568	3,8857	6,3407	5,1790	7,8665	6,1224	11,4173	8,9380	5,5073
	alınan göçün eğitim düzeyi (yükseköğretim ve üzeri) (%)	15,3860	17,2129	16,0305	12,4045	16,0877	14,7227	18,1351	12,8360	15,1328

Genel performans anlamında 8. kümeden sonra 2. sırada Ankara ve İzmir metropollerinin yer aldığı 7. küme gelmektedir. 7. küme performans sıralamasında kendinden sonra 3. sırada gelen 6. kümeden tüm kategorilerde genel olarak daha iyi bir performans sergilemiştir. Özellikle sosyal yapının gelişmesinde, 8. kümeye göre göstergeler anlamında daha istikrarlı bir performans göstermiştir.

Genel performans sıralamasında 3. sırada yer alan 6. küme ise performans bakımından kendinden sonra gelen ve Antalya, Eskişehir, Muğla ve Zonguldak illerini içeren 5. kümeye göre demografik ve ekonomik büyümede daha iyi ve istikrarlı bir performans göstermiştir. Sosyal ve fiziksel yapının gelişmesinde Çizelge 5.5'teki gösterge değerlerine göre 5. küme, 6. kümeden daha iyi bir performans göstermiştir. Kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performasta 5. küme kamu yatırımları ve yabancı sermayeyi çekmede daha iyiyken; 6. kümenin toplam tahsilat ve harcamalar içindeki payı 5. kümeden daha yüksektir. Sonuç olarak, 2010 yılında kamu ve yabancı sermaye yatırımları ile beşeri sermayeyi çekmede 5. kümenin performansı, 6. kümeye göre daha iyidir.

Performans sıralamasında 4. sırada yer alan 5. küme, performansı kendinden daha düşük olan 3. kümeye göre tüm kategorilerde daha iyi bir performans göstermiştir. Performans sıralamasında 5. sırada yer alan 3. küme ise sıralamada kendinden sonraki 2. kümeye göre demografik ve ekonomik büyüme ile kurumsal yapının gelişmesinde daha iyi ve göstergeler bakımından daha istikrarlı bir performans göstermiştir. Genel performans sıralamasında 6. sıradaki 2. küme demografik büyüme ile sosyal, kurumsal ve fiziksel yapının gelişmesinde, 7. sıradaki 4. kümeye göre daha iyi bir performans göstermiştir. 4. küme ise ekonomik büyümede 2. kümeden daha iyi bir performans göstermiştir. Ayrıca 2. ve 4. kümeler genel olarak birbirlerine yakın performanslar göstermişlerdir. Performans bakımından son sırada yer alan küme ise Adıyaman, Ardahan, Aksaray, Bayburt, Bitlis, Iğdır, Kars, Kilis, Mardin, Muş ve Siirt'in yer aldığı 1. kümedir. Genel performansta son iki sırada yer alan 4. küme (7. sıra) ve 1. küme (8. sıra) diğer kümelere göre en büyük negatif nüfus artış hızı ve net göç oranlarına sahiptir. Bununla birlikte genel performans sıralamasında 4. sırada yer alan 5. kümeden sonra gelen tüm kümelere net göç hızı negatif değerlere düşmektedir.

5.4.2 Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin belirlenmesi

Bu tez kapsamında gerçekleştirilen kümeleme analizi ile Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri 2010, 2014 ve 2017 yıllarında yaptıkları kümeler arası geçişler üzerinden tespit edilecektir. Öncelikle belirtilmesi gereken önemli konulardan biri Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerini tespit ederken birinci kademe şehir/şehirlerin neler olduğuna karar vermektir. Kümeleme analizinin gerçekleştirildiği periyodun tüm dönemlerinde ve tüm yıllarında performans bakımından en iyi kümede (8. küme) tek başına yer alan İstanbul, analize başlamadan önce düşünülmesi üzere analizin 'sapan değeri'dir. İstanbul'un yer aldığı 8. kümenin performans sıralamasında kendinden sonra gelen kümelere olan baskınlığı analizden önce de tahmin edilen bir durum olmuştur. Ancak bu baskınlığı ve İstanbul'un diğer kümelerle olan performans farklarının derecesini anlamak amacıyla İstanbul analize dahil edilmiştir. Kaldı ki İstanbul'un yer aldığı 8. kümenin diğer kümelerle (teker teker) olan performans farkı değerleri; 8. küme dışındaki kümelerin birbirleriyle olan performans farkları değerlerinden büyüktür. Sonuç olarak, ölçümün geçerli olduğu periyot ve dönemlerde Türkiye'nin birinci kademe şehirleri 8. kümede (performans bakımından 1. sırada) yer alan İstanbul ve 7. kümede (performans bakımından 2. sırada) yer alan başkent Ankara ile İzmir olarak belirlenmiştir.

Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri, İstanbul, başkent Ankara ve İzmir'den sonra performans bakımından 2. sırada gelen 6. kümedeki şehirler arasından seçilecektir. 6. kümedeki şehirler Türkiye'nin ikinci kademe şehirlerinin neler olabileceği hakkında bir ön bilgi vermektedir. Burada küme merkezlerine olan mesafe üzerinden, illerin performanslarına göre en yakın kümeye atandığı kümeleme analizi, gösterilen performansın düzeyine dair bilgiler sunmaktadır. Ancak performans göstergelerinde yıllara bağlı olarak oluşan artış/ya da azalış eğilimi ile ilgili bir bilgi vermemektedir. Dolayısıyla bir ilin 6. kümede yer alıyor olması o ilin ikinci kademe şehir olmasında tek başına yeterli değildir. Bu nedenle 6. kümeye yapılan geçişler ya da 6. kümeden yapılan geçişler, performans göstergelerinde yıllara bağlı olarak gösterilen artış/azalış eğilimleri ile birlikte incelenerek Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri belirlenecektir.

5.4.2.1 Kümeler arasında yapılan geçişler

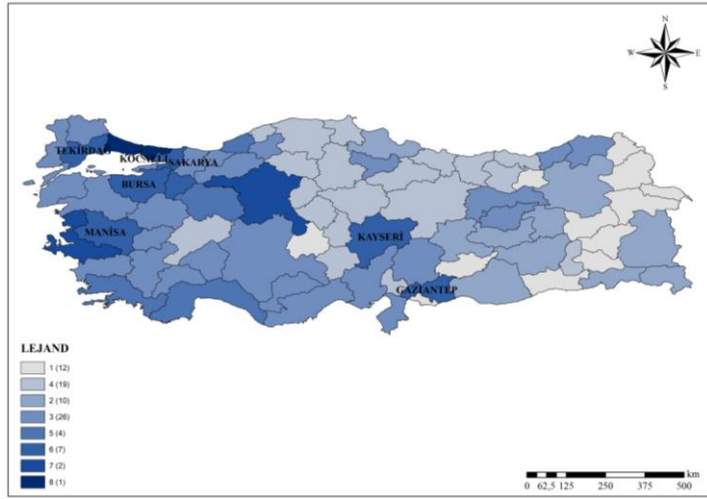
Bu tez kapsamında gerçekleştirilen kümeleme analizi ile Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri 2010, 2014 ve 2017 yıllarında yaptıkları kümeler arası geçişler üzerinden tespit edilecektir.

İkinci kademe şehirlerin tespitine konu olan ve yaklaşık 4'er yılda bir şehirlerin kümeler arasında yaptıkları geçişlerin izlenmesine olanak sağlayan, 2010, 2014 ve 2017 yıllarının her birinde 6. kümede yer alan ve kümesi değişmeyen iller Bursa, Gaziantep, Kocaeli, Kayseri ve Tekirdağ'dır (Çizelge 5.5). 2010 ve 2014 yıllarında 6. kümede yer alıp (Şekil 5.5 ve Şekil 5.6); 2017'de baz yılına göre yapılan ölçüm sonucuna göre¹ performans bakımından 6. sıradaki kümeye (3. küme) geçiş yapan iller Bilecik ve Manisa'dır (Şekil 5.7). Çizelge 5.6'da yer alan illerden Sakarya GSYİH göstergelerinin ölçüme dahil edildiği baz yılda (2010) performans bakımından 5. sıradaki 3. kümede yer alırken, 2014 yılında performans bakımından sıralamada iki üstündeki 6. kümeye çıkmıştır. Sakarya 2017 yılında 6. kümedeki yerini korumaktadır. Son olarak 2010 yılında 3. kümede yer alan Yalova 2014 yılında performans bakımından 2 üzerindeki 6. kümeye çıkmış; ancak 2017 yılında 3 küme gerileyerek bu yıldaki performans sıralamasında 6. sıradaki 3. kümeye düşmüştür.

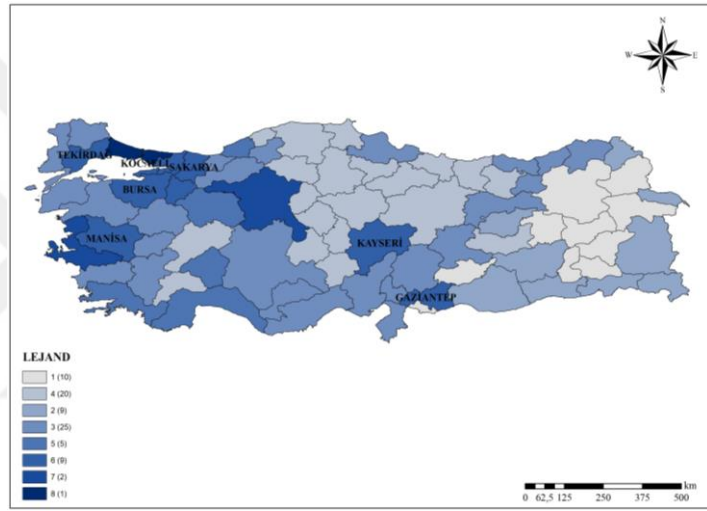
Çizelge 5.5 : İkinci kademe şehirlerin belirlenmesine konu olan yıllarda 6. kümeye yapılan geçişler.

	2010	2014	2017
BURSA	6	6	6
GAZİANTEP	6	6	6
KOCAELİ	6	6	6
BİLECİK	6	6	3
KAYSERİ	6	6	6
TEKİRDAĞ	6	6	6
SAKARYA	3	6	6
MANİSA	6	6	3
YALOVA	3	6	3

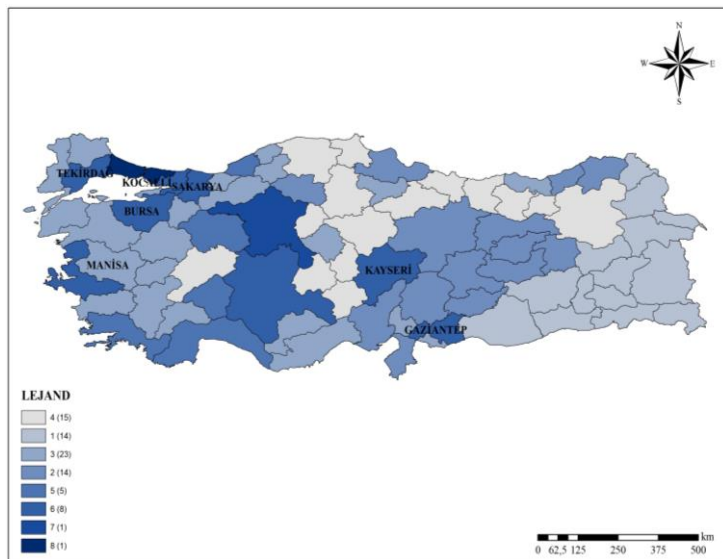
¹ GSYİH göstergelerinin veri kısıtlılıkları nedeniyle kümeleme analizinde gerçekleştirilen ölçüme dahil olmadığı 2015, 2016 ve 2017 yılları için küme profilleri ve performans sıralamaları; ölçümdeki diğer yıllardan ayrı bir şekilde hesaplanmıştır. Dolayısıyla, GSYİH göstergeleri olmadığı 2015, 2016 ve 2017 yıllarında daha önceki yıllara göre, kümelerin kapsadığı iller ve kümelerin performans sıralamalarında yukarıda anlatılan değişiklikler gözlenmiştir.



Şekil 5.5 : 2010 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.



Şekil 5.6 : 2014 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.



Şekil 5.7 : 2017 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.

5.4.2.2 2010-2014-2017 döneminde gösterilen performansın alt göstergeler üzerinden incelenmesi

Çizelge 5.6'ya göre şehirlerin alt gösterge değerlerinde² yıllara bağlı olarak gösterdikleri eğilim teker teker incelendiğinde, ilk olarak Bursa'nın demografik büyüme göstergelerinden nüfus artış hızının başlangıç yılı 2010'dan 2017 yılına göre sürekli azaldığı görülmektedir. Gaziantep bu yıllarda, başlangıç yılına göre nüfus artış hızının ve net göç hızının sürekli azaldığı bir süreçte girmiştir. Her iki ilin geriye kalan demografik yapı ile Çizelge 5.6'da belirtilen ekonomik büyüme ve kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergelerinde sahip oldukları değerler başlangıç yılına göre artan bir eğilim göstermektedir.

Çizelge 5.6 : 2010, 2014, 2017 yıllarında şehirlerin alt gösterge değerlerinde gözlenen eğilim (artan +, azalan -).

PERFORMANS GÖSTERGELERİ										
İL	Nüf. Büy.	Nüf. Yoğ.	Nüf. Art. Hızı	Net Göç Hızı	Kamu Yat. Payı	Yabancı Sermaye Payı	İstihdam	Toplam GSYİH	Kişi Başına GSYİH	Sanayi GSYİH
BURSA	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
GAZİANTEP	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
KOCAELİ	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+
BİLECİK	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+
KAYSERİ	+	+	-	-	-	+	+	+	+	+
TEKİRDAĞ	+	+	+	+	+	-	+	+	-	+
SAKARYA	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
MANİSA	-	-	-	+	+	-	+	+	+	+
YALOVA	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+

² Çizelge 5.6'da yer alan şehirlerin sosyal ve fiziksel yapı göstergelerinde gösterdikleri eğilime değinilmemesinin iki sebebi vardır. Bunlardan ilki incelenen şehirlerin sosyal ve fiziksel yapı göstergelerinde, aynı yönde (artan) birbirine yakın değerler gösteren bir eğilime sahip olmalarıdır. İkincisi sosyal ve fiziksel yapı göstergelerinde gözlenen eğilimin, Çizelge 5.6'daki şehirleri (6. kümeye yapılan geçişlerde söz konusu olan şehirler) birinci kademe şehirler ve kentsel sistem içindeki diğer şehirlerden farklılaştıran/ayıran bir faktör olmamasıdır.

Kocaeli'nin demografik ve ekonomik büyüme göstergelerinin hepsi başlangıç yılına göre artan bir eğilim göstermiş; yalnızca kurumsal yapının gelişmesini ifade eden göstergelerden yabancı sermaye payı sürekli azalmıştır. Bilecik nüfus büyüklüğü, nüfus yoğunluğu ve nüfus artış hızı göstergelerinde başlangıç yılına göre azalan değerlerin gözlendiği bir sürece girmiştir. Bilecik'in 2017 yılında 2014 yılına göre nüfus büyüklüğü artmış olsa bile, bu artış oldukça düşük değerlerde (%0,004) gerçekleşmiştir. Benzer şekilde nüfus artış hızı 2014 yılına göre 2017 yılında artmış olsa bile (%1,05); başlangıç yılı olan 2010'dan son yıl 2017'ye olan azalışı (%9,4) karşılayacak düzeyde değildir. Son olarak Bilecik'in nüfus artış hızı 2014 yılına göre 2017 yılında artmış olmasına rağmen (%0,74); bu artış başlangıç yılına göre son yılda gerçekleşen azalışı (%7,2) karşılayacak düzeyde olmamıştır.

Kayseri'nin alt göstergeler bağlamında gösterdiği eğilim incelendiğinde, nüfus artış hızının ve net göç hızının başlangıç yılına göre sürekli azaldığı görülmektedir. Tekirdağ'ın demografik büyüme göstergelerinin tümü başlangıç yılına göre artarken, ekonomik büyüme göstergelerinden kişi başına düşen GSYİH değeri başlangıç yılı 2010'a göre 2014 yılında azalmıştır. İBBS 3 düzeyinde GSYİH göstergelerine 2014'ten sonra ulaşamadığından; 2017 yılında bu gösterge kapsamında herhangi bir yorum yapılamamaktadır. Ayrıca Tekirdağ'ın yabancı sermayeden aldığı pay 2010 yılına göre 2014 yılında artmış olsa bile (%0,6); bu artış 2014 yılına göre 2017 yılında gerçekleşen azalışın (%0,8) gerisinde kalmıştır. Yabancı sermaye göstergesi kapsamında Tekirdağ'ın başlangıç yılına göre gösterdiği azalış ise % 0,16'dır.

Sakarya tüm Çizelge 5.6'da belirtilen tüm performans göstergelerinde başlangıç yılına göre artan bir eğilim göstermiştir. Manisa'nın 2010 yılına göre 2017 yılında demografik büyüme göstergelerinden nüfus büyüklüğü, nüfus yoğunluğu ve nüfus artış hızı ile kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergelerinden yabancı sermayenin payı azalmıştır. Manisa'nın demografik yapı göstergelerinden nüfus büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu değerleri başlangıç yılına göre tüm yıllarda sürekli olarak azalmaktayken; nüfus artış hızı 2017 yılında 2014 yılına göre %0,5 oranında artmıştır. Ancak bu artış başlangıç yılına göre son yılda yaşanan azalış oranını (%2,4) karşılayacak düzeyde olmamıştır. Son olarak Yalova'nın kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergelerinden kamu yatırımları ve yabancı sermayeden aldığı pay başlangıç yılına göre 2017'de azalmıştır. Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Çizelge 5.6'da yer alan şehirler 2010, 2014 ya da

2017 yıllarında sürekli ya da süreksiz olarak 6. kümede yer almış olsalar bile alt göstergelerde, birbirlerinden farklı büyüme eğilimleri göstermişlerdir.

5.4.2.3 Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri

Performans bakımından 1. sırada yer alan 8. kümeden (İstanbul) ve yine performans bakımından 2. sırada yer alan 7. kümeden (Ankara, İzmir) sonra 3. sırada; dolayısıyla genel performans sıralamasında bu tez kapsamında Türkiye'nin birinci kademe şehirleri olarak belirlenen İstanbul, Ankara ve İzmir'den hemen sonra gelen 6. kümeye yapılan geçişler ile bu geçişlere konu olan illerin çeşitli alt göstergelerde yıllara bağlı olarak göstermiş olduğu artış/azalış eğilimleri birlikte incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin, metropol etkisinde gelişen alt merkezlerden Bursa, Kocaeli, Tekirdağ, Sakarya ve Manisa ile kendi potansiyellerini yerli girişimciler ve bu girişimcilerin sahip olduğu sermaye birikimi ile geliştiren (Dinler, Dokuzuncu Bölüm, 2014) Gaziantep ve Kayseri (Anadolu Kaplanları) olduğuna karar verilmiştir. Bahsedilen şehirler birinci hipotezde öne sürülen varsayımı destekler niteliktedir. Gelişme desenlerine göre iki gruba ayrılan Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri gösterdikleri performans açısından da birbirlerinden farklılaşmaktadır.

Bu bölümün devamında sırasıyla Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri olarak yukarıda bahsedilen 7 ilin belirlenmesindeki gerekçeler iller üzerinden teker teker açıklanacaktır. Bununla birlikte Bilecik ve Yalova'nın neden Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri olmadığı da açıklanacaktır. Açıklamalar, 2010-2014-2017 yıllarında 6. kümeye yapılan geçişlerde söz konusu olan 9 il ile Türkiye'nin birinci kademe şehirleri olarak tanımlanan İstanbul, Ankara ve İzmir'in dahil olduğu incelemede (toplam 12 şehir) şehirlerin alt göstergeler kapsamında gösterdiği performanslar kıyaslanarak yapılacaktır.

Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinden gelişme desenine göre 'metropolitan alt merkez' olarak tanımlanan **Kocaeli**'nin nüfusu (2017) İstanbul, Ankara ve İzmir'in gerisinde, 12 şehir arasında 6. sırada yer almaktadır. Başlangıç yılı 2010'dan 2017'ye nüfusu sürekli artmış; artış oranı İstanbul ve Ankara'nın gerisinde 3. sırada kalsa bile İzmir'i geçmiştir. 2017 yılındaki nüfus artış hızı 3 büyük metropolün nüfus artış hızlarından fazladır ve 12 şehir arasında bu anlamda 3. sıradadır. Nüfus artış hızı başlangıç yılından 2017'ye artmış ve artış oranı tekrar 3

büyük metropolün ötesinde olmuştur. 2017 yılındaki net göç hızı ve net göç hızının ilk yıldan son yıla artış oranı 3 büyük metropolün (İstanbul, Ankara, İzmir) ötesindedir. Son olarak nüfus yoğunluğu (2017) ve nüfus yoğunluğunun artış oranı İzmir ve Ankara'dan daha fazladır.

Ulusal ekonomiye yapılan katkı anlamında, Kocaeli'nin 2017 yılı GSYİH değeri birinci kademe şehirlerin gerisinde kalmış olsa bile; ilk yıldan (2010) son yıla (2017) GSYİH'nin artış oranında Ankara ve İzmir'i geçerek 12 şehir arasında İstanbul'dan sonra 2. sırada yer almıştır. 2017 yılındaki kişi başına GSYİH değeri bakımından İstanbul'dan sonra ikinci sırada yer almış; GSYİH'nin artış oranı bakımından ise birinci kademe şehirleri geçerek ilk sırada yer almıştır. Sanayi sektöründen elde edilen gelirden (GSYİH) 2017 yılında birinci kademe şehirlerin önünde 3. sırada yer alırken; aynı sektör kapsamında elde edilen gelirin artış oranında bu şehirlerin gerisinde kalmıştır (11. sırada). İstihdamın büyüklüğü açısından 2017 yılında Ankara ve İzmir'in ötesinde, İstanbul'dan sonra 3. sıradadır. İstihdamın artış oranı ise 3 büyük metropolden (birinci kademe şehirler) daha büyüktür. Ekonomik büyümenin anahtar faktörleri olan inovasyon göstergelerinden kişi başına düşen patent tescili miktarına (%) göre yapılan sıralamada, 2017 yılında İzmir ve Ankara'nın önünde yer almış; aynı gösterge kapsamındaki artış oranında ise İzmir'in önünde yer almıştır.

Kocaeli ülke toplam tahsilatından alınan payda 2017 yılında, İstanbul ve Ankara'dan sonra 12 şehir arasında 3. sırada yer almıştır. Sıralamada İzmir'in önündedir. Aynı gösterge kapsamında ilk yıldan son yıla artış oranlarında ise Ankara'yı geçerek; sıralamada İstanbul ve İzmir'den sonra 3. sırada yer almıştır.

Bahsedilen göstergeler Kocaeli'nin incelemedeki diğer 8 ile ve 3 büyük metropole karşı en güçlü performansı gösterdiği göstergelerdir. Bahsedilen tüm gerekçeler Kocaeli'nin Türkiye'nin ikinci kademe şehri olduğunu destekler niteliktedir.

Türkiye'nin metropoliten alt merkez olarak tanımlanan ikinci kademe şehirlerinden **Bursa**, 2017 yılındaki nüfus büyüklüğü anlamında 3 büyük metropolden sonra 4. sırada gelmektedir. İncelemede geriye kalan 8 şehir arasında en fazla nüfusa Bursa sahiptir. Nüfus artış hızı 2010 yılından 2017 yılına sürekli azalmış olsada; aynı dönemde nüfusu artan bir eğilim sergilemiş ve nüfusun artış oranında 6. sırada İzmir'in önünde yer almıştır. 2017 yılındaki net göç hızı birinci kademe şehirlerden büyüktür. Aynı gösterge kapsamındaki artış oranı da Ankara ve İstanbul'dan

büyüktür. İncelenen son demografik büyüme göstergesi nüfus yoğunluğuna göre, 2017 yılında 12 şehir arasında sıralamada Ankara'nın önünde yer almış ve nüfus yoğunluğunun artış oranı bakımından ise İzmir'in önünde yer almıştır.

Bursa ulusal gelire yaptığı katkının büyüklüğü bakımından 2017 yılında birinci kademe şehirlerden hemen sonra 4. sırada yer almıştır. İlk yıldan son yıla ulusal GSYİH'ye yaptığı katkıyı arttırmış ve artış oranlarında Ankara ve İzmir'in önünde yer almıştır. Toplam geliri içinde sanayi sektöründen elde edilen gelirin payı 2017 yılında İstanbul, Ankara ve İzmir'in (birinci kademe şehirler) önündedir. Aynı gösterge kapsamında 2010'dan 2017'ye kadar gösterdiği artış oranı İstanbul ve Ankara'nın ötesinde olmuştur. 2017 yılındaki istihdam oranı Ankara ve İzmir'den büyüktür. İstihdamın artış oranı ise, 3 büyük metropolün artış oranlarının üzerindedir. Ekonomik büyümenin inovasyon kapsamındaki göstergelerinde Bursa oldukça iyi bir performans sergilemiştir. 2017 yılında kişi başına düşen patent tescillerinde İstanbul'dan sonra 2. sırada; kişi başına düşen marka, tasarım ve faydalı model tescil toplamlarında Ankara ve İzmir'in önünde 4. sırada yer almıştır. Her iki inovasyon göstergesinde ilk yıldan son yıla olan artış oranları bakımından, incelemedeki 12 şehir arasında 3. sırada yer almıştır. İlk gösterge kapsamındaki artış oranı Ankara ve İzmir'den büyük; ikinci gösterge kapsamındaki artış oranı ise birinci kademe şehirlerin tümünden büyüktür.

Kamu yatırımları ve yabancı sermayeden aldığı payda 2017 yılında birinci kademe şehirlerin gerisinde kalsa bile, 12 şehir arasında sıralamada önlere yer almaktadır. Ayrıca yabancı sermayenin artış oranında İstanbul'dan sonra 3. sırada yer almış; artış oranının büyüklüğü anlamında Ankara ve İzmir'i geçmiştir. Kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergelerinden ülke toplam tahsilatından alınan paydaki artış oranı Ankara'dan; ülke toplam harcamaları içindeki payının artış oranı ise İzmir'den fazladır.

Şehirlerin bir anlamda beşeri sermayeyi çekmedeki performanslarını ifade eden 'alınan göç içinde yükseköğretim ve üzeri mezunların oranı' göstergesi kapsamında, Bursa 12 şehir arasında 2017 yılında İstanbul'un önünde yer almıştır. 2015 yılında TÜİK tarafından hesaplanan illerde yaşam endeksi sonuçlarına göre de sıralamada İzmir'in önünde yer almaktadır.

Son olarak Bursa, Kocaeli'ye benzer şekilde 2010 yılından 2017 yılına kadarki tüm yıllarda 6. kümedeki yerini korumuştur. Bu durum ile bahsedilen diğer durumlar birlikte ele alındığında, Bursa'nın Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri arasında yer almasının gerekçeleri açıklanmış olmaktadır.

Türkiye'nin ikinci kademe şehirlerinden bir diğeri **Sakarya**, 2017 yılındaki nüfusun büyüklüğü (990.214) bakımından Bilecik ve Yalova'nın önünde 10. sırada yer almaktadır. Sıralamada kendinden sonra gelen Yalova ile arasında nüfus büyüklüğü bakımından 739.011 kişi fark vardır. Nüfus büyüklüğünün artış oranı ve nüfus yoğunluğunun İzmir'den yüksektir. Nüfus artış hızları ve net göç hızlarının artış oranları ise birinci kademe şehirlerin tümünden fazladır.

2017 yılındaki GSYİH değeri, aynı gösterge kapsamındaki artış oranı ve kişi başına düşen GSYİH değeri bakımından sıralamada gerilerde yer alırken; kişi başına düşen GSYİH'nin artış oranı birinci kademe şehirlerden fazladır. Sanayi sektöründen elde edilen gelirin büyüklüğü ve artış oranı kapsamında da birinci kademe şehirlerin önünde yer almaktadır. İstihdam oranının büyüklüğü bakımından sıralamada gerilerde yer almasına rağmen; istihdamın artış oranında ilk sıralarda, birinci kademe şehirlerin önünde yer almaktadır. İnovasyon göstergelerinden kişi başına düşen patent tescilleri miktarında İstanbul'un gerisinde 3. sırada; patent tescillerinin artış oranı bakımından ise İstanbul'un gerisinde 2 sırada yer almaktadır.

Kamu ve yabancı sermayeyi çekme yarışındaki rekabet gücü düşük olsada; yabancı sermayenin artış oranı bakımından birinci kademe şehirlerden İzmir ve Ankara'nın önünde yer almaktadır. Son olarak yaşam kalitesi endeksinin büyüklüğü bakımından Türkiye'nin 81 ili içinde ilk sırada yer almaktadır. Sakarya alt göstergeler bağlamında gösterdiği güçlü ve artma eğiliminde olan performansı sayesinde bu tez kapsamında Türkiye'nin ikinci kademe şehri olarak seçilmiştir.

Türkiye'nin metropoliten alt merkezler kapsamında değerlendirilen ikinci kademe şehirlerinden bir diğeri **Tekirdağ**'dır. Tekirdağ'ın nüfus büyüklüğünün artış oranı İzmir'den; 2017 yılındaki nüfus artış hızı , net göç hızı ve aynı gösterge kapsamlarındaki artış oranı birinci kademe şehirlerin tümünden büyüktür. Nüfus yoğunluğunun yıllara bağlı artış oranı ise Ankara ve İzmir'den büyüktür.

Ekonomik büyüme göstergelerinde GSYİH'nin artış oranı İzmir ve Ankara'dan fazladır. Kişi başına düşen GSYİH miktarı ise azalma eğilimi göstermektedir. 2017

yılında sanayi sektöründen elde edilen gelirin büyüklüğü anlamında ilk sırada yer almaktadır. Sanayi sektöründen elde edilen gelirin artış oranı Ankara ve İstanbul'dan yüksektir. Aynı yıldaki istihdam oranı büyüklüğüne göre İstanbul'dan sonra 2. sıradadır.

Kamu yatırımlarını çekme yarışında üç büyük metropolün gerisinde kalsa bile diğer şehirlerin önündedir. Tekirdağ diğer performans göstergelerinde pek rekabetçi olmasa da, genel olarak göstergeler kapsamında yıllara göre artan bir eğilim göstermektedir. Bu eğilim, bahsedilen göstergelerdeki performans ile desteklendiğinde Tekirdağ Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri arasında yer bulmaktadır.

Bu tez kapsamında Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri kapsamında değerlendirilen metropoliten alt merkezlerden sonuncusu **Manisa**'dır. Nüfus büyüklüğü, nüfus artış hızı ve nüfus yoğunluğunun 2010'dan bu yana azaldığı Manisa; net göç hızının artış oranı bakımından ilk sırada, birinci kademe şehirlerin önünde yer almaktadır.

Demografik büyüme göstergelerinde yıllara göre azalan bir performans sergileyen Manisa; ekonomik büyümenin GSYİH, kişi başına düşen GSYİH, sanayi sektöründen elde edilen GSYİH ve istihdam göstergelerinin tümünde yıllara göre performansın arttığı bir eğilim göstermiştir. Manisa özellikle kişi başına düşen GSYİH ve istihdamın artışında ilk sıralarda yer almıştır. Aynı gösterge kapsamlarındaki artış oranlarında birinci kademe şehirlerden daha iyi bir performans göstermiştir. Ekonomik büyümenin inovasyon göstergelerinde ise genel olarak düşük bir performans sergilemiştir.

Manisa kurumsal yapının gelişmesinde gösterilen performans göstergelerinde de, inovasyon göstergelerine benzer şekilde genel olarak düşük bir performans sergilemiştir. Son olarak beşeri sermayeyi çekme yarışında 2017 yılındaki gösterge değeri bakımından ilk sıralarda İstanbul'un önünde yer almaktadır.

Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin seçilmesinde belirtilmesi gereken önemli konulardan biri şehirlerin gelişme desenlerinde olduğu kadar, yıllara bağlı olarak gösterdikleri performans bakımından da birbirlerinden farklılaşıyor olmalarıdır. Türkiye'nin metropoliten alt merkez olarak tanımlanan ikinci kademe şehirlerinden Kocaeli, Bursa ve Sakarya; Türkiye'nin Anadolu Kaplanları olarak tanımlanan ikinci kademe şehirlerinden (Gaziantep ve Kayseri) daha iyi bir

performans göstermişlerdir. Anadolu Kaplanları içinde ise Kayseri'nin göstermiş olduğu performans Gaziantep'in gerisinde kalmıştır. Performans sıralamasında Kocaeli, Bursa ve Sakarya'dan sonra gelen Tekirdağ, Gaziantep, Kayseri ve Manisa'nın bazı alt göstergelerde göstermiş olduğu görece düşük performansa rağmen; bu tez kapsamında Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri arasına alınmalarındaki sebep, doğru ve kendilerine özgü politikalarla desteklendiklerinde birinci kademe şehirlere göre performanslarını ve rekabet avantajlarını arttıracakları fikridir. Uluslararası literatürde, ikinci kademe şehirlerin güçlendirilmelerine yönelik politikaların üretildiği çalışmalarda bu fikrin üzerinde önemle durulmuştur.

Türkiye'nin literatürde Anadolu Kaplanları tanımlanan ikinci kademe şehirlerinden **Gaziantep**; 2017 yılındaki nüfus büyüklüğü ve nüfusun yıllara bağlı olarak artışı anlamında 12 şehir arasında ilk sıralarda yer almaktadır. 2017 yılındaki nüfus artış hızı İstanbul ve İzmir'den fazla olmasına rağmen; nüfus artış hızı azalan bir eğilim göstermektedir. 2017'deki nüfus yoğunluğu ve nüfus yoğunluğunun artışında ilk sıralardadır. Nüfus yoğunluğu Ankara'dan; nüfus yoğunluğunun artış oranı ise Ankara ve İzmir'den büyüktür. Nüfus artış hızına benzer şekilde net göç oranı da azalma eğilimi göstermektedir.

Gaziantep ülke toplam gelirinine yapılan katkı ve bu katkının yıllara göre artış oranında ilk sıralarda yer almaktadır. GSYİH değerinin artış oranı Ankara ve İzmir'den fazladır. Kişi başına düşen GSYİH'nın artış oranı ise birinci kademe şehirlerin tümünün artış oranlarından fazladır. Aynı zamanda sanayi sektöründen elde edilen gelirden ve bu gelirin artışında ilk sıralarda olmakla birlikte birinci kademe şehirlerin önündedir. İstihdam oranında 12 şehir içinde sonuncu sırada yer alıyor olsada; yıllara bağlı olarak istihdam oranı artmaktadır ve artış oranı birinci kademe şehirlerden daha yüksektir. İnovasyon göstergelerinden kişi başına düşen marka, tasarım ve faydalı model tescili miktarında 3. sırada, Ankara'nın önündedir. Aynı gösterge kapsamındaki artış oranı birinci kademe şehirlerin ötesindedir ve artış oranına göre yapılan sıralamada 12 şehir arasında 2. sıradadır.

2017 yılında yabancı sermayeden aldığı pay Ankara'dan fazladır ve 12 şehir arasında 3. sıradadır. Gaziantep'in yıllara göre yabancı sermayeden aldığı pay artmakta ve artış oranında Ankara ve İzmir'in önünde 2. sırada yer almaktadır.

Gaziantep, beşeri sermayeyi çekme yarışında 2017 yılında alınan göç içinde yüksek okul ve üzeri eğitim düzeyinde olan kişilerin oranına göre Ankara ve İzmir'in önünde 3. sırada yer almaktadır. Aynı gösterge kapsamındaki artış oranı ise yıllara göre sürekli artmakta ve Gaziantep artış oranında 12 şehir içinde 1. sırada yer almaktadır. Bahsedilen tüm durumlar Gaziantep'in Türkiye'nin ikinci kademe şehri olmasını destekler niteliktedir.

Anadolu Kaplanı olarak tanımlanan, Türkiye'nin bir diğer ikinci kademe şehri **Kayseri**'dir. Kayseri'nin nüfus büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu 2010 yılından 2017 yılına kadar artan yönde bir eğilim göstermiş; buna karşılık nüfus artış hızı ve net göç hızı aynı yıllarda artan bir eğilim göstermiştir.

Kayseri'nin GSYİH ve kişi başına düşen GSYİH değerleri birinci kademe şehirlerin gerisinde kalmış olsa bile GSYİH'nin artış oranı Ankara'nın; kişi başına düşen GSYİH'nin artış oranı ise İstanbul ve Ankara'nın önündedir. Sanayi sektöründen elde edilen gelirden ve bu gelirin artış oranında Türkiye'nin diğer ikinci kademe şehirlerine göre sıralamada gerilerde yer almaktadır. Türkiye'nin diğer ikinci kademe şehirlerinden farklı olarak hizmet sektöründen elde edilen gelir (4. Sıra) ve bu gelirin artışında (2. sıra) ilk sıralarda yer almaktadır. Hizmet sektöründen elde edilen gelirin artış oranında Kayseri, birinci kademe şehirlerin önündedir. Kayseri ekonomik büyümenin inovasyon göstergelerinde rekabet avantajının düşük olduğu bir performans sergilemiştir.

Kayseri kamu yatırımları ile yabancı sermayeyi çekme yarışında düşük bir performans sergilemiştir. Benzer şekilde ülke toplam tahsilat ve harcamalar içindeki payını arttırmada da performansı düşük kalmıştır. Beşeri sermayeyi çekme yarışında İstanbul'un önünde olduğu bir performans sergilemiştir.

Performans bakımından Ankara ve İzmir'den sonra 2. sırada gelen 6. kümeye yapılan geçişlerde söz konusu olan ancak; Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri kapsamına alınmayan iller Bilecik ve Yalova'dır. Nüfus büyüklüğü bakımından kendilerine 12 şehir arasından en yakın olan Sakarya ile aralarında 700.000 kişiden fazla fark bulunan Bilecik ve Yalova; diğer şehirlere göre oldukça düşük olan nüfus büyüklüklerine rağmen 6. kümeye yaptıkları geçişler nedeniyle başlangıçta dikkat çekmiştir. Bu şehirlerden Bilecik 2010 ve 2014 yıllarında 6. kümede (performans bakımından 3. sıradaki küme) yer almış; 2017 yılında ise 3 sıra gerileyerek

performans bakımından bu yılın 6. sıradaki 3. kümesine düşmüştür. Bilecik'in 2017 yılında performans bakımından 3 küme gerilemesi, ilk etapta bu yılda GSYİH göstergelerinin ölçüme dahil olmaması ile ilişkilendirilmiştir. Ancak performans göstergelerine dair yapılan detaylı incelemelerde, Bilecik'in zaten çok az olan nüfus büyüklüğünün azaldığı görülmüştür. Paralelinde Bilecik 2010 yılından 2017 yılına, 12 şehir arasında nüfus artış hızının en çok azaldığı (%9,4) il olmuştur. Bilecik'in ayrıca nüfus yoğunluğu da yıllara bağlı olarak azalan bir eğilim göstermiştir.

Ülke toplam gelirine (GSYİH) yapılan katkı anlamında 2017 yılında 12 şehir arasında sonlarda (11. sırada) yer alan Bilecik; aynı gösterge kapsamında yıllara göre azalan bir eğilim sergilemiş, dolayısıyla artış oranları sıralamasında son sıralarda yer almıştır (11. sırada). Bilecik ekonomik büyümenin diğer göstergelerinden kişi başına GSYİH (5. sırada), sanayi sektöründen elde edilen gelir (5. sırada) ve istihdam oranının artışında (3. sırada) daha iyi bir performans göstermiş olmasına rağmen; nüfus büyüklüğü, nüfus artış hızı ve GSYİH'de gözlenen azalma eğilimi gelecekte Bilecik'in ulusal ekonomik ve demografik büyümeye yapacağı katkılar konusundaki endişelerin artmasına neden olmaktadır. Bahsedilen sebeplerden dolayı Bilecik Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri arasına alınmamıştır.

Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri arasına alınmayan Yalova ise, demografik ve ekonomik büyüme göstergeleri kapsamında artış oranının görece iyi olduğu bir performans sergilese de bu oranlar Yalova'nın 2015, 2016 ve 2017 yıllarında performans bakımından 6. sırada olan 3. kümede kalmasına yetecek kadar olmuştur. Ayrıca Yalova'nın yalnızca 2013 ve 2014 yıllarında 6. kümeye yükselmesi ve önceki 3 yılda (2010, 2011 ve 2012) sürekli 3. kümede yer almış olması; Yalova'nın asıl yerinin 3. küme olduğunu göstermektedir.

Çizelge 5.7'de belirtildiği üzere literatürde ikinci kademe şehirlerin nüfus büyüklüğü üzerinden tanımlandığı çalışmalarda belirtilen maksimum nüfus büyüklüğü değerleri, Bilecik (221.693) ve Yalova'nın (251.203) Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri arasına alınmamasını destekler niteliktedir. Artan dünya nüfusu ve kentlerin değişen hiyerarşisi ile birlikte, ikinci kademe şehirler için tanımlanan nüfus büyüklüğü aralıklarının tepe değerleri de yıllara bağlı olarak (1982'den 2016'ya kadar) artış göstermiştir (Çizelge 5.7).

Çizelge 5.7 : İkinci kademe şehirlerin tanımlanmasına yönelik yapılan çalışmalarda maksimum nüfus büyüklüğü değerinin değişimi (Rondinelli, 1982; UN-Habitat, 1996; Sweeney M. M., 2004; Roberts, 2014; Marais ve diğ., 2016).

Çalışmanın yapıldığı tarih	Nüfus büyüklüğü aralığının maksimum değeri
1982	En az 100.000 (genel olarak)
1996	500.000 (genel olarak)
2004	1.000.000 (Amerika)
2014	Birkaç milyon (Çin)
2016	750.000 (Güney Africa)

5.4.3 Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin büyüme ve gelişme dinamiklerinin incelenmesi

Bu bölümde Türkiye'nin metropoliten alt merkezler olarak tanımlanan ikinci kademe şehirleri Bursa, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ ve Manisa ile Anadolu Kaplanları olarak tanımlanan ikinci kademe şehirleri Gaziantep ve Kayseri'nin büyüme ve gelişme dinamikleri; Türkiye'nin büyüme ve gelişme anlayışında yaşanan paradigma değişimleri ve bu değişimlerin söz konusu olduğu kırılma dönemleri üzerinden sırasıyla incelenecektir.

Literatür incelemesi sonucunda, gelişme nedenlerine göre birbirlerinden farklılaşan Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin, (dolayısıyla) gelişme dönemlerine göre de birbirlerinden farklılaştığı görülmüştür. Literatürde genel olarak Anadolu Kaplanları olarak anılan Gaziantep ve Kayseri'nin büyümesi, dünyada söz konusu küreselleşme sürecine Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde dahil olması ile birlikte, aynı dönemde Türkiye'de benimsenen büyüme politikaları üzerinden açıklanırken; metropoliten alt merkezlerin büyüme ve gelişme süreçleri 1980'li yıllardan daha önceki dönemlere dayanmaktadır. Örneğin; metropoliten alt merkezlerden Bursa'nın; Ankara, İzmir ve Adana ile birlikte 1950-1960 yılları arasındaki 10 yıllık 2. Liberal Dönem'de oldukça başarılı bir büyüme eğilimi yakaladığı ve bu eğilimin paralelinde ülkenin diğer yerlerinden fazlaca göç aldığı (Doğan, 2013) belirtilmektedir. Anadolu Kaplanları'nın büyümesinde ise genel olarak birbiriyle ilişkili 3 gelişmeden söz edilmektedir. Bu gelişmeler Özaslan (2006) tarafından belirtildiği üzere; Türkiye'nin

1980 sonrası dönemde ihracata yönelik politikalarla birlikte girdiği dışa açılma süreci, aynı dönemde Türkiye’de küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin sayıca artması ve bu işletmelerin belirli sektör/sektörlerde gösterdiği uzmanlaşma eğilimidir.

Kocaeli bu tez kapsamında Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin belirlenmesi ve performanslarının ölçülmesi amacıyla gerçekleştirilen kümeleme analizi sonuçlarına göre, genel performans sıralamasında diğer şehirlerin (Bursa, Sakarya, Tekirdağ, Manisa, Gaziantep, Kayseri) önünde yer almaktadır. İstanbul metropolünde aşırı yığılma sonucunda ortaya çıkan yüksek arazi maliyetleri gibi negatif dışsallıklar sebebiyle, sanayi yatırımlarının 1970’li yılların başında Kocaeli’de yer seçmeye başlaması, şehrin kimya ve metal sanayi ile birlikte büyüme ve gelişme sürecini başlatmıştır (Özaslan, 2006). Başlangıçta kimya ve metal sanayide uzmanlaşmanın görüldüğü Kocaeli’nin ilerleyen yıllarda imalat sanayi kompozisyonu çeşitlenmiştir. 2010-2014 yılları arasında en büyük ilk 50 şirketin il düzeyinde sektörlere dağılımı incelendiğinde; Kocaeli’de gıda, ağaç-orman, metal, çimento ve demir-çelik ürünlerinin (Öztürk ve Cevher, 2015) imalatı ön plana çıkmaktadır.

1980’lerin ortasından 2000’lere kadar katma değer yaratımındaki payını arttıran (Çakmak ve Erden, 2005) Kocaeli, Türkiye’nin en yenilikçi (TEPAV ve Dünya Bankası, 2015) illeri arasında sayılmaktadır. 2000’li yıllardan itibaren Kocaeli’nin ülke bütününde yaratılan katma değer içindeki payı incelendiğinde, şehrin bu gösterge kapsamında 2004 yılından 2014 yılına kadar gösterdiği istikrarlı büyüme dikkat çekmektedir.

Kişi başına düşen gelirden İstanbul’a en erken yıllarda (2014-2018) erişecek iller arasında sayılan (Peker, 2015) Kocaeli, sosyal gelişmişlik sıralamasında 3 büyük metropol ile Bursa ve Sakarya’dan sonra 15. sırada (Kaçar, 2016) yer almaktadır. TÜİK tarafından 2015 yılında yayınlanan illerde yaşam endeksi sonuçlarına göre yine aynı illerin gerisinde 23. sırada yer almaktadır. Endeksin özellikle güvenlik olmak üzere beraberinde sağlık, eğitim ve çevre alt bileşenlerinde Kocaeli 81 il dahilindeki sıralamada gerilerde yer almaktadır. Çevre kalitesi kapsamında Kocaeli için en önemli problemler sırasıyla hava, su ve katı atık kirliliği (Kocaeli Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2018) olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla Kocaeli için

sosyal yapının geliştirilmesi ve özellikle çevre kalitesinin artırılmasına yönelik üretilen politikalar ön plana çıkmaktadır.

Tezin analiz kısmında gerçekleştirilen kümeleme analizi sonuçlarına göre, Bursa genel performans sıralamasında Kocaeli'den sonra 2. sırada yer almaktadır. İstanbul metropolünün doğu uzantısında gelişme gösteren Bursa, imalat sanayi içinde sahip olduğu sektörel çeşitlilik (otomotiv, tekstil, mobilya, ana metal ve makine ürünleri imalatı) (TÜRKONFED, 2017) bakımından hem bulunduğu bölgenin hem de ülkenin en önemli çekim merkezlerinden biridir. Üretilen ürünlerin kompozisyonu incelendiğinde Bursa'nın imalatında özellikle tekstil ve otomotiv sektörlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Peker (2015) Bursa'da 1970'lerde gelişmeye başlayan tekstil sektörünün, 2000'li yılların ortalarına kadar ihracattan en yüksek payı aldığını; ancak günümüzde zaman zaman otomotiv sektörünün ihracattan aldığı payın tekstil sektörünün önünde olduğunu belirtmiştir.

Bursa, 1980'li yılların ortasından 2000'li yıllara kadar sanayi üretimi ve istihdamı ile katma değer üretimi içindeki payını en çok arttıran (Çakmak ve Erden, 2005) illerden biri olmuştur. 2000'li yıllarda ise Bursa katma değerden aldığı payın artışında, çeşitli dönemlerde birbirinden farklı eğilimler göstermiştir. Şehrin katma değer yaratımından aldığı pay 2004 ile 2007 yılları arasında sürekli artmış ve 2007 yılında en yüksek değere ulaşmıştır. 2008 yılından itibaren 2010 yılı da dahil olmak üzere, bahsedilen yıllarda Bursa'nın katma değerden aldığı pay sürekli azalmıştır. Bursa'nın bahsedilen eğilimi göstermesinde krizin etkisinden bahsetmekte fayda vardır. Kriz sonrası dönemde ise 2011 yılından itibaren 2014 yılına kadar (ve bu yıl da dahil) Bursa'nın katma değerden aldığı pay artmıştır.

Kişi başına düşen gelir seviyesinde İstanbul'a en erken (2014-2018) ulaşacak iller arasında sayılan (Peker, 2015) Bursa'nın, sosyal ve kurumsal yapısına dair çeşitli göstergeler incelendiğinde; Türkiye illerinin bilgi kenti olma potansiyellerinin incelendiği çalışmada Bursa'nın sosyal gelişmişlikte 81 il içinde 3 büyük metropolden sonra 5. sırada; kurumsal gelişmişlikte yine üç büyük metropolden sonra 4. sırada yer aldığı (Kaçar, 2016) görülmektedir. Bursa her ne kadar sosyal ve kurumsal gelişmişlik bakımından bu tez kapsamında belirlenen Türkiye'nin diğer ikinci kademe şehirlerinden daha iyi olsa da, TÜİK tarafından 2015 yılında yayınlanan İllerde Yaşam Endeksi sıralamasında 81 il içinde 19. sırada yer almaktadır. İlin en büyük problemlerinden biri olan çevre kirliliğinde ise, en büyük

sorunları sırasıyla hava kirliliği, su kirliliği, atıklardan kaynaklı kirlilik ve toprak kirliliğidir (Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2018). Bu durumun paralelinde İllerde Yaşam Endeksinin çevre alt bileşeninde Bursa 81 il içinde sıralamada oldukça gerilerde yer almaktadır. Dolayısıyla Bursa kapsamında, ildeki çevre ve yaşam kalitesinin arttırılmasına yönelik üretilecek politikalar ön plana çıkmaktadır.

Tez kapsamında gerçekleştirilen kümeleme analizi sonuçlarına göre, genel performans sıralamasında Bursa ve Kocaeli'den sonra 3. sırada gelen Sakarya, kendisi dışındaki ikinci kademe şehirlerden alt performans göstergelerinin tümünde gösterdiği artan yöndeki eğilim nedeniyle farklılaşmaktadır. Hayır (2005) tarafından belirtildiği üzere sanayi yatırımlarının Kocaeli'den sonra, İstanbul metropoliten bölgesinin doğu yönündeki uzantısında yer alan Sakarya'ya doğru kaymasıyla; şehir 1980'li yıllarda büyüme ve gelişme sürecine, 1990'lı yıllarda ise büyümenin hız kazandığı bir sürece girmiştir. Bu yıllardan itibaren nüfusun artan yönde bir eğilim gösterdiği Sakarya'da, bu durumun sebebi şehrin artan bir oranda göç alması (Köseoğlu ve Dursun, 2015) olarak açıklanmıştır. Sakarya'nın demografik büyümesinin yanında, ekonomik büyümede gösterdiği performans da dikkat çekicidir. Çakmak ve Erden (2005) Sakarya'nın 1980'li yılların ortalarından itibaren, sanayi üretimi ve istihdamı ile katma değerden aldığı payı arttırdığını belirtmiştir.

Ekonomik ve demografik büyümede gösterdiği başarılı performans ile birlikte, Sakarya 2015 yılında TÜİK tarafından hesaplanan illerde yaşam endeksi sıralamasında dikkat çekici bir şekilde 81 il içinde Isparta'dan sonra 2. sırada yer almıştır. Türkiye illerinin bilgi kenti olma potansiyellerinin ölçüldüğü çalışmada Sakarya yine dikkat çeken bir performans sergilemiş; sosyal gelişmişlik sıralamasında Kocaeli, Tekirdağ ve Anadolu Kaplanları'nı geride bırakarak ilk 10 il arasında yer almış; kurumsal gelişmişlik sıralamasında ise İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'nın hemen arkasında 4. sırada (Kaçar, 2016) yer almıştır. Dolayısıyla literatürde Sakarya'nın demografik ve ekonomik büyümede gösterdiği başarılı performansın, sosyal ve kurumsal yapıda gösterilen performans ile bütünleştiğini destekleyen başka çalışmalar da mevcuttur.

Sakarya sahip olduğu dinamiklerin yanında, büyüme ve gelişmenin beraberinde getirdiği birtakım sorunlarla yüzleşmektedir. Bu sorunlardan en önemlileri artan göç ve nüfus büyüklüğüne rağmen, şehrin karşı karşıya kaldığı deprem gerçeği ve nüfusun artma eğiliminin tarım arazileri üzerinde oluşturduğu tehdit (Köseoğlu ve

Dursun, 2015) olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla Sakarya özelinde, yukarıda belirtilen sorunların çözümüne ya da etkilerinin hafifletilmesine yönelik üretilecek politikalar ön plana çıkacaktır.

Genel performans bakımından Bursa, Kocaeli ve Sakarya'nın gerisinde yer alan Tekirdağ, bahsedilen şehirler gibi İstanbul metropolünün etkisinde büyüme ve gelişme dinamizmi yakalamış ikinci kademe şehirlerdendir. Özaslan (2006) Tekirdağ'ın, İstanbul'dan desantralize olan endüstriyel faaliyetler ile büyüyen İstanbul metropoliten bölgesinin doğu uzantısının belirli bir gelişme seviyesine ulaşmasıyla; yapılacak yeni sanayi yatırımlarının metropoliten bölgenin batı uzantısına kayması sonucunda büyüme ve gelişme dinamizmi yakaladığını belirtmiştir. Yatırımcıların bu şekilde yer seçim tercihlerini Tekirdağ'dan yana yapmasında, şehrin sahip olduğu çeşitli avantajların etkisi vardır. Tekstil, gıda ve kağıt-ambalaj ürünleri imalatı ile birlikte otomotiv yan sanayide uzmanlaşmanın görüldüğü Tekirdağ'da sanayi yatırımlarının yer seçim nedeni olarak; İstanbul'a yakınlığından kaynaklı lojistik üstünlük ve yine aynı sebepten kaynaklı kalifiye ve kalifiye olmayan işgücüne yakınlık ile yer altı su kaynaklarının varlığı gösterilmektedir (Çorlu TSO, 2015).

Tez kapsamında gerçekleştirilen kümeleme analizi sonuçlarına göre, performans göstergeleri kapsamında genel olarak artan yönde bir eğilimin gözlemlendiği Tekirdağ'da, kişi başına düşen gelirin 2010 yılından 2014 yılına gösterdiği azalma eğilimi dikkat çekicidir. Bu eğilime yönelik literatürde yer alan iki farklı çalışmada, birbirinden farklı gelişme senaryoları mevcuttur. Öncelikle İzmen ve Daş (2015) Tekirdağ'ın önümüzdeki 10 yıllık süreçte, uzun süre yüksek gelir seviyesine yükselemeyeceği bir orta gelir tuzağına düşeceğini belirtmektedir. Tez kapsamında elde edilen sonuçlara göre, bu görüşte bahsedildiği gibi orta gelir tuzağına düşmek Tekirdağ için olası bir sonuçtur. Buna karşın Peker (2015) ise Tekirdağ'ı, kişi başına düşen gelirden İstanbul'u en erken yıllarda (2014-2018) yakalayacak şehirler arasında saymaktadır.

Kişi başına gelirden gözlenen azalma eğilimi ile birlikte Tekirdağ için söz konusu politika kapsamlarını İzmen ve Daş (2015) şu şekilde özetlemiştir;

- Tekirdağ'ı orta gelir tuzağından kurtaracak politikalar,

- Yerelde sahip olduğu potansiyeller dikkate alınmadan, merkezi yönetim tarafından yönlendirilmiş bir büyüme sürecinin gözlemlendiği Tekirdağ'ın sahip olduğu potansiyelleri değerlendirmeye yönelik üretilmesi gereken politikalar,
- Sanayileşme süreci sonucu oldukça azalan çevre kalitesinin ve bozulan sosyoekonomik yapının iyileştirilmesine yönelik politikalar.

Dolayısıyla Tekirdağ kapsamında üretilcek politikalarda yukarıda belirtilenlerin dikkate alınması gereklidir. Bunlara ek olarak Kalkınma Bakanlığı (2014) tarafından 2008 yılı verileri ile yapılan çalışmaya göre, düşük teknoloji düzeyindeki imalat sektörlerinde uzmanlaşmanın gözlemlendiği Tekirdağ'da (TÜRKONFED, 2017'de atıfta bulunulduğu gibi), üretimin daha yüksek teknolojili imalat sektörlerine kayması teşvik edilmelidir.

Yukarıda bahsedilenlere ek olarak, Tekirdağ 2015 yılında TÜİK tarafından hesaplanan illerde yaşam endeksine göre, 81 il içinde 3 büyük metropol ve metropoliten alt merkez olarak tanımlanan diğer ikinci kademe şehirlerin (Bursa, Sakarya ve Kocaeli) gerisinde 30. sırada yer almaktadır. Ayrıca Türkiye illerinin bilgi kenti olma potansiyellerinin incelendiği çalışmada, sosyal gelişmişlik sıralamasında 81 il içinde 3 büyük metropol ile Bursa, Kocaeli ve Sakarya'dan sonra 17. sırada; kurumsal gelişmişlik sıralamasında 3 büyük metropol, Bursa, Kocaeli, Sakarya ile Anadolu Kaplı olarak tanımlanan ikinci kademe şehirlerden Gaziantep'in gerisinde 17. Sırada (Kaçar, 2016) yer almaktadır. Bahsedilen durumlar, Tekirdağ'ın sosyal ve kurumsal yapısının gelişmesine dair üretilcek politikaların önemine dikkat çekmektedir.

Performans sıralamasında, yukarıda bahsedilen metropoliten alt merkezlerin gerisinde yer alan Manisa, İzmir metropoliten alanının devamında bu metropolden desantralize olan/taşan endüstriyel faaliyetler sonucunda büyüme ve gelişme dinamiği yakalamış ikinci kademe şehirlerdendir. Manisa'nın büyüme ve gelişme sürecinde etkili olan faktörleri Eraydın (2002), İzmir'deki yüksek arazi değerleri nedeniyle sanayi yatırımcılarının yapacakları yatırımlar kapsamında başka yerler araması ve şehirde organize sanayi bölgesinin kurulması olarak belirtmiştir. Bu tez kapsamında Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri olarak belirlenen diğer metropoliten alt merkezlerde (Bursa, Kocaeli, Tekirdağ, Sakarya) olduğu gibi, Manisa'nın büyüme ve gelişme sürecinde de sanayi sektörü ve bu sektör kapsamında

yapılan yatırımlar ön plana çıkmaktadır. Bahsedilen faktörlere Çelik (2017) tarafından, şehrin İzmir'e yakınlığı nedeniyle sahip olduğu lojistik üstünlük ile Manisa'nın yerli ve yabancı yatırımları çekmede sahip olduğu avantajlardan doğal ve beşeri kaynak potansiyeli eklenmiştir. Sonuç olarak 1970'li yıllarda sanayileşmenin yüksek hızlarda gerçekleştiği Manisa, bu yıllarda başlangıçta gıda ve tekstil ürünleri imalatında gösterdiği uzmanlaşma (Özaslan, 2006) ile ön plana çıkmıştır. İlerleyen yıllarda Manisa'nın, Kalkınma Bakanlığı (2014) tarafından 2008 yılı verileri ile yapılan çalışmaya göre, orta-yüksek ve yüksek teknoloji düzeyindeki imalatta kendini göstermeye başladığı görülmektedir (TÜRKONFED, 2017'de atıfta bulunulduğu gibi).

Bu tez kapsamında gerçekleştirilen kümeleme analizi ile, Manisa'nın demografik büyüme göstergelerinden nüfus büyüklüğü, nüfus artış hızı ve nüfus yoğunluğunun yıllara göre (2010'dan 2017'ye) azalma eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte 2017-2019 dönemini kapsayan Manisa Yerel Ekonomik Gelişme Programı'nda yer alan nüfus projeksiyonlarında, şehrin nüfus artış hızının hem Türkiye genelinin hem de TR33 bölgesi dışındaki çevre şehirlerin gerisinde kalacağı (Manisa Valiliği ve Zafer Kalkınma Ajansı, 2016) belirtilmektedir. Manisa'nın demografik yapı göstergelerinde azalma yönünde gözlenen eğilimin sebebi, ilin özellikle İzmir'e yoğun bir şekilde verdiği göçtür. İhtiyaç duyduğu sosyal ve kültürel olanaklara Manisa içinde erişemeyen beşeri sermaye, daha çok İzmir'e gitme ve orada yaşama eğilimindedir. Dolayısıyla demografik büyüme göstergelerinde gözlenen durumun önüne geçmek için, ilin özellikle sosyal yapısının geliştirilmesine yönelik politikalar ön plana çıkmaktadır.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak 2015 yılında TÜİK tarafından hesaplanan İllerde Yaşam Endeksi sonuçlarına göre Manisa, 81 il içinde sıralamada 3 büyük metropol ve Bursa, Kocaeli, Sakarya ve Tekirdağ'ın gerisinde 31. sırada yer almaktadır. Ayrıca Kaçar (2016) tarafından Türkiye şehirlerinin bilgi kenti olma potansiyellerinin incelendiği çalışmada, Manisa sosyal gelişmişlik sıralamasında yine 3 büyük metropol ile Bursa, Kocaeli, Sakarya ve Tekirdağ'ın gerisinde; kurumsal gelişmişlik sıralamasında ise bu şehirler ile birlikte Anadolu Kaplanları'nın (Gaziantep ve Kayseri) da gerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla Manisa için sosyal yapının yanında, kurumsal yapının gelişmesi adına üretilecek politikalar da ön plana çıkmaktadır.

Gaziantep; Denizli, Kahramanmaraş ve Kayseri ile birlikte 1980 sonrası dönemde büyüme ve gelişmede gösterdiği başarılı performans neticesinde ulusal büyümeye yaptığı katkı anlamında Türkiye'nin en önemli şehirlerinden biridir. Gaziantep'in büyümesi ve bu konuma evrilmesindeki nedenler; şehrin tarihsel, kültürel ve coğrafi özellikleri/özgünlükleri, bunlar dışındaki içsel dinamiklerinin kazandığı büyüme ivmesi, 1980'lerden öncesine dayanan köklü üretim (özellikle sanayi) geleneği ve yerli girişimcilerin sahip olduğu sermaye ile büyümeye kazandırdıkları dinamizm (Çakmak ve Erden, 2005) olarak ifade edilmektedir. Şehrin büyüme ve gelişmesinin altında yatan esas sebebi ise Yüksel (2011), bu şehrin ulusal ve ulus-üstü ekonomik ilişki ağlarına entegre olmasındaki başarı olarak açıklamıştır (TÜRKONFED, 2017'de atıfta bulunulduğu gibi). Bu noktada uluslararası literatürde ikinci kademe şehirlerin ortaya çıkmalarında/gelişmelerinde etkili faktörlerden 'ağsal bağlantısallık' konusu, Gaziantep kapsamında da ön plana çıkmaktadır. Dış piyasalar ile kurulan ilişkiler sonucunda, Gaziantep özellikle bölgesel piyasalara giriş kapısı (TEPAV ve Dünya Bankası, 2015) olarak belirtilen şehirler arasında kendine yer bulmuştur. Bahsedilen nedenlerin hepsi kendi içsel dinamiklerini yereldeki girişimcilerin sermaye desteği ile geliştirip büyüyen Anadolu Kaplanları'nı; büyük metropollerin etki alanında, bu metropollerden taşan endüstriyel faaliyetler ile büyüyen metropoliten alt merkezlerden gelişme nedenleri anlamında farklılaştırmaktadır. Anadolu Kaplanları'nın büyümesi içsel bir büyüme modeli örneği gösterirken; metropoliten alt merkezlerin büyümesinde, büyük metropollerin aşırı büyümesi sonucunda ortaya çıkan pozitif dışsallıklar etkili olmuştur.

Öztürk ve Cevher (2015) Gaziantep'in büyümesinde söz konusu olan işletmelerin/girişimlerin 1980'li yıllardan daha önceki dönemlerde birlik oluşturma ve aile işletmesi olma özelliğinden sıyrılıp kurumsallaşma çalışmalarına başlaması nedeniyle; Anadolu Kaplanları'nın öncüleri olarak tanımlanan şehirler arasında Gaziantep'i de saymıştır. Benzer şekilde Gaziantep'in sanayi sektöründeki üretim kültürü de 1980'lerden daha öncesine dayanmaktadır. Şehrin Anadolu Kaplanları'nın öncülerinden biri olması yolunda geçirdiği büyüme süreci incelendiğinde; şehrin imalat sanayide olgunlaşmaya başladığı dönem olarak 1960'lı yılların; çevresindeki illere göre bir bölge merkezi niteliği kazandığı yıllar olarak ise 1970'lerin (TÜRKONFED, 2017) işaret edildiği görülmektedir. Her ne kadar o yıllarda Gaziantep'in henüz çevresindeki iller için büyüme dinamiği başlatamayan bir

bölgesel merkez olduğu (Tekeli, 2008) belirtilse de; Gaziantep bu konuma 1980’li yıllarla birlikte kazandığı dinamizm ile erişmiştir.

Çakmak ve Erden (2005) 1980’li yılların ortalarından 2000’li yıllara kadar Gaziantep’in imalat sanayi içindeki üretim ve istihdam paylarını arttırdığını; bu süreç içinde 1994 ve 1999 krizi yıllarındaki kriz koşullarına daha uyumlu bir performans gösterdiğini ifade etmiştir. Aynı dönemde Mutluer (2003), Gaziantep’in ülke bütününde yaratılan katma değer içindeki payının da arttığını belirtmiştir. Her ne kadar Gaziantep’in katma değer üretimindeki payı 2000’li yılların çeşitli dönemlerinde artma eğilimi göstermiş olsa bile, Söylemez ve diğ. (2012) Gaziantep’in daha çok düşük teknolojili imalat sektörlerinde uzmanlaşma gösterdiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Gaziantep’in ulusal ekonomik büyümeye ve katma değer üretilmesine yaptığı katkının artmasında, özellikle teknoloji düzeyi yüksek imalat sektörlerinde üretimi teşvik edici politikalar ön plana çıkmaktadır. Gaziantep hususunda bir başka öne çıkan konu ise büyüme ve gelişmede öne çıkan başarılı performansına karşın, Gaziantep’in kişi başına düşen gelirden İstanbul’u yakalaması beklenen 2028-2033 döneminin (Peker, 2015) bu tez kapsamında belirlenen diğer tüm ikinci kademe şehirlerden daha geç olmasıdır.

Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinden biri olarak belirlenen ve asıl dinamizmi, büyüme ve gelişmesinde etkili olan işletmelerin/girişimlerin kuruluş dönemi olan 2000’li yıllarda yakalaması nedeniyle Gaziantep’e göre atakta olan (Öztürk ve Cevher, 2015) bir Anadolu Kaplanı olarak tanımlanan Kayseri; bu tez kapsamında büyüme ve gelişme dinamiklerinin açıklanacağı son şehirdir. Öncelikle belirtilmesi gereken konulardan biri tez kapsamında yapılan kümeleme analizi sonuçlarına göre Gaziantep’in çeşitli kapsamlardaki büyümede, Kayseri’den daha iyi bir performans göstermiş olmasıdır.

Kayseri’nin bir Anadolu Kaplanı olarak büyüme ve gelişmesinin arkasında yatan sebeplerin, Gaziantep’te gözlemlendiği gibi ulusal ve ulus-üstü ekonomik ilişkiler ağına başarılı bir şekilde entegre olmasının yanında; merkezi yönetimle doğrudan kurulmuş ve muhafazakar ya da İslami-dini değerler üzerinden gelişmiş ilişkilerin sermaye birikimini tetikleyici gücüne (TÜRKONFED, 2017) dayandığı belirtilmektedir. Bahsedilen sebepler doğrultusunda, Kayseri’nin 1980’lerin ortasından 2000’lere kadar imalat sanayi içindeki üretim ve istihdam payı ile katma değer yaratımındaki payını arttırdığı (Çakmak ve Erden, 2005) ifade edilmektedir. Ayrıca yukarıda

belirtildiği üzere 2000’li yıllardan itibaren ise bünyesinde kurulan işletmelerin arttığı bir süreç yaşamıştır. Çelik (2007) ise küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin Kayseri’nin büyüme ve gelişmesindeki etkilerinin 1970’lerde başlayıp, ilerleyen yıllarda giderek arttığını belirtmiş; bu işletmelerin büyük çoğunluğunun ar&ge faaliyetlerine önem vermeye başlayan aile işletmeleri olduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda Kayseri’de faaliyet gösteren işletmelerin henüz kurumsallaşma adına öne çıkan bir çaba göstermediği ifade edilebilir. Bununla birlikte tezin analiz kısmında elde edilen sonuçlara göre inovasyon göstergelerinde rekabet avantajının düşük olduğu bir performans gösteren Kayseri’nin günümüzde hala bu eğilimi devam ettiriyor olması, ar&ge faaliyetlerinin henüz gereken düzeyde gerçekleşmediğini göstermektedir. Tez kapsamında yapılan kümeleme analizine göre ekonomik büyümeye yapılan katkı anlamında genel olarak Türkiye’nin diğer ikinci kademe şehirlerinin gerisinde bir performans gösteren Kayseri’nin; performans sıralamasında ön sıralara ilerlemesi için başta mobilya ve gıda ürünleri imalatı olmak üzere (Öztürk ve Cevher, 2015) düşük teknoloji düzeyindeki imalattan, ileri teknoloji düzeyindeki imalat sektörlerine geçiş yapması gerekmektedir.

Son olarak Gaziantep ve Kayseri Türkiye’nin 81 şehrinin bilgi kenti olma potansiyellerinin ölçüldüğü çalışmada, sosyal gelişmişlik sıralamasında hem üç büyük metropol hem de Türkiye’nin metropol etkisinde gelişmiş ikinci kademe şehirlerinin oldukça gerisinde; kurumsal gelişmişlik sıralamasında ise sıralamada görece daha önlere yer almasına rağmen üç büyük metropol ile Bursa, Kocaeli ve Sakarya’nın gerisinde (Kaçar, 2016) yer almaktadır. Dolayısıyla kurumsal ve sosyal yapının geliştirilmesi kapsamında üretilecek politikalar, Türkiye’nin Anadolu Kaplanları olarak tanımlanan potansiyel ikinci kademe şehirleri kapsamında ön plana çıkmaktadır.

5.4.4 İkinci kademe şehirlerin performansı

Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin kriz dönemi (2007-2009) ve kriz sonrası dönemde (2010-2017) gösterdikleri performans, kümeler arasında yaptıkları geçişler üzerinden açıklanacaktır.

5.4.4.1 Kriz döneminde gösterilen performans

Kriz döneminde kümeler arasında yapılan geçişler incelendiğinde; Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinden Anadolu Kaplanları’nın kriz yıllarının

tümünde, performans sıralamasında birinci kademe şehirlerden İstanbul'un bulunduğu 8. küme ile Ankara ve İzmir'in yer aldığı 7. kümeden sonra 3. sırada gelen 6. kümede yer aldıkları görülmektedir (Çizelge 5.8). Metropoliten alt merkezlerden Kocaeli ve Bursa da, Anadolu Kaplanları'na benzer şekilde kriz yıllarının tümünde 6. kümedeki yerlerini korumuşlardır (Çizelge 5.8).

Metropoliten alt merkezlerden Sakarya, Tekirdağ ve Manisa'nın bu dönemde kümeler arasında yaptıkları geçişlere göre, değişken bir performans gösterdikleri söylenebilir (Çizelge 5.8). Sakarya krizin başlangıç yılında (2007) performans bakımından 5. sıradaki 3. kümede yer alırken (Şekil 5.8); 2008 yılında performans bakımından sıralamada iki üstteki 6. kümeye geçiş yapmıştır (Şekil 5.9). Dolayısıyla Sakarya'nın 2007 yılına göre, 2008 yılında performansını arttırdığı yönde bir yorum yapılabilir. Kriz döneminin son yılında ise Sakarya sıralamada tekrar 2 alttaki 3. kümeye geçiş yapmış; performans bakımından 2008 yılına göre bir düşüş yaşamıştır (Şekil 5.10).

Metropoliten alt merkezlerden Tekirdağ, krizin ilk yılında performans bakımından 4. sırada bulunan 5. kümede yer alırken; 2008 yılında performans bakımından 1 üst sıradaki 6. kümeye geçiş yapmıştır. Tekirdağ 2009 yılında, 2008 yılında gösterdiği performansı sürdürmüş; 6. Kümedeki yerini korumuştur.

Türkiye'nin metropoliten alt merkezler olarak tanımlanan bir diğer ikinci kademe şehri Manisa ise, krizin başlangıç yılı (2007) ve 2008 yılında performans bakımından 5. Sıradaki 3. Kümede yer alırken; krizin son yılında (2009) performans bakımından 2 üstte yer alan 6. Kümeye geçiş yapmıştır.

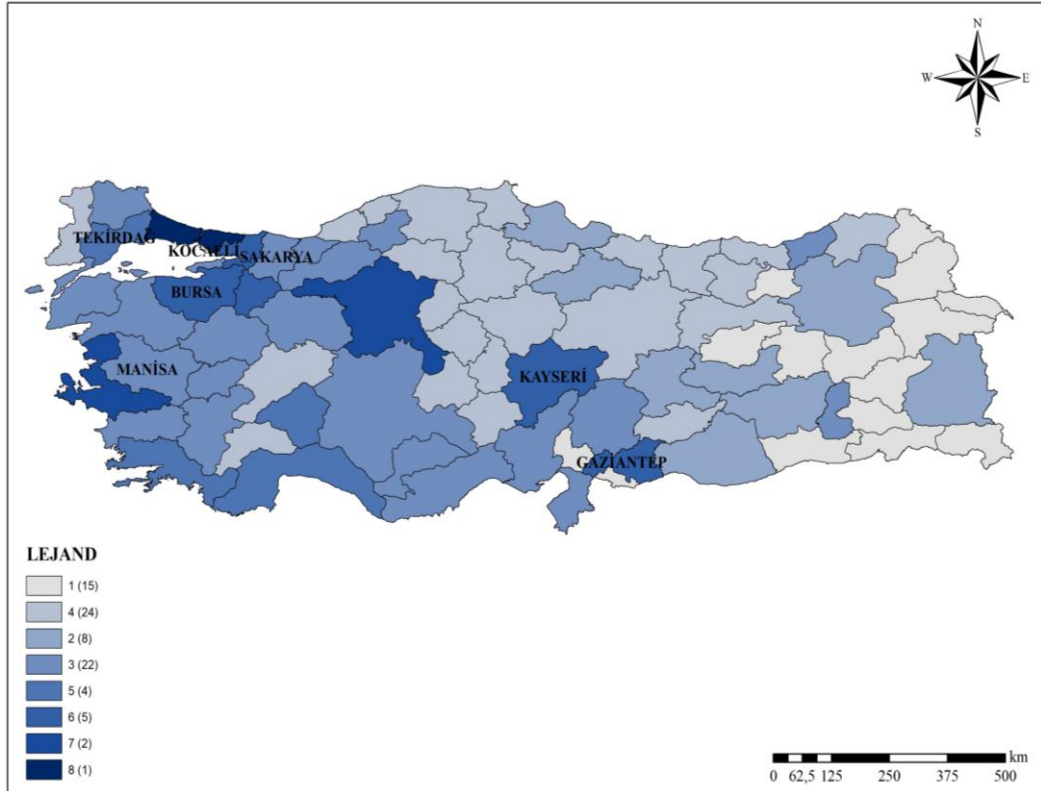
Çizelge 5.8 : Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin kriz döneminde (2007-2009) kümeler arasında yaptıkları geçişler.

Grubu	İl adı	2007	2008	2009
Metropoliten Alt Merkezler	Kocaeli	6	6	6
	Bursa	6	6	6
	Sakarya	3	6	3
	Tekirdağ	5	6	6
	Manisa	3	3	6
Anadolu Kaplanları	Gaziantep	6	6	6
	Kayseri	6	6	6

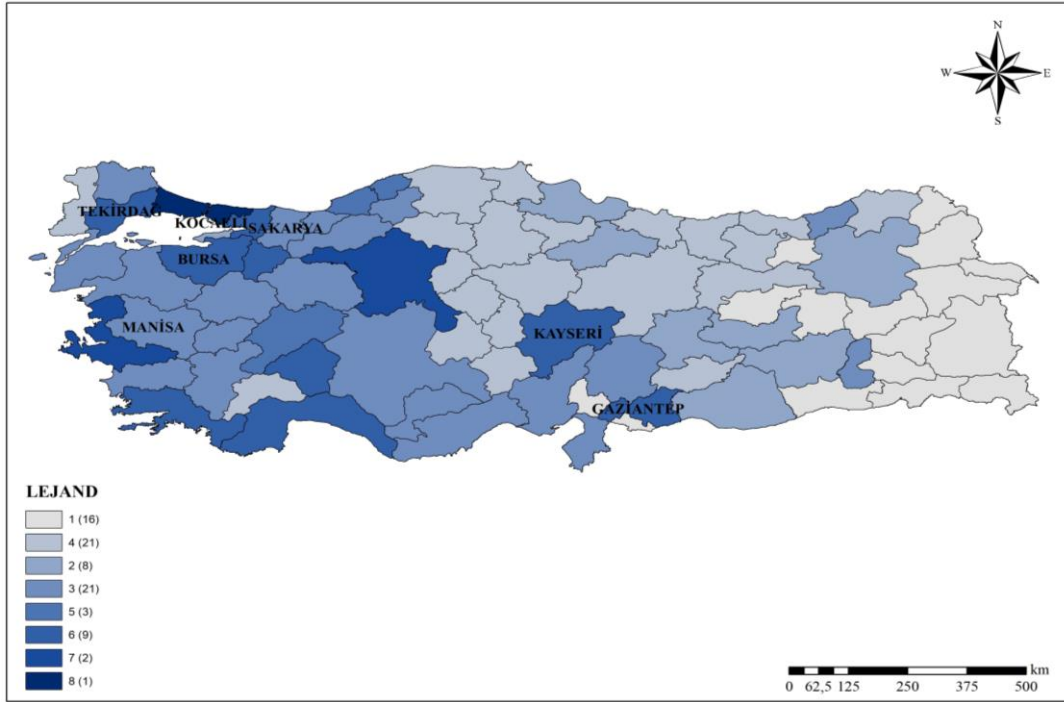
Son olarak Çizelge 5.9’da göre ikinci kademe şehirlerin alt göstergeler kapsamında gösterdikleri performans eğilimi incelendiğinde; şehirlerin kriz döneminde, ulusal demografik ve ekonomik büyümede başarılı bir performans göstermedikleri yönünde bir yorum yapılabilir (Çizelge 5.9).

Çizelge 5.9 : Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirleri tarafından kriz döneminde (2007-2009) alt göstergeler kapsamında gösterilen performans eğilimi.

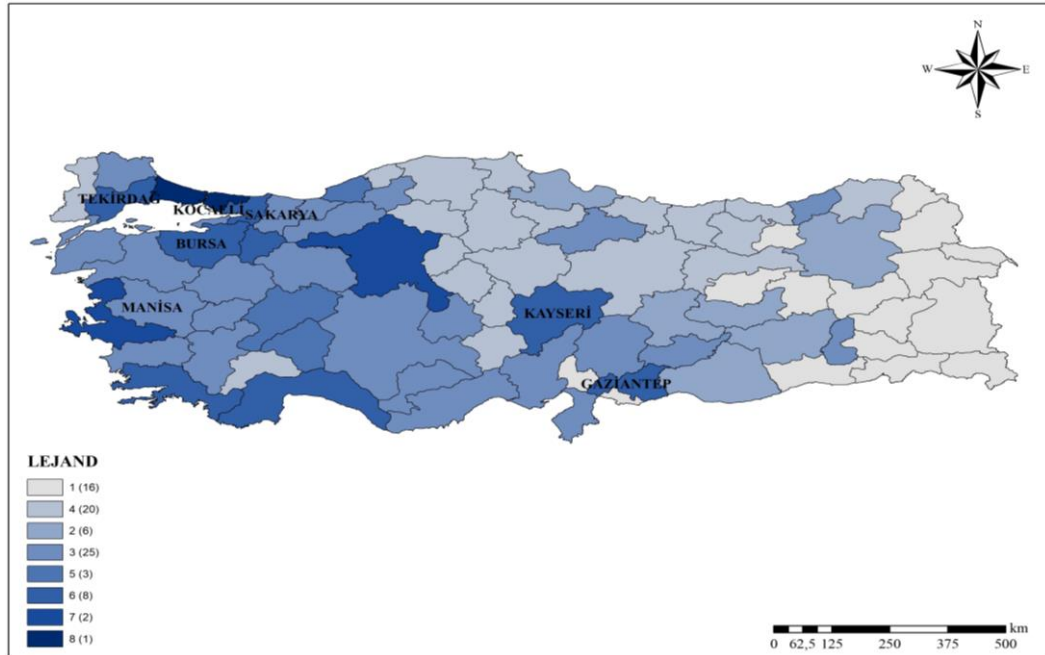
	Nüfus büy.	Nüf. artış hızı	Ülke GSYİH'ye yapılan katkı	Kişi başına GSYİH	Sanayi s. GSYİH	Yaşayan kişi başına istihdam	Kamu yatırımlarından alınan pay
Kocaeli	+	-	-	-	-	-	-
Bursa	+	-	-	-	-	-	-
Sakarya	+	-	-	-	-	+	-
Tekirdağ	+	-	-	-	-	-	+
Manisa	-	+	+	+	-	-	-
Gaziantep	+	-	-	-	-	+	+
Kayseri	+	+	-	-	-	-	-



Şekil 5.8 : 2007 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.



Şekil 5.9 : 2008 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.



Şekil 5.10 : 2009 yılında yer aldıkları kümelere göre iller.

5.4.4.2 Kriz sonrası dönemde gösterilen performans

Kriz sonrası dönemde ikinci kademe şehirlerin kümeler arasında yaptıkları geçişler üzerinden gösterdikleri performans incelendiğinde; metropoliten alt merkezlerden Kocaeli, Bursa ve Tekirdağ ile Anadolu Kaplanları'ndan Gaziantep'in dönemin tüm yıllarında performans bakımından İstanbul (8. küme) ile Ankara ve İzmir'in (7. küme) yer aldığı kümelerden sonra 3. sırada gelen 6. kümede yer aldıkları

görülmektedir (Çizelge 5.10). Bu dönemde metropoliten alt merkezlerden Sakarya ve Manisa ile Anadolu Kaplanları'ndan Kayseri tarafından gösterilen performansın, kümeler arasında yaptıkları geçişlere değişkenlik gösterdiği söylenebilir (Çizelge 5.10).

Kriz sonrası dönemde 2010 ve 2011 yıllarında performans bakımından 3. sırada yer alan 6. kümede bulunan Kayseri, 2012 yılında sıralamada 2 alttaki 3. kümeye geçiş yapmıştır. 2013 yılında 2012 yılına göre performansını arttırıp, tekrar 6. kümeye geçiş yaparak; dönemin diğer yıllarında 6. kümedeki yerini korumuştur.

2016 yılına kadar performans bakımından 3. sırada yer alan 6. kümede bulunan Manisa, 2016 yılında performans bakımından 3 sıra alttaki 3. kümeye geçiş yapmıştır (Çizelge 5.10). Bu anlamda 2016 yılında bir performans düşüklüğü yaşayan Manisa, 2017 yılında da 3. kümedeki yerini sürdürmüştür.

Kümeler arasında yaptığı geçişler bakımından performansın en çok değiştiği ikinci kademe şehir Sakarya olmuştur. En son 2014 yılında performans bakımından 3. Sıradaki 6. kümede yer alan Sakarya, 2015 yılında 3 sıra alttaki 3. kümeye gerilemiştir. 2016 yılında da 3. kümedeki yerini koruyan Sakarya, 2017 yılında performansını arttırarak tekrar 6. kümeye geçiş yapmıştır.

Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirleri kriz sonrası dönemde genel olarak başarılı bir performans göstermiştir. Bununla birlikte şehirlerin kriz sonrası dönemde gösterdikleri performansın, kriz döneminde gösterdikleri performanstan daha iyi olduğuna yönelik bir çıkarım yapmak mümkündür.

Çizelge 5.10 : Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin kriz sonrası dönemde (2007-2009) kümeler arasında yaptıkları geçişler.

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Metropoliten Alt Merkezler	Kocaeli	6	6	6	6	6	6	6	6
	Bursa	6	6	6	6	6	6	6	6
	Sakarya	3	6	6	3	6	3	3	6
	Tekirdağ	6	6	6	6	6	6	6	6
	Manisa	6	6	6	6	6	6	3	3
Anadolu Kaplanları	Gaziantep	6	6	6	6	6	6	6	6
	Kayseri	6	6	3	6	6	6	6	6



6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin belirlendiği ve performanslarının ölçüldüğü kümeleme analizi sonuçlarına göre, metropoliten alt merkezler olarak tanımlanan ikinci kademe şehirler Bursa, Kocaeli, Tekirdağ, Sakarya ve Manisa ile Anadolu Kaplanları olarak tanımlanan ikinci kademe şehirler Gaziantep ve Kayseri'nin ölçüm yıllarında gösterdikleri performans üzerinden birbirlerinden farklılaştıkları saptanmıştır. Bununla birlikte şehirlerin büyüme ve gelişmelerinde etkili faktörlerin ortaya çıkarılmasına yönelik yapılan araştırmalar sonucunda, metropoliten alt merkezlerin ve Anadolu Kaplanları'nın gelişme nedenleri ve dönemlerine göre de birbirlerinden farklılaştıkları görülmüştür.

İstanbul metropolü merkezli bir kent-bölge içinde Sakarya ve Tekirdağ ile aynı etkileşim koridorunda yer alan (İstanbul Kalkınma Ajansı, 2015) ve İstanbul'dan taşan/desantralize olan endüstriyel faaliyetlerin metropolün doğu uzantısında yer seçmesiyle büyüyen Kocaeli ve güneydeki Bursa ile; İzmir merkezli bir kent-bölge içinde Aydın ile aynı gelişme koridorunda yer alan (İzmir Kalkınma Ajansı, 2015) İzmir'den desantralize olan endüstriyel faaliyetlerin metropolün doğu uzantısında yer seçmesiyle büyüyen Manisa'nın büyüme ve gelişme dinamizmi yakaladığı yıllar 1970'li yıllara denk gelmektedir. Buna karşın metropoliten alt merkezlerden Tekirdağ (1980-2000) ve Sakarya'nın (1990'lı yıllar) büyüme ve gelişme dinamizmi yakaladığı yıllar Anadolu Kaplanları (Gaziantep ve Kayseri) ile benzerlik göstermekte ve 1980-2000 yılları arasına denk gelmektedir.

Ekonomik faktörler, konut piyasasına has özellikler, pazarlama ve hizmet alanı gibi etkenler nedeniyle birbirleriyle işlevsel bağlar kuran alt merkezlerin ve bir metropol merkezin yer aldığı kent-bölgelerde (Özışık, 2015) metropol alana yakınlıktan/entegrasyondan kaynaklı kazanılan avantajlar büyümenin bir diğer yorumu (ödünç boyut) olarak ön plana çıkmaktadır. Örneğin; Tekirdağ'ın İstanbul'a, Manisa'nın da İzmir'e olan yakınlığı sayesinde kazandığı lojistik üstünlük bu şehirlerin büyümesinde etkili faktörlerden biridir.

Son olarak Bursa'nın diğer metropoliten alt merkezlerden (Sakarya, Tekirdağ, Kocaeli, Manisa) farklılaşan konumundan bahsetmekte fayda vardır. Büyüme ve gelişme sürecinde İstanbul kadar, kendi ekonomik dinamiklerini harekete geçirmesinin de etkili olduğu (İstanbul Kalkınma Ajansı) Bursa'nın, bugün Marmara Bölgesi'nin üretim havzasından bir kent-bölgeye geçiş sürecinde olduğu (TÜRKONFED, 2017) belirtilmektedir.

Büyüme ve gelişme süreçlerinde 1980'li yıllardan öncesine dayanan köklü bir üretim geleneğinin, 1980'li yıllarda imalat sanayi lehine geçirilen yapısal dönüşüm ve dolayısıyla benimsenen endüstriyel büyüme modelinin ve küresel düzlemdeki sosyoekonomik ilişki ağlarına olan bağlantısallığın etkili olduğu Anadolu Kaplanları (Gaziantep ve Kayseri) kapsamında önemli bir diğer büyüme faktörü, bu şehirlerdeki yerel yönetimlerin merkezi yönetim ile aralarında doğrudan kurdukları bağ olarak ifade edilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Buğra ve Savaşkan (2014) Gaziantep ve Kayseri'nin ekonomik büyüme sürecinde gösterdikleri başarıyı aşağıda belirtilen faktörlere bağlamıştır;

- Merkezi yönetimin yerel ekonomik büyümede etkin müdahalesi,
- Merkezi yönetim ile bu şehirlerdeki yerel yönetimler arasındaki doğrudan ilişkilerin, yerel iş çevresi üzerindeki etkisi,
- Elleriinde önemli ekonomik kaynakları bulunan üyelere/iş adamlarına sahip sanayi ve ticaret odalarının yerel ekonomik gelişmedeki etkisi,
- Sanayi ve ticaret odalarının yerel ve merkezi yönetim düzeylerindeki kararları etkilemede sahip oldukları gücün, ekonomik büyümenin önündeki engelleri ortadan kaldırmada sahip olduğu önem.

Birinci kademe şehirlere göre 2010-2017 yılları arasındaki (kriz sonrası) dönemde özellikle ekonomik ve demografik büyümede gösterdikleri performans ile ön plana çıkan; sosyal, kurumsal ve fiziksel yapının gelişmesinde gösterilen performansta ise birinci kademe şehirlerin gerisinde kalan Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinden metropoliten alt merkezler (öz. Kocaeli, Bursa ve Sakarya) bu dönemde Anadolu Kaplanları'na göre ulusal büyümede genel olarak daha iyi bir performans göstermiştir. Metropoliten alt merkezler arasında ise Kocaeli, Bursa ve Sakarya'nın ulusal büyümede gösterdikleri performans Tekirdağ ve Manisa'dan daha iyiyken;

Anadolu Kaplanları içinde Gaziantep, Kayseri'den daha iyi bir performans göstermiştir.

DPT tarafından 1982 yılında yapılan Türkiye yerleşme merkezlerinin kademelenmesi çalışmasında 7. kademe merkez İstanbul'dan sonra İzmir, Ankara ve Adana ile birlikte 6. kademe merkezler arasında yer alan Gaziantep ile 5. kademe merkezler arasında yer alan Bursa ve Kayseri'nin, tez kapsamında gerçekleştirilen kümeleme analizinde kullanılan göstergeler bağlamında İstanbul, Ankara ve İzmir'den sonra ulusal büyümede en iyi performansın gösterildiği şehirler arasında yer alması şaşırtıcı bir sonuç olmamıştır. Bununla birlikte BGUS 2014-2023 mekansal gelişim şemasında da bahsedilen şehirlerden Bursa batıdaki; Gaziantep güneydeki; Kayseri ise Türkiye'nin iç kesimlerindeki en önemli endüstriyel büyüme odaklarından biri olarak ifade edilmiştir.

Türkiye'nin ikinci kademe şehirlerine yönelik yapılan literatür araştırmasında ön plana çıkan şehirlerden Denizli, Konya ve Mersin, gerçekleştirilen kümeleme analizine göre şaşırtıcı sonuçların gözlemlendiği şehirler olmuştur. 1982 yılında yapılan kademelenme çalışmasında 4. kademe bir merkez olduğu tespit edilen Denizli, BGUS 2014-2023 mekansal gelişim şemasında batıdaki önemli endüstriyel büyüme odaklarından biri olarak ifade edilmesine ve 2013 yılındaki Avrupa Birliği projesinde Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri arasında ele alınmasına rağmen; tez kapsamında gerçekleştirilen kümeleme analizine göre ulusal büyümede gösterilen performans sıralamasında, birinci kademe şehirlerden sonra gelen 6. kümenin (ikinci kademe şehirlerin) 2 küme gerisinde (3. kümede) yer almaktadır. Kademelenme çalışmasında 5. kademe merkezler arasında yer alan ve BGUS gelişme şemasında İç Anadolu'daki en önemli endüstriyel büyüme odaklarından biri olarak ifade edilen Konya, Denizli'ye benzer şekilde tez kapsamında gerçekleştirilen kümeleme analizi sonuçlarına göre performans sıralamasında gerilerde yer alan 3. kümede kendine yer bulmuştur. BGUS'ta (2014-2023) İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana birlikte Türkiye'nin metropol kentleri arasında Mersin'de kümeleme analizi sonuçlarına göre 3. kümede (performans ölçümü ile 5. sırada) yer almaktadır.

Literatürde Türkiye'nin ikinci kademe şehirleri arasında sayılan ve kademelenme çalışmasında Bursa, Kayseri, Konya ve Diyarbakır ile birlikte 5. kademe merkezler arasında yer alan (DPT, 1982) kuzeydeki bölgesel çekim merkezleri (BGUS 2014-2023 gelişme şemasına göre) Trabzon ve Samsun; kümeleme analizi sonuçlarına

göre Denizli, Konya ve Mersin'e benzer şekilde performans bakımından 5. sıradaki (ikinci kademe şehirlerin 2 sıra gerisinde) 3. kümede kendilerine yer bulmuşlardır. Son olarak kademelenme çalışmasına göre 6. kademe bir merkez olduğu belirtilen ve BGUS gelişme şemasında metropol alanlar arasında gösterilen Adana'da yukarıda bahsedilen diğer şehirler gibi kümeleme analizi sonuçlarına göre 3. kümede yer almaktadır.

Tez kapsamında gerçekleştirilen kümeleme analizi ile elde edilen sonuçlar, BGUS 2014-2023 mekansal gelişim şemasında Türkiye'nin doğusu ile batısı ve kuzeyi ile güneyi arasında okunan gelişmişlik farklarını destekleyici niteliktedir. Hatta BGUS'ta ulusal kentsel sistem içindeki diğer şehirlere göre daha fazla bir gelişmenin öngörüldüğü çoğu şehir, kümeleme analizi sonuçlarına göre performans sıralamasında oldukça gerilerde yer almaktadır. Sonuç olarak kümeleme analizinde elde edilen sonuçlara göre batıdaki İstanbul, İzmir ve Ankara metropolleri ile bu metropollerin etkisinde gelişmiş önemli ve sayıca daha fazla metropoliten alt merkez belirli bir gelişmişlik düzeyine işaret etmekteyken; doğudaki ulusal büyümede gösterilen performans sıralamasında oldukça geride yer alan bölgesel çekim merkezleri, sanayi nüvesi iller ve öncelikli gelişme illeri henüz büyüme ve gelişmenin desteklenmesi gerektiği bir sürece işaret etmektedir. Benzer şekilde kuzeydeki, ulusal büyümede gösterilen performans sıralamasında gerilerde yer alan bölgesel çekim merkezleri ve sanayi nüvesi iller geliştirmekte olan bir süreci temsil etmekteyken; güneydeki ikinci kademe şehirlerden Gaziantep ile performans sıralamasında ikinci kademe şehirlerden hemen sonra gelen (5. kümede) ve Türkiye'nin en önemli turizm odaklarından biri olan Antalya görece daha gelişmiş bir yapıyı ortaya koymaktadır.

Bahsedilen sonuçlar ışığında kentsel sistem içinde yalnızca ikinci kademe şehirlerin değil, görece daha alt kademelerdeki ya da daha düşük gelişmişlik seviyelerindeki şehirlerin potansiyel ve ihtiyaçları çerçevesinde hep birlikte desteklenmesi, Türkiye'de dengesiz büyümeden kaynaklı bölgelerarası eşitsizlik probleminin çözümünde en önemli araç olacaktır.

Türkiye'nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin belirlendiği ve performanslarının ölçüldüğü bu tez, ikinci kademe şehir konseptinin dayandığı literatürü (gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler literatürü) arka plana alarak yapılan detaylı analizler, kullanılan yöntem ve elde edilen sonuçlar ile literatüre bir katkı sunmaktadır. Daha

önceki bölümlerde belirtildiği üzere Türkiye’de bizzat ‘ikinci kademe şehir’ konseptinde yapılan sınırlı sayıda çalışma yer almaktadır. Ancak tez, yararlanılan literatür ile birlikte kullanılan yöntem kapsamında bu çalışmalardan farklıdır. Türkiye’nin potansiyel ikinci kademe şehirlerinin hem belirlenmesi hem de performanslarının ölçülmesine yönelik izlenen 2 aşamalı süreç ve bu süreçte kullanılan yöntem (gösterge ve gösterge gruplarının kurgulanması, amaçlar ile analiz yöntemi arasındaki ilişkilerin kurulması) tezin özgün yanlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla tez, Türkiye’nin yanısıra akademik çalışmaların henüz son yıllarda ikinci kademe şehirlerin önemi üzerine eğildiği gelişmekte olan ülkeler literatürüne de önemli bir katkı niteliğindedir. Veriye erişimde yaşanan/yaşanacak güçlükler göz önünde bulundurularak; bundan sonraki çalışmalarda ikinci kademe şehirlerin büyüme ve gelişme süreçlerine, ‘yakın çevrelerindeki yerleşmeler ile kurdukları ilişkilerin’ ve ‘bu şehirlerin farklı ölçeklerdeki (yerel, ulusal, küresel) ağlarla olan bağlantılarının’ etkisinin mekânsal veri analizi gibi yöntemlerle incelenmesi ‘ikinci kademe şehir’ konseptine yönelik var olan literatüre önemli bir katkı olacaktır.



KAYNAKLAR

- Acar, O.** (2008). Türkiye Ekonomisindeki Yapısal Dönüşümün Dinamikleri. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 30-39.
- Agnoletti, C., Bocci, C., Iommi, S., Lattarulo, P., & Marinari, D.** (2015). First- and Second-Tier Cities in Regional Agglomeration Models. *European Planning Studies*, 23(6), 1146–1168.
- Akpınar, R., Taşçı, K., & Özsan, M.** (2011). *Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Alonso, W.** (1973). Urban Zero Population Growth. *Daedalus*, 191-206.
- Amin, A., & Thrifft, N.** (2000). What Kind of Economic Theory for what Kind of Economic Geography? *Antipode*, 4-9.
- Anderberg, M. R.** (1973). *Cluster Analysis for Applications*. New York: Academic Press.
- Balaban, U.** (2013). *Secondary Cities of the European Union: EU-Accession Process and Regional Development in Turkey*. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Balaban, U.** (2014). *Secondary Cities Non-Metropolitan Industrialization*. Secondary Cities Wordpress: <https://secondarycities.wordpress.com> adresinden alınmıştır
- Barnes, T. J.** (2001). Rethorizing Economic Geography: From the Quantitative Revolution to the 'Cultural Turn'. *nnals of the Association of American Geographers*, 546-565.
- Becker, G. S.** (1964). *Human Capital: A theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. New York: Columbia University Press.
- Becker, G. S.** (1993). Nobel Lecture: The Economic Way Of Looking At Behavior. *Journal of Political Economy*, 385-409.
- Blau, P.** (1957). Formal Organization: Dimensions of Analysis. *American Journal of Sociology*, 58-69.
- Boschma, R., & Frenken , K.** (2006). Why Is Economic Geography Not an Evolutionary Science? Towards an Evolutionary Economic Geography. *Journal of Economic Geography*, 273-302.
- Brady, W. M.** (2016). Territorial development, planning reform and urban governance: the case of Ireland's second- tier cities. *European Planning Studies*, 2217-2240.
- Buğra, A., & Savaşkan, O.** (2014). *Türkiye'de Yeni Kapitalizm Siyaset, Din ve İş Dünyası*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.** (2018). *Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü*. Bursa: T.C. Bursa Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- Caliński, T., & Harabasz, J.** (1974). A dendrite method for cluster analysis. *Communications in Statistics*, 1-27.
- Camagni, R., & Capello, R.** (2015). Second-Rank City Dynamics: Theoretical Interpretations Behind Their Growth Potentials. *European Planning Studies*, 23(6), 1041–1053.
- Camagni, R., & Capello, R.** (2015). The Rise of Second-Rank Cities: What Role for Agglomeration Economies. *European Planning Studies*, 1069–1089.
- Cardoso, R.** (2016a, May). Building the extensive city: processes of metropolisation in European second-tier urban regions. *PhD Thesis*. London, Bloomsbury, England: Researcgate.
- Cardoso, R. V.** (2016b). Overcoming barriers to institutional integration in European second-tier urban regions . *European Planning Studies*, 2197-2216.
- Cardoso, R. V.** (2017). Localising urbanisation trajectories: comparing the emergence of second-tier urban regions in Europe (1890–2011). *Urban Research & Practice*, 1-24.
- Cardoso, R., & Meijers, E.** (2016). Contrasts between First-tier and Second-tier Cities in Europe: a functional perspective. *European Planning Studies*, 24(5), 996–1015.
- Cardoso, R., & Meijers, E.** (2017). Secondary Yet Metropolitan ? The Challenges of Metropolitan Integration for Second-Tier Cities. *Practice, Planning Theory &*, 1-20.
- Champion, T., Coombes, M., & Gordon, I.** (2014). How Far do England's Second-Order Cities Emulate London as Human- Capital ‘Escalators’? *Population, Space and Place*, 421-433.
- China's Cities Classification.** (2018, Ekim 22). *Urban legend: China's tiered city system explained*. China's Cities Classification: <http://multimedia.scmp.com/2016/cities/> adresinden alınmıştır
- Clark, C.** (1940). *The Conditions of Economic Progress*. London: Macmillan.
- Coleman, J. S.** (1958). Relational Analysis: The Study of Social Organizations With Survey Methods. *Human Organization*, 28-36.
- Cornish, R.** (2007). *Statistics: 3.1 Cluster Analysis*. Statstutor: <http://www.statstutor.ac.uk/resources/uploaded/clusteranalysis.pdf> adresinden alınmıştır
- Craig, R., & Qiang, J.** (2010, November 1). *China's Emerging Tier 2 Cities: Opportunities for US Companies*. chinabusinessreview: chinabusinessreview.com adresinden alınmıştır
- Çakmak, H. K., & Erden, L.** (2005). Yeni Sanayi Odakları ve Sanayini Yeni mekan Arayışları: Denizli ve Gziantep Örneği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 111-129.

- Çakmak, Z., Uzgören, N., & Keçek, G.** (2015). Kümeleme Analizi Teknikleri İle İllerin Kültürel Yapılarına Göre Sınıflandırılması Ve Değişimlerinin İncelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(12).
- Çelik, A. A.** (2017). Bir Yatırım Merkezi Olarak Manisa'nın Dinamiklerinin Değerlendirilmesi. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 285-312.
- Çelik, F.** (2007). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere Verilen İhracat Destekleri ve Ekonomiye Etkisi (Kayseri Örneği). *Doktora Tezi*. Konya, Türkiye: T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı.
- Çokluk, O., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, S.** (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: © 2012 Pegem Akademi.
- Çorlu TSO.** (2015). *2014 Yılı Tekirdağ Ekonomisindeki Gelişmeler, Etkileri ve Türkiye Ekonomisi ile Karşılaştırma Gelişen Bir İl Ekonomisi: Tekirdağ Son Gelişmeler Işığında Tekirdağ Ekonomisi*. Tekirdağ: www.corlutso.org.tr.
- Davoudi, S.** (2003). European Briefing: Polycentricity in European spatial planning: from an analytical tool to a normative agenda. *European Planning Studies*, 979-999.
- Derudder, B.** (2017, November 16). The relevance of the regional and network embeddedness of second-tier cities. *RSAI Newsletter*. Goa, India: Regional Science Association International.
- Dijkstra, L., & Poelman, H.** (2011). *Regional typologies: a compilation*. European Union Regional Policy .
- Dinler, Z.** (2014). *Bölgesel İktisat* . Bursa: Ekin Kitabevi. (2014). Dokuzuncu Bölüm: Yeni Sanayi Odakları ve Anadolu Kaplanları. Z. Dinler içinde, *Bölgesel İktisat* (s. 450-490). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Dinler, Z.** (2014). Dördüncü Bölüm: Ekonomik Gelişme Sonucu Ortaya Çıkan Bölgesel Gelişme Farkları. Z. Dinler içinde, *Bölgesel İktisat* (s. 112-165). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Doğan, M.** (2013). Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 211-231.
- DPT.** (1963, Ocak). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*. Ankara: DPT.
- DPT.** (1974). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1975-1989*. Ankara: DPT.
- DPT.** (1982). *Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi: Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi Cilt 1*. Ankara: DPT Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı .
- DPT.** (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990 - 1994*. Ankara: DPT.
- DPT.** (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996 – 2000*. Ankara: DPT.
- DPT.** (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001 - 2005*. Ankara: DPT.

- Duranton, G.** (2008). Cities: Engines of Growth and Prosperity for Developing Countries? *Working Paper*. Washington, DC, ABD: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.
- Emerson, R. M.** (1962). Power-Dependence Relations. *American Sociological Review*, 31-41.
- Eraydın, A.** (2002). *Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması*. Ankara: ODTÜ Basım İşliği.
- ESPON.** (2005, May). Potentials for Polycentric Development in Europe: The ESPON 1.1.1 Project Report. *Planning, Practice & Research*, 20(2), 235 – 239.
- ESPON.** (2011). *SGPTDE Secondary Growth Poles in Territorial Development in Europe: Performance, Policies and Prospects Annex Classification of European Regions Map & Additional Charts*. ESPON Online Library: European Union.
- ESPON.** (2012). *SGPTD Second Tier Cities and Territorial Development in Europe: Performance, Policies and Prospects*. Liverpool: ESPON & European Institute of Urban Affairs, Liverpool John Moores University.
- ESPON.** (2016). *Policy Brief Second Tier Cities Matter*. Grand Duchy of Luxembourg: ESPON.
- ESPON Annex 7.** (2012). *Selecting Second Tier Cities*. Liverpool: ESPON & European Institute of Urban Affairs, Liverpool John Moores University.
- Eşiyok, B. A.** (2001). *Kriz, Esnek Üretim Sistemi Ve Anadolu Sanayi Odakları (Anadolu Kaplanları):Kalkınmanın Neresinde?* Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
- European Union.** (2018a, December 8). *Secondary Cities-EU Report Summary*. November 2018 tarihinde Community Research and Development Information Service: https://cordis.europa.eu/result/rcn/192339_en.html adresinden alındı
- European Union.** (2018b, September 6). *Secondary Cities-EU — Result In Brief*. Community Research and Development Information Services: https://cordis.europa.eu/result/rcn/202850_en.html adresinden alınmıştır
- Evans, R.** (2015). Harnessing the economic potential of ‘second-tier’ European cities: lessons from four different state/urban systems. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 33, 163 – 183.
- Everitt, B. S., Landau, S., Leese, M., & Stahl, D.** (2011). *Cluster Analysis 5th Edition*. London: John Wiley & Sons Ltd.
- Faraji, S. J., Qingping, Z., Valinoori, S., & Komijani, M.** (2016). ,Urban Primacy in Urban System of Developing Countries; Its Causes and Consequences. *Human*, 34-45.
- Fisher, A. G.** (1939). Production, Primary, Secondary and Tertiary. *Economic Record*, 24-38.

- Florida, R.** (2002). *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Fujita, M.** (1993). Monopolistic Competititon and Urban Systems. *European Economic Review*, 308-315.
- Hall, P.** (2005). Metropolitan Economic Strategy The World's Urban Systems: A European Perspective. *Global Urban Development*, 1-12.
- Hamm, R., & Rosenfeld, M.** (2017, November 16). Medium Sized Cities: Ideas for a new European Urban Economic research agenda. *RSAI Newsletter*. Goa, India: Regional Science Association International.
- Havlik, P.** (2005). *Structural Change, Productivity and Employment in the New EU Member States*. Opolzergasse Vienna: Forschungsberichte wiiw Research Reports | 313.
- Hayır, M.** (2005). Sakarya'da Sanayi Faaliyetleri ve Özellikleri. *Makale*. Sakarya, Türkiye: www.academia.edu.
- Hutchinson, F. E.** (2011). Regional Outlook: Southeast Asia 2011-2012. L. P. Michael J Montesano içinde, *Regional Outlook* (s. 88-91). Johore: Institute of Southeast Asian Studies.
- IBM Knowledge Center.** (2018, Ekim 22). *TwoStep Cluster Analysis*. IBM Knowledge Center: https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/en/SSLVMB_24.0.0/sps/base/idh_twostep_main.html adresinden alınmıştır
- İstanbul Kalkınma Ajansı.** (2015). *İstanbul Bölge Planı 2014-2023*. İstanbul: İSTKA.
- İzmen, Ü., & Daş, Z.** (2015). *Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Tekirdağ İçin Plansız Sanayileşme Tuzakından Çıkış Stratejileri Ve 2023 Senaryoları*. Tekirdağ: Trakya Kalkınma Ajansı ve TÜRKONFED.
- İzmir Kalkınma Ajansı.** (2015). *İzmir Bölge Planı 2014-2023*. İzmir: İZKA.
- Jalava, J.** (2006, January). Production, Primary, Secondary and Tertiary: Finnish Growth And Structural Change, 1860-2004. *Pellervo Economic Research Institute Working Papers*. Helsinki, Eerikinkatu, Finland: Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos PTT.
- John, L.** (2012). *Secondary cities in South Africa: The start of a conversation The Background Report*. Braamfontein: South African Cities Network.
- Kaçar, S. M.** (2016, Temmuz 1). Türkiye İllerinin Bilgi Kenti Olma Potansiyelinin Ölçülmesi. *Doktora Tezi*. İstanbul, Beyoğlu, Türkiye: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kalkınma Bakanlığı.** (2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Karakılçık, Y.** (2017). 2. Ana Bölüm Türkiye'de Bölge Yönetimi: Türkiye'de Bölge Kavramına Bakış ve Bölgeler Arası Eşitsizlik Sorunu. Y. Karakılçık içinde, *Yeni Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye'de Bölge Yönetimi* (s. 209-225). Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.

- Karecha, J., Meegan , R., & Parkinson, M.** (2012). 2. *How Do Second Tier Cities Perform And Compare With Capitals?* ESPON.
- Kocaeli Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.** (2018). *Kocaeli İli 2017 Yılı Çevre Durum Raporu*. Kocaeli: Kocaeli Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- Koru, A. T., & Dinçer, N.** (2018). Türkiye’de Sanayi ve Hizmet Sektörleri. *İktisat ve Toplum*, 5-11.
- Köseoğlu, Y., & Dursun, I.** (2015). *Sakarya İli Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Demografik Göstergeleri*. Sakarya: SESAM.
- Krugman, P.** (1991). *Geography and Trade*. Leuven: Leuven University Press.
- Manisa Valiliği ; Zafer Kalkınma Ajansı.** (2016). *Manisa Yerel Ekonomik Gelişme Programı 2017-2019*. Kütahya: Zafer Kalkınma Ajansı.
- Marais, L., Nel, E., & Donaldson, R.** (2016). The role of secondary cities in South Africa’s development. M. Feldman, G. Grabher, R. Martin, M. Perry, & K. Donaghy içinde, *Secondary Cities and Development* (s. 159-187). New York: Routledge Taylor&Francis.
- Markusen, A., Yong-Sook, L., & Digiovanna, S.** (1999). *Second Tier Cities: Rapid Growth beyond the Metropolis*. Minnesota, ABD: Univ Of Minnesota Press.
- Marriot, F. H.** (1971). Practical Problems in a Method of Cluster Analysis. *Biometrics Journal Of The International Biometric Society*, 501-514.
- McMillan, M., Rodrik , D., & Sepúlveda, C.** (2016). Structural Change, Fundamentals, and Growth. D. Rodrik, M. McMillan , & C. Sepúlveda içinde, *Structural Change, Fundamentals, and Growth A Framework and Case Studies* (s. 1-38). Washington, DC: International Food Policy Research Institute.
- Meijers, E. J., Burger, M., & Hoogerbrugge, M.** (2016). Borrowing Size in Networks of Cities: City Size, Network Connectivity and Metropolitan Functions in Europe. *Papers in Regional Science*, 181-198.
- Milligan, G. W., & Cooper , M.** (1986). A Study of the Comparability of External Criteria for Hierarchical Cluster Analysis. *Multivariate Behavioral Research*, 41-58.
- Mutluer, M.** (2003). Türkiye’de Yeni Gelişen Sanayi Odakları: Denizli-Gaziantep-Çorum. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13-27.
- Overman, H., & Venables, A.** (2005). *Cities in the Developing World*. London: LSE Research Online Documents on Economics .
- Öztürk, U. C., & Cevher, E.** (2015). 10 Kaplan Gücünde Kobiler Mi? Soyu Tehlikede İşletmeler Mi?: Anadolu Kaplanlarının Dünü ve Bugünü. *Business & Management Studies: An International Journal*, 190-202.
- Özaslan, M.** (2006). Türkiye’de Dışa Açılma Süreci ve Sanayinin Mekansal Dağılımında Değişimler. *TÜCAUM IV. Coğrafya Sempozyumu* (s. 179-203). Ankara: Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi.

- Özışık, U.** (2015). Kent-Bölge Kavramı Işığında Türkiye'de Büyükşehir Belediye Sisteminde Değişim ve Kalkınma Ajansları: Yerel Ölçekte Mekanın ve Yönetişimin Yeniden Tanımlanması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 313-342.
- Parkinson, M.** (2016). UK city regions: policies, performance and prospects. *Town Planning Review*, 629-653.
- Parkinson, M., & Meegan, R.** (2013). Economic place making: policy messages for European cities. *Policy Studies*, 34(3), 377-400.
- Parkinson, M., Meegan, R., & Karecha, J.** (2015). City Size and Economic Performance: Is Bigger Better, Small More Beautiful or Middling Marvellous? *European Planning Studies*, 23(6), 1054–1068.
- Parkinson, M., Meegan, R., Karecha, J., Evans, R., & Jones, G.** (2012). *Second Tier Cities in Europe: In An Age of Austerity Why Invest Beyond the Capitals?* Liverpool: ESPON & European Institute of Urban Affairs, Liverpool John Moores University,.
- Peker, Y.** (2015, Haziran). 63. Hükümete notlar-1: Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Nereye Gidiyor?: Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Değerlendirme Notu*. Ankara, Söğütözü, Türkiye: TEPAV.
- Puga, D.** (1999). The rise and Fall of Regional Inequalities. *European Economic Review*, 303-334.
- Roberts, B. H.** (2014). *Managing Systems of Secondary cities, Policy Responses in International Development*. Brussels, Rue Royale, Belgium: Cities Alliance/UNOPS.
- Roberts, B. H., & Hohmann, R.** (2014). Secondary Cities: Managing Urban Land Governance Systems. *World Bank Land And Poverty 2014: Urb-06: Uses Of Spatial Data In Urban Management Secondary Cities: Managing Urban Land Governance Systems* (s. 1-16). Washington, D.C: researchgate.
- Roberts, B., Land Equity International, & Rene Peter Hohmann, P.** (2014). *The Systems of Secondary Cities: The neglected drivers of urbanising economies*. Uganda: Cities Alliance .
- Roberts, M. W.** (2011). Immigration, the University and the Welcoming Second Tier City. *Int. Migration & Integration*, 453–473.
- Rodrik, D.** (2010). *Yapısal Dönüşüm ve İktisadi Kalkınma*. Ankara: TEPAV.
- Rondinelli, D. A.** (1982). Intermediate Cities in Developing Countries: A Comparative Analysis of Their Demographic, Social and Economic Characteristics. *Third World Planning Review* (4), 357-386.
- Schiliro, D.** (2012, October 9). Structural change and models of structural analysis: theories, principles and methods. Milan, Italy.
- Shambaugh, D.** (2016). *Çin Küreselleşme Yolunda Kısmi Güç*. İstanbul: Yarın Yayınları.

- Song, L.** (2013). Southeast Asian Secondary Cities: Frontiers of Opportunity and Challenges. *Community Innovators Lab*. Massachusetts Institute of Technology.
- Söylemez, S. A., Arslan , G., Erenler Çakar , G., Kalaycıoğlu, S., & Özgen, L.** (2012, Eylül). Gaziantep Sanayisi ve Dinamikleri. *Working Paper*. Ankara, Türkiye: Econstor.
- Storey, D.** (2014, March 31). Setting the Scene: The Rise of Secondary Cities. Bangkok, Lower Kent Ridge Rd, Singapore: Asia Development Dialogue: Building Resilience and Effective Governance of Emerging Cities in ASEAN.
- Sweeney, M. M.** (2004). Second-Tier Cities: The Right Size at the Right Cost. *Business Facilities*, 1-5.
- Syrquin, M.** (1988). Patterns of Structural Change. H. Chenery, & T. Srinivasan içinde, *Handbook of Development Economics* (s. 203-273). 2018 Elsevier B.V.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı.** (2013). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023 "Daha Dengeli, Topyekun Kalkınma" Taslak Rapor* . Ankara : T.C. KB Bilgi ve Belge Yönetimi Dairesi Başkanlığı .
- T.C. Kalkınma Bakanlığı.** (2014). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023 "Daha Dengeli, Topyekun Kalkınma"*. Ankara: T.C. KB Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Bilgi ve Belge Yönetimi Dairesi Başkanlığı.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı.** (2018, Ekim 22). Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı. *İl Bazında Kamu Yatırımları (1999-2018)*. İstanbul, Türkiye: <http://www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/il.html>.
- T.C. Maliye Bakanlığı-Muhasebat Genel Müdürlüğü.** (2018, Ekim 22). 2007-2014 İllerin Toplam Tahsilat İçindeki Payı . *İller İtibariyle Genel Bütçe Vergi Gelirleri ve Harcamalar*. İstanbul, Türkiye: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm.
- T.C. Maliye Bakanlığı-Muhasebat Genel Müdürlüğü.** (2018, Ekim 22). İllere Göre Toplam Giderler İçindeki Pay. *2007-2017 İller Bazında Merkezi Yönetim Bütçe Gelir ve Giderlerinin Karşılaştırması (Kümülatif)*. İstanbul, Türkiye: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm.
- Tan, P.-N., Steinbach , M., Karpatne, A., & Kumar , V.** (2005). *Introduction to Data Mining (Second Edition)*. Pearson; 2 edition.
- Tatlıdil, H.** (1992). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatiksel Analiz*. Ankara.
- Taylor, J.** (2014). Doing More with Less – Resource Challenges for Secondary Cities in South-East Asia. J. C. Rodriguez içinde, *The New Urban Towards Progressive Secondary Cities* (s. 38-40). Bangkok: Asia Development Dialogue.
- Taymaz, E., & Voyvoda, E.** (2015). 2023'e Doğru Sanayi, Yapısal Dönüşüm ve Sanayi Politikaları. *İktisat İşletme ve Finans*, 25-62.

- Taymaz, E., Voyvoda, E., & Yılmaz, K.** (2008, Kasım). Türkiye İmalat Sanayiinde Yapısal Dönüşüm, Üretkenlik ve Teknolojik Değişme Dinamikleri. *Working Papers*. Ankara, Türkiye: Economic Research Center Middle East Technical University.
- Tekeli, İ.** (2008). Birinci Bölüm Osmanlı İmparatorluğu'nda Mekan Organizasyonunun Evrimi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Bölgesel Politikalarının Kökenleri. İ. Tekeli içinde, *Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları* (s. 30-88). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TEPAV, & Dünya Bankası.** (2015). *Anadolu Kaplanları'nın Yükselişi Türkiye Şehirleşme İncelemesi*. Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.
- TPE (Türk Patent ve Marka Kurumu).** ((2018, Ekim 22). 2007-2017 Patent Tescillerinin İllere Göre Dağılımı. *Patent Yıllık İstatistikler*. İstanbul, Türkiye: <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/>.
- TPE (Türk Patent ve Marka Kurumu).** (2018, Ekim 22). 2007-2017 Faydalı Model Tescillerinin İllere Göre Dağılımı. *Faydalı Model Yıllık İstatistikler*. İstanbul, Türkiye: <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/>.
- TPE (Türk Patent ve Marka Kurumu).** (2018, Ekim 22). 2007-2017 Marka Tescillerinin İllere Göre Dağılımı. *Marka Yıllık İstatistikler*. İstanbul, Türkiye: <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/>.
- TPE (Türk Patent ve Marka Kurumu).** (2018, Ekim 22). 2007-2017 Tasarım Tescillerinin İllere Göre Dağılımı. *Tasarım Yıllık İstatistikler*. İstanbul, Türkiye: <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/>.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). 2007-2014 İl Bazında Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İktisadi Faaliyet Kollarına Göre (2009 bazlı). *Bölgesel Hesaplar*. İstanbul, Türkiye: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). 2007-2014 İl Bazında Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (2009 bazlı) . *Bölgesel Hesaplar*. İstanbul, Türkiye: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). 2007-2014 İllere Göre Gayrisafi Katma Değer. *Bölgesel Hesaplar*. İstanbul, Türkiye: <http://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=116&locale=tr>.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). 2007-2017 İl, Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus. *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi*. İstanbul, Türkiye: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). 2007-2017 İllere göre istihdam. *İşgücü istatistikleri*. İstanbul, Türkiye: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). 2007-2017 Yıllara Göre İl Nüfusları. *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi*. İstanbul, Türkiye: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059.

- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). 2007-2017 Yıllara Göre İllerin Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu. *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi*. İstanbul, Türkiye: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). 2008-2017 İllere, Cinsiyete, Yaş Grubuna Göre Bitirilen Eğitim Düzeyi. *Ulusal Eğitim İstatistikleri*. İstanbul, Türkiye: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr>.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). 2008-2017 İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı . *Göç İstatistikleri*. İstanbul, Türkiye: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). 2015 İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri . *İllerde Yaşam Endeksi*. İstanbul, Türkiye: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1106.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). Göç Eden Nüfusun Eğitim Durumu (Aldığı). *Göç İstatistikleri*. İstanbul, Türkiye: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). Göç Eden Nüfusun Eğitim Durumu (Verdiği). *Göç İstatistikleri*. İstanbul, Türkiye: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067.
- Türkiye İstatistik Kurumu.** (2018, Ekim 22). İBSS' ye göre hava meydanlarında iniş-kalkış yapan uçak sayısı ile iç ve dış hatlarda taşıma, 2004-2017. *Ulaştırma İstatistikleri*. İstanbul, Türkiye: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1051.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.** (2018, Ekim 22). Ortak Olunan Şirketlerdeki Ülkenin Sermaye Toplamı (TL). *Kurulan Yabancı Sermayeli Şirketlerin İllere Göre Dağılımı* . İstanbul, Türkiye: <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/AnaSayfa.php>.
- TÜRKONFED.** (2017). *Kent-Bölge: Yerel Kalkınmada Yeni Dinamikler Türkiye'nin Kentlerinden Kentlerin Türkiyesi'ne*. İstanbul: TÜRKONFED.
- UN-Habitat.** (1996). *The Management Of Secondary Cities In Southeast Asia*. Nairobi: United Nations Centre for Human Settlements (Habitat).
- Uzzi, B.** (1996). The Sources and Consequences of Embeddedness for the Economic Performance of Organizations: The Network Effect. *American Sociological Review*, 674-698.
- Venables, A.** (1996). Equilibrium Locations of Vertically Linked Industries. *International Economic Review*, 341-359.
- Vieira, S., Vitor, J., & Renan, A.** (2017). Brazilian Second & Third Tier Cities, Real Estate Markets & Productivity. *Regional Studies Association*.
- Wang, T.** (2015). The Strength of Second-Tier Strategies under Globalization: A Comparative Study of Nanjing and Hangzhou as Burgeoning Second-Tier Cities. *Perspectives on Global Development and Technology* , 42-70.

- Wineaustralia.** (2018, Ekim 22). *Understanding China's Tiered City System*. Wine Australia: <https://www.wineaustralia.com/getmedia/02cb9f2f-a519-4394-b02b-d72949dfe8b5/20160328-China-city-tiered-system-article-FINAL.pdf> adresinden alınmıştır
- Wong, P., LIN, M. C., & Lee, J.** (2017). *Best-Performing Cities China 2017 The Nation's Most Successful Economies*. Singapore: Milken Institute.
- Wong, P., Lin, M., & Jackson, J.** (2016). *Best-Performing Cities CHina The Nation's Most Successful Economies*. Singapore : Milken Institute .
- World Bank.** (2006). *Brazil Inputs for a Strategy for Cities A Contribution with a Focus on Cities and Municipalities (In Two Volumes) Volum 2: Background Papers*. Washington, DC: World Bank.
- World Bank.** (2015). *Competitive Cities for Jobs and Growth What Who and How*. Washington, DC: The World Bank Group.
- Yaz, H. F.** (2014, Kasım 5). Çok Değişkenli İstatistiksel Tekniklerden Kümeleme Analizi; Spss İle Bir Uygulama. İstanbul, Beşiktaş, Türkiye: www.academia.edu.
- Yigitcanlar, T., Inkinen , T., & Makkonen, T.** (2015). Does Size Matter? Knowledge-Based Development of Second-Order City-Regions in Finland. *disP - The Planning Review*, 51(3), 62-77.
- Yılmaz, Ş., & Patır , S.** (2011). Kümeleme Analizi ve Pazarlamada Kullanımı. *Journal Of Academic Approaches*, 91-113.
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu).** (2018, Ekim 22). 2007-2017 Üniversite Bazında Öğrenci Sayıları. *Öğrenci Sayıları Raporu*. İstanbul, Türkiye: <https://istatistik.yok.gov.tr>.
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu).** (2018, Ekim 22). Üniversite Bazında Öğretim Elemanı Sayıları. *Öğretim Elemanı Sayıları Raporu*. İstanbul, Türkiye: <https://istatistik.yok.gov.tr>.



EKLER

EK A: Kümeleme Analizinde Söz Konusu lm Yıllarında Türkiye'nin 81 İlinin Kümelere Dağılımlı.

EK B: Uluslararası Literatürde Yer Alan alışmalarda İkinici Kademe şehirlerin Performans lmnde Kullanılan Göstergeler.

EK C: 2007-2017 Periyodunda Küme Sayısını Belirlemek Amacıyla Yapılan ölçümlerde, 9'lu Ve 10'lu Kümelenmelerde İllerin Kümelere Dağılımlı.

EK D: 2010-2014-2017 (4'er yılda birlik) Döneminde Birinci Kademe şehirlerin Performans Eğilimi.

EK E: 2010-2014-2017 (4'er yılda birlik) Döneminde Birinci ve İkinici Kademe şehirler Tarafından Alt Göstergeler Kapsamında Gösterilen Performans.

EK A**Çizelge A.1 : 2007 yılında illerin kümelere dağılımı.**

8. küme	7. küme	6. küme	5. küme	4. küme	3. küme	2. küme	1. küme
İstanbul	Ankara	Bilecik	Tekirdağ	Zonguldak	Manisa	Tokat	Osmaniye
	İzmir	Bursa	Antalya	Afyonkarahisar	Eskişehir	Diyarbakır	Tunceli
		Gaziantep	Muğla	Bartın	Batman	Elazığ	Bingöl
		Kayseri	Isparta	Çankırı	Adana	Erzurum	Hakkari
		Kocaeli		Çorum	Aydın	Malatya	Şırnak
				Giresun	Balıkesir	Samsun	Ağrı
				Gümüşhane	Bolu	Şanlıurfa	Ardahan
				Kastamonu	Çanakkale	Van	Bayburt
				Kırıkkale	Denizli		Bitlis
				Kırşehir	Düzce		Iğdır
				Nevşehir	Hatay		Kars
				Niğde	Kahramanmaraş		Kilis
				Ordu	Karabük		Mardin
				Sinop	Karaman		Muş
				Sivas	Kırklareli		Siirt
				Trabzon	Konya		
				Yozgat	Kütahya		
				Amasya	Mersin		
				Artvin	Rize		
				Burdur	Sakarya		
				Edirne	Uşak		
				Erzincan	Yalova		
				Adıyaman			
				Aksaray			

Çizelge A.2 : 2008 yılında illerin kümelere dağılımı.

8. küme	7. küme	6. küme	5. küme	4. küme	3. küme	2. küme	1. küme
İstanbul	Ankara	Bursa	Antalya	Afyonkarahisar	Bilecik	Mersin	Gümüşhane
	İzmir	Gaziantep	Muğla	Bartın	Manisa	Diyarbakır	Yozgat
		Kayseri	Isparta	Çankırı	Zonguldak	Elazığ	Tunceli
		Kocaeli		Çorum	Batman	Erzurum	Bingöl
		Tekirdağ		Giresun	Niğde	Malatya	Hakkari
		Eskişehir		Kastamonu	Trabzon	Samsun	Şırnak
		Bolu		Kırıkkale	Adana	Şanlıurfa	Ağrı
		Denizli		Kırşehir	Artvin	Van	Ardahan
		Sakarya		Nevşehir	Aydın		Bayburt
				Ordu	Balıkesir		Bitlis
				Osmaniye	Çanakkale		Iğdır
				Sinop	Düzce		Kars
				Sivas	Hatay		Kilis
				Tokat	Kahramanmaraş		Mardin
				Amasya	Karaman		Muş
				Burdur	Kırklareli		Siirt
				Edirne	Konya		
				Erzincan	Kütahya		
				Karabük	Rize		
				Adıyaman	Uşak		
				Aksaray	Yalova		

Çizelge A.3 : 2009 yılında illerin kümelere dağılımı.

8. küme	7. küme	6. küme	5. küme	4. küme	3. küme	2. küme	1. küme
İstanbul	Ankara	Bilecik	Antalya	Afyonkarahisar	Zonguldak	Diyarbakır	Yozgat
	İzmir	Bursa	Muğla	Bartın	Çankırı	Elazığ	Bingöl
		Gaziantep	Isparta	Batman	Trabzon	Erzurum	Hakkari
		Kayseri		Çorum	Adana	Malatya	Şırnak
		Kocaeli		Giresun	Artvin	Samsun	Adıyaman
		Manisa		Gümüşhane	Aydın	Van	Ağrı
		Tekirdağ		Kastamonu	Balıkesir		Aksaray
		Eskişehir		Kırıkkale	Bolu		Ardahan
				Kırşehir	Burdur		Bayburt
				Nevşehir	Çanakkale		Bitlis
				Niğde	Denizli		Iğdır
				Ordu	Düzce		Kars
				Osmaniye	Edirne		Kilis
				Sinop	Hatay		Mardin
				Sivas	Kahramanmaraş		Muş
				Tokat	Karabük		Siirt
				Amasya	Karaman		
				Erzincan	Kırklareli		
				Tunceli	Konya		
				Şanlıurfa	Kütahya		
					Mersin		
					Rize		
					Sakarya		
					Uşak		
					Yalova		

Çizelge A.4 : Ölçümün baz yılında (2010) illerin kümelere dağılımı.

8.küme	7.küme	6. küme	5. küme	4. küme	3. küme	2. küme	1. küme
İstanbul	Ankara	Bilecik	Antalya	Afyonkarahisar	Adana	Bingöl	Adıyaman
	İzmir	Bursa	Eskişehir	Bartın	Amasya	Diyarbakır	Ağrı
		Gaziantep	Muğla	Batman	Artvin	Elazığ	Aksaray
		Kayseri	Zonguldak	Çankırı	Aydın	Erzurum	Ardahan
		Kocaeli		Çorum	Balıkesir	Hakkari	Bayburt
		Manisa		Giresun	Bolu	Malatya	Bitlis
		Tekirdağ		Gümüşhane	Burdur	Samsun	Iğdır
				Kastamonu	Çanakkale	Şanlıurfa	Kars
				Kırıkkale	Denizli	Şırnak	Kilis
				Kırşehir	Düzce	Van	Mardin
				Nevşehir	Edirne		Muş
				Niğde	Erzincan		Siirt
				Ordu	Hatay		
				Osmaniye	Isparta		
				Sinop	Kahramanmaraş		
				Sivas	Karabük		
				Tokat	Karaman		
				Trabzon	Kırklareli		
				Yozgat	Konya		
					Kütahya		
					Mersin		
					Rize		
					Sakarya		
					Tunceli		
					Uşak		
					Yalova		

Çizelge A.5 : 2011 yılında illerin kümelere dağılımı.

8. küme	7. küme	6. küme	5. küme	4. küme	3. küme	2. küme	1. küme
İstanbul	Ankara	Bursa	Antalya	Afyonkarahisar	Bilecik	Sinop	Yozgat
	İzmir	Gaziantep	Eskişehir	Bartın	Gümüşhane	Bingöl	Adıyaman
		Kayseri	Muğla	Batman	Adana	Diyarbakır	Ağrı
		Kocaeli	Zonguldak	Çankırı	Artvin	Elazığ	Aksaray
		Manisa		Çorum	Aydın	Erzurum	Ardahan
		Tekirdağ		Giresun	Balıkesir	Hakkari	Bayburt
		Sakarya		Kastamonu	Bolu	Şanlıurfa	Bitlis
				Kırıkkale	Burdur	Şırnak	Iğdır
				Kırşehir	Çanakkale	Van	Kars
				Nevşehir	Denizli	Muş	Kilis
				Niğde	Düzce	Siirt	Mardin
				Ordu	Edirne		
				Osmaniye	Hatay		
				Sivas	Kahramanmaraş		
				Tokat	Karabük		
				Trabzon	Karaman		
				Amasya	Kırklareli		
				Erzincan	Konya		
				Isparta	Kütahya		
				Samsun	Mersin		
					Rize		
					Tunceli		
					Uşak		
					Yalova		
					Malatya		

Çizelge A.6 : 2012 yılında illerin kümelere dağılımı.

8. küme	7. küme	6. küme	5. küme	4. küme	3. küme	2. küme	1. küme
İstanbul	Ankara	Bursa	Antalya	Afyonkarahisar	Bilecik	Sinop	Yozgat
	İzmir	Gaziantep	Eskişehir	Bartın	Kayseri	Tunceli	Bingöl
		Kocaeli	Muğla	Batman	Çankırı	Diyarbakır	Şanlıurfa
		Manisa	Zonguldak	Çorum	Gümüşhane	Elazığ	Adıyaman
		Tekirdağ	Isparta	Giresun	Kırşehir	Hakkari	Ağrı
		Sakarya		Kastamonu	Ordu	Şırnak	Ardahan
				Kırıkkale	Trabzon	Van	Bayburt
				Nevşehir	Adana	Iğdır	Bitlis
				Niğde	Artvin	Mardin	Kars
				Osmaniye	Aydın	Siirt	Kilis
				Sivas	Balıkesir		Muş
				Tokat	Bolu		
				Amasya	Burdur		
				Hatay	Çanakkale		
				Erzurum	Denizli		
				Malatya	Düzce		
				Samsun	Edirne		
				Aksaray	Erzincan		
					Kahramanmaraş		
					Karabük		
					Karaman		
					Kırklareli		
					Konya		
					Kütahya		
					Mersin		
					Rize		
					Uşak		
					Yalova		

Çizelge A.7 : 2013 yılında illerin kümelere dağılımı.

8. küme	7. küme	6. küme	5. küme	4. küme	3. küme	2. küme	1. küme
İstanbul	Ankara	Bilecik	Antalya	Afyonkarahisar	Çankırı	Sinop	Batman
	İzmir	Bursa	Eskişehir	Bartın	Gümüşhane	Diyarbakır	Yozgat
		Gaziantep	Muğla	Çorum	Kastamonu	Elazığ	Bingöl
		Kayseri	Zonguldak	Giresun	Kırşehir	Hakkari	Erzurum
		Kocaeli	Isparta	Kırıkkale	Osmaniye	Şırnak	Şanlıurfa
		Manisa		Nevşehir	Trabzon	Van	Adıyaman
		Tekirdağ		Niğde	Adana	Iğdır	Ağrı
		Yalova		Ordu	Artvin	Mardin	Aksaray
				Sivas	Aydın	Siirt	Ardahan
				Tokat	Balıkesir		Bayburt
				Amasya	Bolu		Bitlis
				Malatya	Burdur		Kars
					Çanakkale		Kilis
					Denizli		Muş
					Düzce		
					Edirne		
					Erzincan		
					Hatay		
					Kahramanmaraş		
					Karabük		
					Karaman		
					Kırklareli		
					Konya		
					Kütahya		
					Mersin		
					Rize		
					Sakarya		
					Tunceli		
					Uşak		
					Samsun		

Çizelge A.8 : 2014 yılında illerin kümelere dağılımı.

8. küme	7. küme	6. küme	5. küme	4. küme	3. küme	2. küme	1. küme
İstanbul	Ankara	Bilecik	Antalya	Afyonkarahisar	Osmaniye	Tunceli	Batman
	İzmir	Bursa	Eskişehir	Bartın	Trabzon	Diyarbakır	Bingöl
		Gaziantep	Muğla	Çankırı	Adana	Hakkari	Erzurum
		Kayseri	Zonguldak	Çorum	Artvin	Şanlıurfa	Adıyaman
		Kocaeli	Isparta	Giresun	Aydın	Şırnak	Ağrı
		Manisa		Gümüşhane	Balıkesir	Van	Bitlis
		Tekirdağ		Kastamonu	Bolu	Ardahan	Kars
		Sakarya		Kırıkkale	Çanakkale	Iğdır	Kilis
		Yalova		Kırşehir	Denizli	Mardin	Muş
				Nevşehir	Düzce		Siirt
				Niğde	Edirne		
				Ordu	Erzincan		
				Sinop	Hatay		
				Sivas	Kahramanmaraş		
				Tokat	Karabük		
				Yozgat	Karaman		
				Amasya	Kırklareli		
				Burdur	Konya		
				Elazığ	Kütahya		
				Aksaray	Mersin		
					Rize		
					Uşak		
					Malatya		
					Samsun		
					Bayburt		

Çizelge A.9 : 2015 yılında illerin kümelere dağılımı.

8. küme	7. küme	6. küme	5. küme	4. küme	3. küme	2. küme	1. küme
İstanbul	Ankara	İzmir	Antalya	Adıyaman	Bartın	Kilis	Ağrı
		Bursa	Eskişehir	Aksaray	Gümüşhane	Artvin	Batman
		Gaziantep	Muğla	Ardahan	Kastamonu	Erzincan	Bitlis
		Kayseri	Zonguldak	Bayburt	Kırşehir	Rize	Iğdır
		Kocaeli	Isparta	Çankırı	Osmaniye	Tunceli	Kars
		Manisa		Çorum	Amasya	Adana	Mardin
		Tekirdağ		Giresun	Balıkesir	Elazığ	Siirt
		Kırklareli		Kırıkkale	Bilecik	Hatay	Diyarbakır
		Konya		Nevşehir	Bolu	Kahramanmaraş	Hakkari
				Niğde	Burdur	Malatya	Muş
				Ordu	Çanakkale	Samsun	Şanlıurfa
				Tokat	Denizli		Şırnak
				Yozgat	Düzce		Van
				Afyonkarahisar	Edirne		
				Erzurum	Karabük		
				Sinop	Karaman		
				Sivas	Kütahya		
				Bingöl	Sakarya		
					Uşak		
					Yalova		
					Aydın		
					Mersin		
					Trabzon		

Çizelge A.10 : 2016 yılında illerin kümelere dağılımı.

8. küme	7. küme	6. küme	5. küme	4. küme	3. küme	2. küme	1. küme
İstanbul	Ankara	İzmir	Antalya	Adıyaman	Manisa	Ardahan	Bitlis
		Bursa	Eskişehir	Ağrı	Bayburt	Çankırı	Mardin
		Gaziantep	Muğla	Aksaray	Giresun	Tokat	Diyarbakır
		Kayseri	Zonguldak	Bartın	Gümüşhane	Artvin	Hakkari
		Kocaeli	Isparta	Batman	Kastamonu	Erzincan	Muş
		Tekirdağ		Çorum	Kırıkkale	Rize	Şanlıurfa
		Karaman		Iğdır	Kırşehir	Tunceli	Şırnak
		Konya		Kars	Nevşehir	Adana	Van
				Kilis	Ordu	Elazığ	
				Niğde	Amasya	Hatay	
				Osmaniye	Balıkesir	Malatya	
				Siirt	Bilecik	Samsun	
				Yozgat	Bolu	Sinop	
				Afyonkarahisar	Burdur	Sivas	
				Erzurum	Çanakkale		
				Kahramanmaraş	Denizli		
				Bingöl	Düzce		
					Edirne		
					Karabük		
					Kırklareli		
					Kütahya		
					Sakarya		
					Uşak		
					Yalova		
					Aydın		
					Mersin		
					Trabzon		

Çizelge A.11 : 2017 yılında illerin kümelere dağılımı.

8. küme	7. küme	6. küme	5. küme	4. küme	3. küme	2. küme	1. küme
İstanbul	Ankara	İzmir	Antalya	Aksaray	Manisa	Adıyaman	Ağrı
		Bursa	Eskişehir	Bayburt	Bartın	Çankırı	Ardahan
		Gaziantep	Muğla	Çorum	Kırşehir	Artvin	Batman
		Kayseri	Zonguldak	Giresun	Kilis	Erzincan	Bitlis
		Kocaeli	Isparta	Gümüşhane	Osmaniye	Rize	Iğdır
		Tekirdağ		Kastamonu	Amasya	Tunceli	Kars
		Sakarya		Kırıkkale	Balıkesir	Adana	Mardin
		Konya		Nevşehir	Bilecik	Elazığ	Siirt
				Niğde	Bolu	Hatay	Diyarbakır
				Ordu	Burdur	Kahramanmaraş	Hakkari
				Tokat	Çanakkale	Malatya	Muş
				Yozgat	Denizli	Samsun	Şanlıurfa
				Afyonkarahisar	Düzce	Sivas	Şırnak
				Erzurum	Edirne	Bingöl	Van
				Sinop	Karabük		
					Karaman		
					Kırklareli		
					Kütahya		
					Uşak		
					Yalova		
					Aydın		
					Mersin		
					Trabzon		

EK B

Çizelge B.1 : Literatürde yer alan çalışmalarda ikinci kademe şehirlerin performanslarının ölçülmesinde kullanılan göstergelerin sınıflandırılması (Agnoletti ve diğ, 2015; Cardosa ve Meijers, 2016; Evans, 2015; Karecha ve diğ, 2012; Wang, 2015; Wong ve diğ, 2016; Yiğitcanlar ve diğ, 2015).

GÖSTERGE GRUBU	ALT GÖSTERGE GRUBU	GÖSTERGE	
DEMOGRAFIK BÜYÜME	Nüfus	Nüfus büyüklüğü	
		Nüfus artış hızı	
	Göç	Net göç oranı	
		Net göç hızı	
EKONOMİK BÜYÜME	Makro-ekonomik Göstergeler	GSYİH	
		Ekonomik büyüme	Kişi başına GSYİH
			Harcanabilir gelir
	Verimlilik	İşsizlik	
			İstihdam
			İhracat
AR&GE ve inovasyon		Çalışan kişi başına GSYİH	
		AR&GE harcamaları	
		Uluslararası araştırma organizasyonlarının sayısı	
Katma değeri yüksek sektörlerde uzmanlaşma ve çeşitlilik		Patent tescilleri	
		Teknoloji düzeyi yüksek imalat ve ileri düzey hizmet sektörlerinde istihdam	
SOSYAL YAPININ GELİŞMESİ	Eğitim düzeyi	Eğitime yapılan yatırım miktarı	
		Prestijli-büyük üniversitelerin sayısı	
	Çeşitlilik ve bağımsızlık	Yükseköğretimde bitirilen okul düzeyi	
			Kültürel çeşitlilik
	Yaşam kalitesi	Sosyo-ekonomik bağımlılık	
			Gelir eşitsizliği
Spor ve kültürel Etkinlikler		Yaşam kalitesi alt göstergeleri	
		Konuta erişimde maliyetler*	
		Konser, sanat festivalleri, film festivalleri	
FİZİKSEL YAPININ GELİŞMESİ	Sürdürülebilir Kentsel Gelişme	Fuar ve sergiler	
			Büyük spor etkinlikleri
			Olimpik yaz oyunları
	Bağlantısallık / Erişilebilirlik	Kentleşmiş alan (toplam alana oranı)	
			Yapı yoğunluğu
			Kişi yoğunluğu
Bağlantısallık / Erişilebilirlik		Sürdürülebilir ulaşım kullanımı	
		Çevre kirliliği	
		İklim değişikliği	
KURUMSAL YAPININ GELİŞMESİ	Planlama ve Liderlik	Ulus, ulus üstü, merkez ve bölge ölçeğinde havalimanlarının varlığı ve sayısı	
			Havayolu yolcu ve uçak trafiği
			Stratejik planlama
	Destek ve Ortaklık		Marka ve pazarlama
			Politik liderlik ve sürdür.
			Yerel aktörler
Yatırım ortamı		Devlet yardımları ve teşvikler	
		Yenilik farkındalığı ve destek	
		Devlet-sanayi-akademi işbirliği	
	Küresel ağlara bağlantısallık		
	Doğrudan yabancı yatırımlar		
	Sabit Varlık Yatırımı		

EK C

Çizelge C.1 : 9'lu kümelenmede kümelerin performanslarına göre sıralanması.

Performansa göre sıralama	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
9'lu kümelenme	9. küme	8. küme	6. küme	5.küme	3.küme	7.küme	2.küme	4.küme	1.küme

Çizelge C.2 : 9'lu kümelenmede illerin kümelere dağılımı.

Küme 9	Küme 8	Küme 7	Küme 6	Küme 5	Küme 4	Küme 3	Küme 2	Küme 1
İstanbul	Ankara	Bolu	Bilecik	Antalya	Afyonkarahisar	Trabzon	Bingöl	Adıyaman
	İzmir	Çanakkale	Bursa	Eskişehir	Bartın	Samsun	Diyarbakır	Aksaray
		Denizli	Gaziantep	Muğla	Batman	Adana	Elazığ	Kilis
		Düzce	Kayseri	Zonguldak	Çankırı	Amasya	Erzurum	Ağrı
		Kahramanmaraş	Kocaeli		Çorum	Artvin	Hakkari	Ardahan
		Karaman	Manisa		Giresun	Aydın	Malatya	Bayburt
		Kırklareli	Tekirdağ		Gümüşhane	Balıkesir	Şanlıurfa	Bitlis
		Kütahya			Kastamonu	Burdur	Şırnak	Iğdır
		Rize			Kırkkale	Edime	Van	Kars
		Sakarya			Kırşehir	Erzincan		Mardin
		Uşak			Nevşehir	Hatay		Muş
		Yalova			Niğde	Isparta		Siirt
					Ordu	Karabük		
					Osmaniye	Konya		
					Sinop	Mersin		
					Sivas	Tunceli		
					Tokat			
					Yozgat			

Çizelge C.3 : 10³lu kümelenmede kümelerin performanslarına göre sıralanması.

Performansa göre sıralama	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
10 ³ lu kümelenme	10.küme	9. küme	8. küme	6. küme	5.küme	3.küme	7.küme	2.küme	4.küme	1.küme

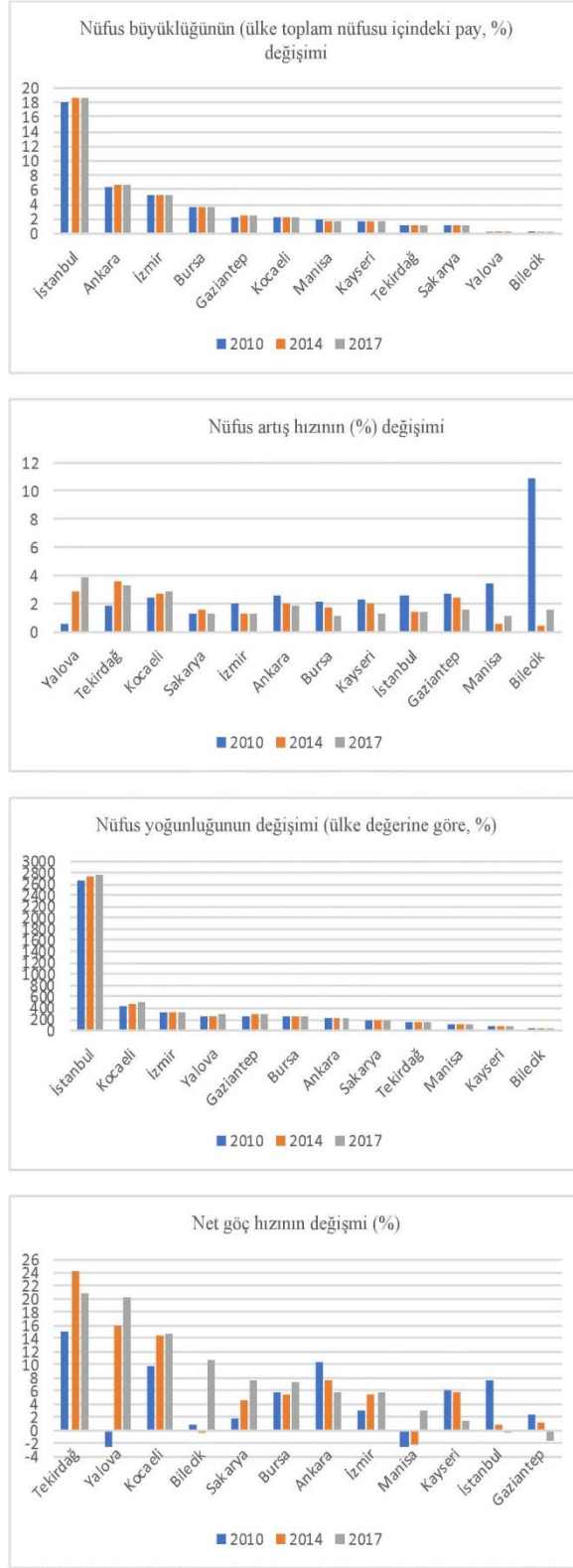
Çizelge C.4 : 10³lu kümelenmede illerin kümelere dağılımı.

Küme 10	Küme 9	Küme 8	Küme 7	Küme 6	Küme 5	Küme 4	Küme 3	Küme 2	Küme 1
İstanbul	Ankara	Bursa	Bolu	Bilecik	Antalya	Afyonkarahisar	Trabzon	Bingöl	Adıyaman
	İzmir	Gaziantep	Çanakkale	Kocaeli	Eskişehir	Bartın	Samsun	Diyarbakır	Aksaray
		Kayseri	Denizli	Manisa	Muğla	Batman	Adana	Elazığ	Kilis
			Düzce	Tekirdağ	Zonguldak	Çankırı	Amasya	Erzurum	Ağrı
			Kahramanmaraş			Çorum	Artvin	Hakkari	Ardahan
			Karaman			Giresun	Aydın	Malatya	Bayburt
			Kırklareli			Gümüşhane	Balıkesir	Şanlıurfa	Bitlis
			Kütahya			Kastamonu	Burdur	Şırnak	Iğdır
			Rize			Kırıkkale	Edirne	Van	Kars
			Sakarya			Kırşehir	Erzincan		Mardin
			Uşak			Nevşehir	Hatay		Muş
			Yalova			Niğde	Isparta		Siirt
						Ordu	Karabük		
						Osmaniye	Konya		
						Sinop	Mersin		
						Sivas	Tunceli		
						Tokat			
						Yozgat			

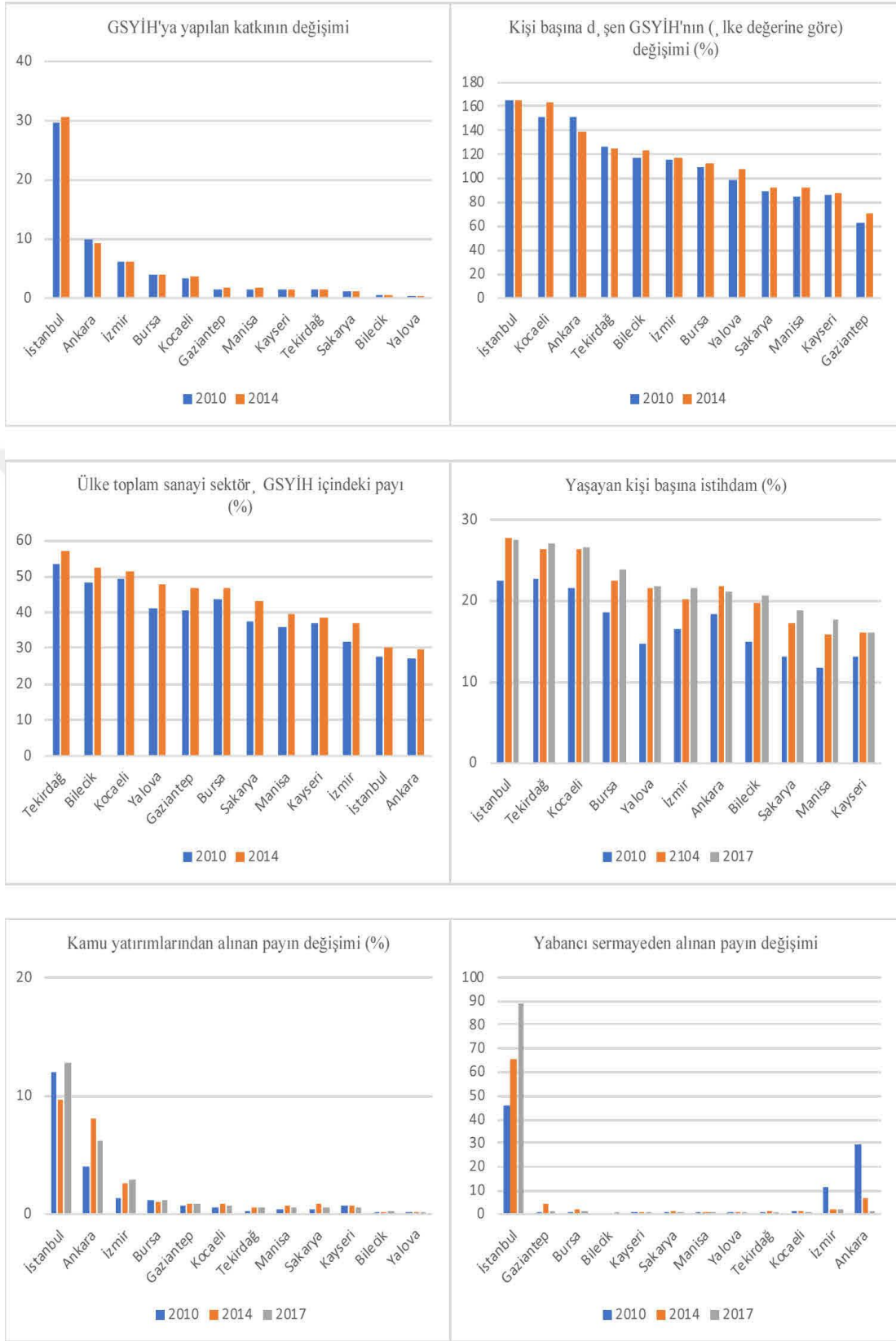
EK D

BİRİNCİ KADEME ŞEHİRLERİN 2010-2014-2017 DÖNEMİNDE GÖSTERDİĞİ PERFORMANSEĞİLİMİ																	
Birinci kademe şehirler	NÜFUSEĞİLİMİ			GÖÇ EĞİLİMİ	İNOVASYON		EKONOMİK BÜYÜME EĞİLİMİ					FİZİKSEL SERMAYEYİ ÇEKME DERECEŚİ		MADDİ OLANAKLAR: BÜTÇE		BEŞERİ SERMAYEYİ ÇEKME DERECEŚİ	
	nüfus büyüklüğü	nüfus artış hızı	nüfus yoğunluğu	net göç hızı	kişi başına düşen patent tescili oranı	kişi başına marka,faydalı model ve tasarım tescilli toplamlarının dağılımı	ülke toplam GSYİH içindeki payı	kişi başına GSYİH	ülke toplam sanayi GSYİH içindeki payı	ülke toplam hizmet GSYİH içindeki payı	yaşayan kişi başına istihdam	kamu yatırımlarından alınan pay	yabancı sermayeden alınan pay	ülke toplam tahsilatından alınan pay	ülke toplam harcamalar içindeki pay	alınan göçün eğitim (yüksekökol ve üzeri) düzeyi	
İSTANBUL	+	-	+	-	+	+	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	
ANKARA	+	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	
İZMİR	-	-	-	+	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+	
-	Birinci kademe şehirlerin gösterge değerlerinin azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir.																
+	Birinci kademe şehirlerin gösterge değerlerinin artma eğiliminde olduğunu göstermektedir.																
ÖLÇÜMÜN SON (GÜNCEL) YILINDA İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİN GERİSİNDE KALAN GÖSTERGE DEĞERLERİ																	
Birinci kademe şehirler	NÜFUSEĞİLİMİ			GÖÇ EĞİLİMİ	İNOVASYON		EKONOMİK BÜYÜME EĞİLİMİ					FİZİKSEL SERMAYEYİ ÇEKME		MADDİ OLANAKLAR: BÜTÇE		BEŞERİ SERMAYEYİ ÇEKME DERECEŚİ	
	nüfus büyüklüğü	nüfus artış hızı	nüfus yoğunluğu	net göç hızı	kişi başına düşen patent tescili oranı	kişi başına marka,faydalı model ve tasarım tescilli toplamlarının dağılımı	ülke toplam GSYİH içindeki payı	kişi başına GSYİH	ülke toplam sanayi GSYİH içindeki payı	ülke toplam hizmet GSYİH içindeki payı	yaşayan kişi başına istihdam	kamu yatırımlarından alınan pay	yabancı sermayeden alınan pay	ülke toplam tahsilatından alınan pay	ülke toplam harcamalar içindeki pay	alınan göçün eğitim (yüksekökol ve üzeri) düzeyi	yaşam kalitesi endeksi
İSTANBUL	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ANKARA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İZMİR	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	Birinci kademe şehirlerin, ikinci kademe şehirlerin gerisinde kaldıkları gösterge değerlerini ifade etmektedir.																
2010-2014-2017 DÖNEMİNDE İKİNCİ KADEME ŞEHİRLERİN GERİSİNDE PERFORMANSIN GÖZLENDİĞİ GÖSTERGELER																	
Birinci kademe şehirler	NÜFUSEĞİLİMİ			GÖÇ EĞİLİMİ	İNOVASYON		EKONOMİK BÜYÜME EĞİLİMİ					FİZİKSEL SERMAYEYİ ÇEKME		MADDİ OLANAKLAR: BÜTÇE		BEŞERİ SERMAYEYİ ÇEKME DERECEŚİ	
	nüfus büyüklüğü	nüfus artış hızı	nüfus yoğunluğu	net göç hızı	kişi başına düşen patent tescili oranı	kişi başına marka,faydalı model ve tasarım tescilli toplamlarının dağılımı	ülke toplam GSYİH içindeki payı	kişi başına GSYİH	ülke toplam sanayi GSYİH içindeki payı	ülke toplam hizmet GSYİH içindeki payı	yaşayan kişi başına istihdam	kamu yatırımlarından alınan pay	yabancı sermayeden alınan pay	ülke toplam tahsilatından alınan pay	ülke toplam harcamalar içindeki pay	alınan göçün eğitim (yüksekökol ve üzeri) düzeyi	
İSTANBUL	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
ANKARA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
İZMİR	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
-	Birinci kademe şehirlerin, performans bakımından ikinci kademe şehirlerin gerisinde kaldığı göstergeleri ifade etmektedir.																

Şekil D.1 : 2010-2014-2017 döneminde birinci kademe şehirlerin gösterdiği performans.



Şekil E.1 : Demografik Büyüme Göstergelerinde Gözlenen Eğilim.



Şekil E.2 : Ekonomik ve Kurumsal Yapı Göstergelerinde Gözlenen Eğilim.

ÖZGEÇMİŞ



Ad-Soyad : Büşra GEZER
Doğum Tarihi ve Yeri : 05.08.1992 / Ümraniye
E-posta : gezerbsra@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2015, YTÜ, Mimarlık Fak., Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
- **Yüksek Lisans** : 2018, İTÜ, Şehir ve Bölge Planlama , Bölge Planlama Programı
- **Yüksek Lisans** : 2018, YTÜ, Şehir ve Bölge Planlama , Kentsel Dönüşüm ve Planlama Anabilim Dalı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- Stajyer-Plancı, İstanbul Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü İmar ve Planlama, 01.06.2014 - 07.09.2014
- Lüleburgaz Revizyon Nazım İmar Planı, 7 Tepe Şehir Planlama Saha Çalışması, 11.11.2016 - 04.12.2016
- Arş.Gör., YTÜ, Mimarlık Fak., Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bölge Planlama Anabilim Dalı, 2017 - Devam Ediyor

YÜKSEKLİSANS TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Gezer B., Gezici F.**, "The Role Of Second-Tier Cities On Overcoming The Regional Inequalities In Turkey", AESOP - Making Space For Hope, Gothenburg, İsveç, 10-14 Temmuz 2018, ss.574.
- **Gezer B., Gezici F.**, "Performance Analysis For The Determination of Turkey's Potential Second-Tier Cities", North American Regional Science Council, Special Session: Challenges of Primate and Second-Tier Cities of Developing Countries in the Changing Economic Geography of Globalization, San Antonio, Texas, 7-10 November, 2018.

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Gezer B., Enlil Z.,** "Strategic Planning To Prevent The Effects Of Gentrification In Kadikoy - Yeldeğirmeni", ICONTES, Antalya, Türkiye, 26-29 Ekim 2017, ss. 59-60.
- **Gezer B.,** "Kadıköy Yeldeğirmeni'nde Soylulaştırmanın Etkilerine Karşı Mahalle Kültürünü Koruma Sürecinde Paydaşlar Arası Etkileşim ve Örgütlenme Modeli", Koruma: Geçmiş/Bugün/Gelecek Arasındaki Diyalog, Ankara, Türkiye, 26-28 Ekim 2017, ss.1-8.
- **Gezer B., Aru H.H.,** "Türkiye'de İbbs Düzey 3 Bölgelerine Göre 'Yaratıcılık Endeksi' Hesaplaması Ve Bölgelerin Yaratıcılık Durumlarının İncelenmesi", 17. Ulusal Bölge Bilimi Ve Bölge Planlama Kongresi, Burdur, Türkiye, 12-14 Ekim 2017, ss.1-21.
- **Gezer B.,** "İstanbul Kenti Silivri İlçesinde Basit-Gönüllü Arazi Toplulaştırma Ve Kırsal Kalkınma Model Önerisi", 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 41. Kolokyum, Konya, Türkiye, 7-9 Kasım 2017, ss.1-10.
- **Gezer B.,** "Yaratıcı Endüstriler: Güncel Pratikler ve Örgütsel Yapı", Arkitera, Haziran 2017.

KİTAP VEYA KİTAPLARDA BÖLÜMLER:

- **Gezer B., Aru H.H.,** "Türkiye'de İbbs Düzey 3 Bölgelerine Göre 'Yaratıcılık Endeksi' Hesaplaması Ve Bölgelerin Yaratıcılık Durumlarının İncelenmesi", Bölgesel Kalkınma ve Bölge Bilimi Üzerine Yazılar, Prof. Dr. Mehmet Karagül, Prof. Dr. Latif Gürkan Kaya, Dr. Onur Sungur, Ed., Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.125- 139, 2018.
- **Gezer B., İbişoğlu Ç., Dane E., Buruk E., Dönmez E., Çoşkun I., Et Al.,** "Kavaklı 4", 3 Köy 3 Meydan 3 Üniversite, Fatma Ünsal, Tayfun Kahraman, Özge Çelik, Çiğdem Buyrukçu İbişoğlu, İlay Ayhan, Ceren Lordoğlu, Ed., Beylikdüzü Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, ss.106-117, 2016.